

C.J.M. Wijnen

HOLAMBRA II

Een groepsvestiging van Nederlandse boeren in Brazilië

Mededeling No. 178

September 1977

Landbouw-Economisch Instituut - Conradkade 175 - Den Haag
Tel. 61 41 61
Afdeling Structuuronderzoek

CENTRALE LANDBOUWCATALOGUS

0000 0068 2266

UITGEBRACHT MET MEDEWERKING VAN DE
DIRECTIE VOOR DE EMIGRATIE VAN HET MINISTERIE
VAN SOCIALE ZAKEN EN DE AFDELING
VOORLICHTING VAN HET EMIGRATIEBESTUUR

INHOUD

	Blz.
WOORD VOORAF	5
INLEIDING	7
1. ALGEMENE ORIËNTATIE	10
1.1 Het ontstaan van de groepsvestiging	10
1.2 Enkele landbouwkundige kenmerken	12
2. DE BEVOLKING	14
2.1 De Nederlandse bewoners	14
2.2 Enkele indrukken van het welzijn	16
2.3 De Braziliaanse bewoners	21
3. HET GRONDGEBRUIK EN DE VEEHOUDERIJ	25
3.1 De ontwikkeling van de bewerkte oppervlakte	25
3.2 Akkerbouwgewassen	27
3.3 De appel- en bloementeel	29
3.4 De veehouderij	29
4. DE LANDBOUWBEDRIJVEN	31
4.1 Het aantal bedrijven	31
4.2 De bedrijfsvergroting	33
4.3 De gewenste oppervlakte	35
5. DE ARBEIDSORGANISATIE	37
5.1 Arbeidsbezetting	37
5.2 Mechanisatie en de vervoermiddelen	38
6. BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN	40
6.1 Verschillen in teeltplan	40
6.2 De oppervlakte per gewas	41
6.3 De ontwikkelingen in de komende jaren	43
7. DE AKKERBOUWPRODUCTIE	45
7.1 Mais	45
7.2 Rijst	48
7.3 Katoen	48
7.4 Sojabonen	48
7.5 Tarwe	51
8. FINANCIËLE ASPECTEN VAN DE BEDRIJFSVOERING	53
8.1 Financieel-economische omstandigheden	53
8.2 Rentabiliteit	55
8.3 Financiering	58

INHOUD (vervolg)

	Blz.
9. DE COÖPERATIE	63
9.1 De afdelingen	64
9.2 De ontwikkeling van de omzet	69
SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING	71
LITERATUUR	80

WOORD VOORAF

In deze publikatie wordt aan de ontwikkelingen in de jongste Nederlandse groepsvestiging van Nederlandse boeren in Brazilië - Holambra II - aandacht besteed. In een eerdere publikatie (LEI-mededeling No. 138) werden de ontwikkelingen in de reeds kort na de Tweede Wereldoorlog gevormde vestiging Holambra I beschreven.

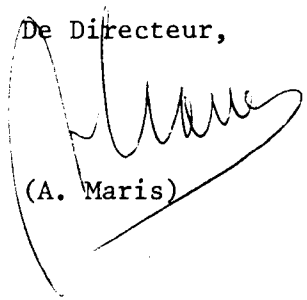
In dit rapport alsmede in dat over Holambra I zijn de ervaringen en indrukken neergelegd die een van de medewerkers van het instituut tijdens zijn werkbezoeken aan deze vestigingen heeft opgedaan.

Over de inhoud van dit verslag is overleg gepleegd met de leiding van de coöperatie Holambra II, met de Directie voor de Emigratie van het Ministerie van Sociale Zaken en met de Katholieke Centrale Emigratiestichting.

Een woord van dank aan drs. J. Litjens van Holambra, van wie uitgebreide informatie werd verkregen over het wel en wee van de vestiging, is hier zeker op zijn plaats.

Ten slotte zij hier opgemerkt dat dit rapport, evenals dat van Holambra I, buiten het werkprogramma van het LEI tot stand kwam.

De Directeur,

(A. Maris)

Den Haag, september 1977

INLEIDING

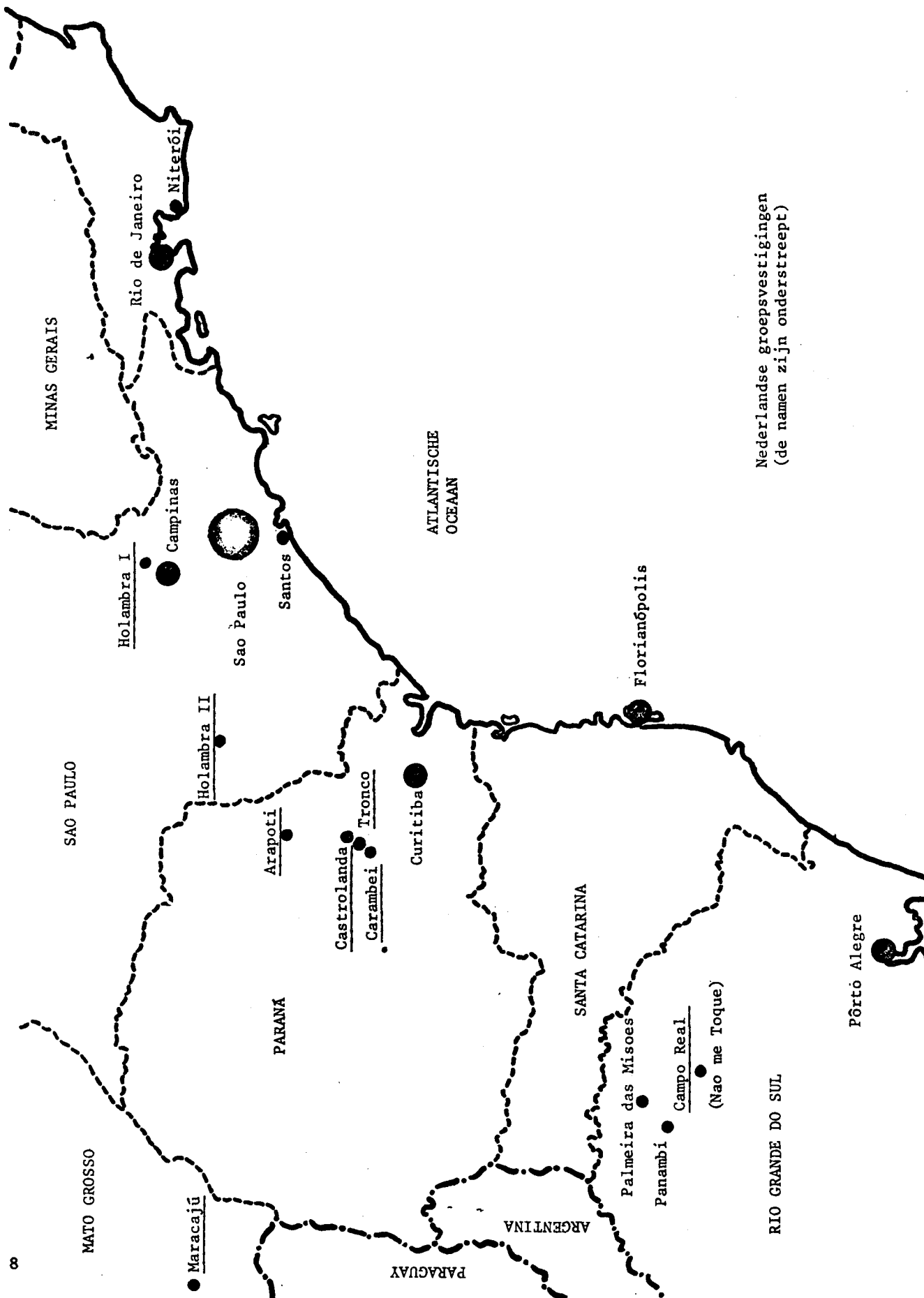
Sinds de Tweede Wereldoorlog heeft vanuit Nederland een omvangrijke emigratie plaatsgevonden. In totaal vertrokken er van 1946 tot 1975 491.000 personen via bemiddeling van de z.g. emigratieorganen. Ze vestigden zich voornamelijk in de Angelsaksische emigratielanden: Canada (35%) de Verenigde Staten (18%), Nieuw-Zeeland (5%), Australië (39%). De emigratie naar Brazilië was van geringe omvang. In de periode 1946-1975 vertrokken er ca. 6800 personen naar Brazilië; of wel ruim 1% van het totaalaantal emigranten koos Brazilië als bestemming. Het merendeel van de emigranten vertrok in de 10 jaren na de Tweede Wereldoorlog. Nadien stabiliseerde zich de emigratie op een veel lager niveau. Zo vertrokken er in de periode 1946-1956 jaarlijks gemiddeld ca. 300 personen, terwijl dit aantal vanaf 1956 varieerde van 170 tot 200 personen per jaar.

De agrariërs en hun gezinnen vormen een belangrijk deel van het totaalaantal emigranten naar Brazilië. De boeren en hun gezinnen vestigden zich vrijwel allen in de z.g. landbouwkoloniën. Deze vorm van kolonisatie wordt in Zuid-Brazilië al meer dan 100 jaar toegepast. Er zijn daar groepsvestigingen gevormd door Italiaanse, Duitse, Oost-Europese en Japanse emigranten. De Nederlandse emigranten stichtten de koloniën Carambei, Castrolanda en Arapoti in de Staat Paraná, Holambra I en Holambra II in de Staat Sao Paulo en Campo Real in Rio Grande do Sul.

De oudste Nederlandse landbouwgroepsvestiging, Carambei, werd in 1909 gevormd. Kort na de Tweede Wereldoorlog - toen er veel belangstelling was voor emigratie - zijn Holambra I (1948) en Castrolanda (1951) ontstaan. De Protestants-Christelijke emigranten sloten zich als regel aan bij de groeperingen van Carambei en Castrolanda, terwijl zich op Holambra vrijwel uitsluitend Katholieke boeren hebben gevestigd.

Kort na het ontstaan van de coöperatie Holambra op de fazenda Ribeirao heeft een deel van de oorspronkelijke emigranten zich hiervan los gemaakt en vertrok naar zuidelijker delen van Brazilië waar ze te Campo Real, Tronco en Tijuquinhas nieuwe groeperingen vormden.

Vanuit de bestaande groeperingen werden de vervolgvestigingen voorbereid. Op het einde van de vijftiger jaren werd door de Protestants-Christelijke emigranten een nieuwe vestiging te Arapoti opgericht, terwijl de Katholieke boeren betrokken waren bij het ontstaan van Holambra II. Nadien zijn geen nieuwe grote vestigingen meer opgezet. Wel trekken sinds enkele jaren boeren vanuit de bestaande groepsvestigingen naar verder in het Braziliaanse binnenland gelegen gebieden. Individueel of met enkelen gezamenlijk hebben zij er nieuwe landbouwbedrijven opgezet.

Nederlandse groepsvestigingen
(de namen zijn onderstreept)

Dit rapport over de jongste Nederlandse groepsvestiging Holambra II sluit nauw aan bij een eerder uitgebracht verslag over Holambra I. Het geeft een beschrijving van de omstandigheden waaronder de boeren van Nederlandse afkomst werkzaam zijn. Er wordt onder meer ingegaan op de bevolking, de landbouwbedrijven, het grondgebruik en op de voorzieningen die onder andere in coöperatief verband worden getroffen. Voor meer algemene informatie over de omstandigheden in Brazilië kan worden verwezen naar literatuur en naar het eerdere verslag over Holambra I.

De gegevens ten behoeve van dit verslag werden voornamelijk verkregen van de Cooperativa de Imigração e Colonização Holambra. Daarnaast werd met behulp van een enquête begin 1975 informatie ingewonnen over de gezinnen, arbeidsbezetting en mechanisatie, alsmede over de gewenste ontwikkeling van de bedrijven. Aan deze enquête werkte ruim 60% van de boeren mee. Voornamelijk de jongere boeren waarvan een deel geen eigen huishouding heeft maar thuis woont of buiten gezinsverband woont, hebben geen gegevens verstrekt. Bij de verzameling van de enquêtegegevens werd een belangrijke medewerking verleend door een aantal jongeren van de Nederlandse gemeenschap van Holambra II. Deze werkten hierbij samen met drs. Jan Litjens van het Instituto Holambra. Evenals bij het opstellen van het verslag over Holambra I verzorgde drs. Litjens het verkrijgen van algemene gegevens en verleende adviezen bij de uiteindelijke rapportering.

Het verslag kon mede worden gebaseerd op tweetal bezoeken aan Holambra II. Het eerste bezoek had plaats tijdens een stage gedurende de eerste zes maanden in 1963, terwijl bij een vakantiebezoek omstreeks de jaarwisseling 1974-1975 een vergelijkingsmogelijkheid werd verkregen.

Deze publikatie dient te worden gezien als een weergave van indrukken en ervaringen opgedaan tijdens deze bezoeken die buiten het dienstverband bij het Landbouw-Economisch Instituut plaatsvonden. Door genoemde ontstaanswijze draagt dit rapport een persoonlijk karakter en is geen onderdeel van het onderzoeksprogramma van het Landbouw-Economisch Instituut.

1. ALGEMENE ORIENTATIE

1.1 Het ontstaan van de groepsvestiging

Het initiatief tot de vorming van de kolonie is voortgekomen uit de reeds langer bestaande groepsvestiging Holambra I. Toen omstreeks 1959 het gehele gebied aan de uit Nederland afkomstige emigranten was uitgegeven, werd er uitgezien naar een nieuw gebied waarop kinderen van emigranten van Holmabra I en nieuwe emigranten uit Nederland zich zouden kunnen vestigen.

Einde 1960 werd door het bestuur van de coöperatie en enkele Braziliaanse landbouwkundigen voor deze nieuwe vestiging de Cooperativa de Imigração e Colonização Holambra opgericht. Op ca. 300 km van de bestaande kolonie Holambra I werd de fazenda "das Posses" aangekocht. In de omgang wordt deze groepsvestiging aangeduid als Holambra II.

De aankoop en ontginning van de fazenda met een oppervlakte van bijna 15.000 ha werden gefinancierd met een lening die door de tussenkomst van de Intergouvernementele Commissie voor Europese Migratie (te Genève) van de Inter-American Development Bank 1) werd verkregen. De Nederlandse regering bemiddelde bij het verkrijgen van de benodigde financiële middelen. Voor de opzet en ontwikkeling van het project werd 1½ miljoen dollar verstrekt met een looptijd van 25 jaar. Over de lening was een rente verschuldigd van 7% per jaar terwijl de terugbetaling in Braziliaanse munten heden kon plaatsvinden. Deze gunstige leningsvoorwaarden werden verkregen omdat Holambra II een ontwikkelingsproject betrof dat evenals de toen reeds aanwezige Nederlandse landbouwvestigingen Holambra I, Castrolanda, Carambei en Arapoti een bijdrage aan de ontwikkeling van de Braziliaanse landbouw zou gaan leveren.

De indrukwekkende resultaten van de coöperatieve organisatie Holambra waren van grote invloed bij het verkrijgen van de lening. De inzet en de bezielende leiding van de Heer Hogenboom die in 1951 voorzitter van genoemde coöperatie was geworden en die ook het initiatief nam tot de oprichting van Holambra II werden als een waarborg voor een succesvolle opzet beschouwd.

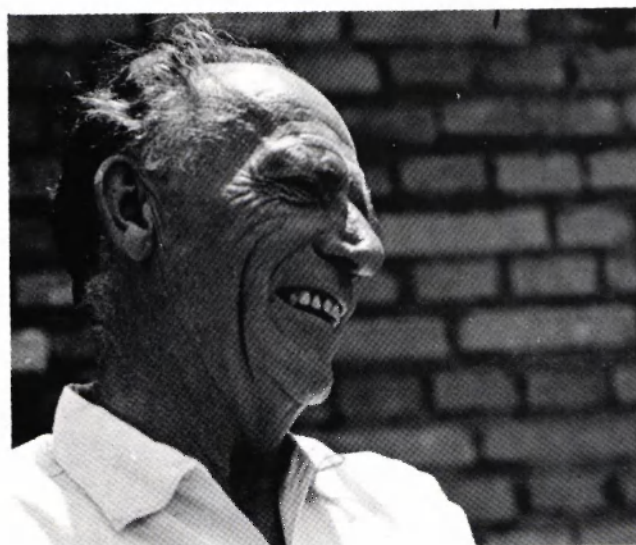
Het project zou volgens de aanvankelijke opzet op financiële middelen van zowel Braziliaanse, Amerikaanse als Nederlandse herkomst worden gebaseerd. Het aandeel van Nederlandse zijde werd daarbij gevormd door het kapitaal van de emigrantengezinnen. Van Braziliaanse zijde zouden aanvullende financieringsmiddelen worden verstrekt; deze kwamen evenwel door wijzigingen in de financieel-

1) De lening voor de opzet van Holambra II was een van de eerste projecten van de Inter Amerikaanse Ontwikkelings Bank. Sinds kort (begin 1977) is Nederland lid van deze bank.

Geflankeerd door de heer en mevrouw Hogenboom, spreekt Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard tijdens een bezoek aan Jaguariuma. (1962)

Charles Jacques Jean Hogenboom, initiatiefnemer en eerste voorzitter van Holambra II

economische situatie niet beschikbaar.

De bedoeling was dat ook gezinnen met een gering eigen kapitaal zich op een eigen bedrijf zouden kunnen vestigen. Voor enkele honderden gezinnen uit Nederland zouden er vestigingsmogelijkheden zijn.

Het verlenen van steun aan dergelijke projecten sloot aan bij de toenmalige Amerikaanse ontwikkelingsinitiatieven voor Latijns-Amerika (Alliance for Progress). In de Amerikaanse Senaat werd op de ontwikkelingsfunctie van de groepsvestigingen gewezen door de toenmalige senator Hubert Humphrey.

De omgeving van Holambra II behoorde tot een van de meest in ontwikkeling achtergebleven delen van de Staat Sao Paulo. Het gebied vormde een overgang van de sterk tot ontwikkeling gekomen koffiестreken in het noorden van Paraná rondom de stad Londrina en de oudere landbouwgebieden van de Staat Sao Paulo. De opkomst van grote cultures zoals koffie en suikerriet was aan het gebied voorbijgegaan. De bevolking leefde er tot voor kort in uiterst primitieve omstandigheden. Men bedreef wat zelfvoorzieningslandbouw terwijl het merendeel van de grond werd gebruikt voor extensieve veehouderij.

Een indruk van de landbouwkundige situatie blijkt uit de gegevens van de "naburige" gemeenten Itapeteninga en Angatuba 1). Van de oppervlakte van beide gemeenten respectievelijk 148.000 ha en 108.000 ha werd in het begin van de zestiger jaren slechts een gering deel (10%) voor de teelt van gewassen bestemd. In Itapeteninga werden naast overwegend mais (2/3), bruine bonen, rijst, suikerriet, aardappelen, maniok en koffie ook kleine oppervlakten tomaten, bananen en druiven geteeld. De gewassenverbouw in Angatuba betrof naast mais vrijwel alleen bonen, rijst en maniok. In Itapeteninga waren ook naaldbos en eucalyptus aangeplant. Op de resterende oppervlakte van ca. 100.000 ha in elk van beide gemeenten werd rundvee gehouden. In Itapeteninga hield men in totaal ca. 38.000 stuks mestvee en in Angatuba werden naast een zelfde aantal stuks mestvee nog ca. 15.000 melkkoeien gehouden. De veestapel bestond verder uit varkens, paarden, ezels, schapen, geiten en pluimvee.

Van de in totaal 3000 bedrijven vanaf 1 ha in beide gemeenten was 2/3 kleiner dan 30 ha en ca. 30% van de bedrijven telde 30 tot 500 ha. De bedrijven tot 30 ha hadden 8% van de beschikbare oppervlakte in gebruik terwijl het geringe aantal bedrijven met 500 ha en meer de helft van de beschikbare oppervlakte beheerde.

1) Hoewel het beeld van de gemeenten Paranapanema en Avarê beter zou aansluiten bij de situatie van Holambra II wordt hier volstaan met de genoemde gemeenten omdat van de andere geen gegevens beschikbaar waren.

Tot de aankoop door de coöperatie hadden de eigenaar en zijn familieleden de fazenda das Posses in gebruik voor de beweiding van zebu-vee. Over de grasvelden en door de merendeels lichte struikbegroeiing kronkelden enkele paden naar een oud fazenda-huis. Langs de beekjes waar men doorheen moest omdat er geen bruggen lagen, bevonden zich de verspreid staande woninkjes van de Braziliaanse bewoners. De meesten van hen woonden in huisjes van gevlochten takken die besmeerd waren met leem, het dak was meestal van gras. In de omgeving van de huisjes teelde men o.a. mais en bruine bonen voor eigen gebruik.

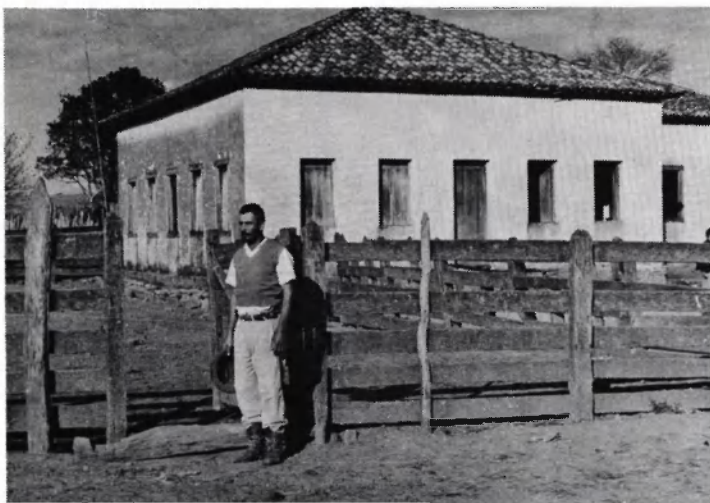
De ontginning en inrichting van de fazenda tot een gebied met akkerbouwbedrijven werd begonnen vanuit Holambra I. Gedurende de eerste jaren pionierden er enkele boeren en boerenzonen bij de opbouw van het coöperatief bedrijf en van het voorzieningenapparaat. Voor de werkzaamheden trok men voornamelijk Braziliaanse bewoners aan. Ook in het bestuur van de coöperatie waren vanaf het begin Braziliaanse landbouwkundigen vertegenwoordigd. Sinds 1972 heeft men een Braziliaanse voorzitter.

De eerste emigranten uit Nederland vestigden zich eind 1962 op eigen bedrijven. Het aantal bij de coöperatie aangesloten bedrijven is sindsdien toegenomen tot ca. 75. Het grondgebied van Holambra II werd na 1970 door aankoop uitgebreid tot ruim 25.000 ha. Daarnaast wordt nog land in de omgeving gehuurd. Men bestrijkt dan ook een gebied met een diepte van ca. 40 km gerekend vanaf de verbindingsweg naar Sao Paulo. De huurgronden worden tot op meer dan 70 km van de bedrijven gepacht.

Het huidige grondgebied van de groepsvestiging is grotendeels gelegen in de gemeenten Paranapanema en Itapeva. De afstand tot de stad Sao Paulo bedraagt 250 km. Vanaf het centrum van Holambra II heeft men goede verbindingswegen naar de omliggende steden. Voor de voorzieningen is men vooral aangewezen op Avaré, een stadje met ca. 30.000 inwoners op 70 km afstand. Het dorp Paranapanema dat tevens het centrum van de 8000 inwoners tellende gemeente is, is voor voorzieningen nauwelijks van belang. Bovendien ligt het op ruim 20 km afstand van het centrum van de fazenda.

1.2 Enkele landbouwkundige kenmerken

De fazenda das Posses ligt in een zwak glooiend gebied en wordt regelmatig doorsneden door riviertjes die soms diepe dalen hebben uitgesneden. Het gebied ligt evenals Holambra I op een hoogte van omstreeks 600-800 m. Ten gevolge van de iets zuidelijkere (en meer landinwaartse) ligging bij hoger gelegen delen van Paraná zijn de temperaturen er iets lager in de koude tijd. Soms treedt er nachtvorst op waardoor de omstandigheden minder geschikt zijn voor de teelt van tropische en subtropische gewassen dan op Holambra I. De afkoeling gedurende de avond en nacht gaat soms ge-

Het voormalige fazendahuis
'das Posses'

Ploegen na de maisoogst

Pionierswoning voor het
emigrantengezin

paard met een nogal straffe wind waardoor men de indruk van enigszins "guur" weer krijgt. Overdag kan dit gepaard gaan met een fel schijnende zon aan een wolkenloze hemel. De gemiddelde jaarlijkse neerslag bedraagt ca. 1300 mm. Hoewel een dergelijke neerslaghoeveelheid groter is dan de Nederlandse (gemiddeld 760 mm) dient men te bedenken dat de verdamping er door de hogere temperaturen belangrijker groter is. Bovendien valt de neerslag gedeeltelijk in zware buien waardoor een deel van de neerslaghoeveelheid vanwege de hellende ligging niet door de bodem kan worden opgenomen maar bovengronds wegloopt.

Binnen de Staat Sao Paulo vormt de omgeving van Holambra II één van de minst regenrijke delen. Wel is er een iets meer gespreide regenval dan bijvoorbeeld op Holambra I. Het merendeel valt in de periode van oktober tot april. Als gevolg van de meer wisselvallige regenperioden zijn de groeiomstandigheden minder gunstig voor koffie en suikerriet. Deze gewassen hebben voor de rijping een droge periode nodig.

De ervaring heeft inmiddels geleerd dat tijdens het groeiseizoen incidenteel ernstige droogteperioden kunnen optreden. In 1963 en ook in 1967 hebben dergelijke droogteperioden ernstige oogstverminderingen veroorzaakt.

De veronderstelling dat het ontstaan van een groot stuwmeer vlak bij Holambra II een vergroting van de regenval tot gevolg zou hebben is nog niet bevestigd. Na het oprichten van de groepsvestiging is door de bouw van een dam in de Paranapanema-rivier een stuwmeer "Jurimirim" van 50.000 ha ontstaan. Enkele lager gelegen gedeelten, ca. 400 ha langs de Ribeirao das Posses, van het grondgebied van Holambra II kwamen daardoor onder water te staan.

De grondsoort van de fazenda varieert: gele en zwartlemige gronden en zeer grote delen rode laterietgronden. Vooral laatstgenoemde voor de landbouw zeer geschikte gronden zorgen er in de natte tijd voor dat de wegen door hun glibberigheid vrijwel onbegaanbaar maar ook onberijdbaar worden. In het algemeen heeft men een diepe grond waarin geen gesteente aan de oppervlakte komt.

De grond heeft een grote behoefte aan fosfaten. Het in cultuur brengen van de grond is gepaard gegaan met een vrij zware bekalving. Als regel hebben de z.g. campogronden een vrij lage PH.

Vanwege het gevaar voor erosie dient met maatregelen te nemen door langs de niveaulijnen te bewerken en door op regelmatige afstanden ruggen te ploegen. De afstroming van het overtollige water kan dan gecontroleerd plaatsvinden. Zonder deze beschermingsmaatregelen spoelt de bouwvoor weg en ontstaan geulen die het perceel verdelen en welke als regel zeer moeilijk blijvend weg te werken zijn.

Door de glooiende ligging en de regelmatige beplanting met gewassen is een zeer weids landschap ontstaan. Alleen bij de spaarzame gebouwen bieden de aanplantingen van o.m. eucalyptus enige beschutting. In het kader van de herbebossingsverplichting zijn plaatselijk bossen gevormd, ook langs de dalen zijn als regel begroeide stroken met bomen en struiken.

2. DE BEVOLKING

2.1 De Nederlandse bewoners

Sinds het ontstaan is het aantal bewoners geleidelijk toegenomen. Begin 1975 woonden er ca. 300 personen van Nederlandse afkomst. Op het grondgebied van de groepsvestiging wonen verder ook 50 personen van Zwitserse afkomst. Op het centrum van de coöperatie en op de landbouwbedrijven woont een groot aantal Braziliaanse gezinnen; in totaal 2 à 3000 personen.

De bevolking van Nederlandse afkomst is langs uiteenlopende wegen op Holambra II terecht gekomen. Naast de emigranten uit Nederland waaronder enkele bewoners van het vroegere Nieuw-Guinea is een groot aantal personen voor hun vestiging op Holambra II reeds elders in Brazilië woonachtig geweest.

De emigranten uit Nederland waren o.m. ouderen die bij het vertrek reeds een omvangrijk gezin hadden en jongeren. Een deel van hen had het eigen bedrijf in Nederland beëindigd. Anderen die in loondienst in agrarische sector werkzaam waren, zagen mogelijkheden om voor zichzelf te beginnen. Van de jongere emigranten - thuis op het bedrijf werkende zoons - had het merendeel voor hun vertrek als emigrant reeds een stage van een half jaar in Brazilië achter de rug.

De groep emigranten werd aangevuld met gezinnen van Zwitsers en voormalige bewoners van Holambra I die na hun vertrek in de vijftiger jaren in andere groepsvestigingen hadden gewoond.

Van Holambra I vertrokken voornamelijk boerenzoons naar Holambra II. Enkele boeren deden hun bedrijf op Holambra I over om op de nieuwe groepsvestiging een ander bedrijf te beginnen.

De emigranten uit Nederland vestigden zich voornamelijk in de beginperiode op de fazenda. Bijna een derde van hen, waaronder personen uit Nieuw-Guinea en o.m. enkelen die reeds in andere landen buiten Nederland hadden gewoond, verliet echter omstreeks 1967-1968 de fazenda. Zij keerden terug naar Nederland of trokken naar elders in Brazilië. In dezelfde periode gingen twee boeren terug naar Holambra I en beëindigden 2 boeren van Holambra afkomstig hun bedrijf, waarvan één terugkeerde naar Europa en de andere op Holambra II van beroep veranderde. In vrijwel al deze gevallen hield de beëindiging van het bedrijf verband met de moeilijke financiële situatie door de droogte.

Door dit vertrek daalde het aantal bewoners dat begin 1967 ruim 200 bedroeg met ca. 55 personen. Nadien is door de vestiging van nieuwe gezinnen uit Holambra I en door geboorten het bevolkingstotaal toegenomen tot ca. 350 personen medio 1975.

De gemeenschap telde toen 68 gezinnen waarvan een of beide partners van Nederlandse of Zwitserse afkomst zijn; enkele Neder-

landers zijn met een Braziliaanse getrouwd. Op de fazenda woonde eveneens een tiental jongeren van 20-25 jaar buiten een gezinsverband. Deze zoons van boeren van Holambra I hadden een eigen landbouwbedrijf of waren werkzaam bij de coöperatie.

Holambra II heeft een overwegend jonge bevolking waarvan ruim de helft jonger is dan 20 jaar en waarin de categorie vanaf 40 jaar met slechts 15% vertegenwoordigd is.

Tabel 2.1 De bewoners van Nederlandse afkomst naar leeftijd 1)

	Jonger dan 10 jaar	10-20 jaar	20-30 jaar	30-40 jaar	40 jaar en ouder	Allen
Mannen	59	31	40	29	29	188
Vrouwen	54	28	26	26	23	157
Totaalaantal	113	59	66	55	52	345

1) Inclusief de bewoners van Zwitserse afkomst.

De gezinnen van vooral de oudere emigranten worden evenals op Holambra I gekenmerkt door een groot aantal kinderen. Dit betrof o.m. 9 gezinshoofden die met een groot gezin (gemiddeld 9 kinderen) naar Brazilië emigreerden. In de gezinnen van jongeren had men gemiddeld 2 à 3 kinderen.

Van de gezinshoofden waren er 57 uitsluitend werkzaam in een eigen of voor gezamenlijke rekening gevoerd landbouwbedrijf. Acht gezinshoofden hadden een leidinggevende functie bij de coöperatie of waren verbonden aan het Sociaal Instituut dat de vorming verzorgt. Enkeligen hebben een eigen dienstverlenend bedrijf. Vrijwel allen met een hoofdberoep buiten de landbouw nemen evenwel deel in - veelal met familieleden voor gezamenlijke rekening gevoerde - landbouwbedrijven.

Het opleidingsniveau van de boeren loopt door uiteenlopende voorgeschiedenis uiteen. De helft van degenen die een bedrijf of beroep uitoefende had nog voortgezet onderwijs gevolgd in Nederland. Het merendeel van hen volgde land- of tuinbouwonderwijs en wel gelijkelijk verdeeld over de middelbare en lagere landbouwopleiding. Bij de jongere boeren heeft zich de overgang naar Brazilië doen gevoelen in de opleidingsmogelijkheden. Bij het vertrek hadden vooral de oudere kinderen hun opleiding in Nederland moeten beëindigen, maar in Brazilië waren voor hen slechts beperkte kansen voor voortzetting. Velen maakten nog wel een begin maar bleven steken o.m. vanwege taalproblemen.

Op Holambra II waren de opleidingsmogelijkheden in de beginperiode erg beperkt. Dit betrof vooral de oudere emigrantenkinderen waarvan het merendeel ($\frac{3}{4}$ van de leeftijdsklasse vanaf 15 jaar) in Nederland is geboren. Dit heeft er toe geleid dat slechts een

derde van de boeren van de 2e generatie een landbouwschool heeft gevolgd. Slechts enkelen hadden het collegio of een beroepsopleiding gevolgd; voor het merendeel zoons afkomstig van Holambra I. Voor de jongeren die vrijwel allen in Brazilië zijn geboren is het volgen van een voortgezette opleiding normaal. Zij behoeven dan ook niet noodzakelijk hun toekomst in de landbouw te zoeken en enkelen van hen willen een universitaire studie gaan volgen.

Opvolging

Van de 21 zoons in de leeftijdsklasse van 20-30 jaar hadden er 8 reeds een eigen bedrijf, 7 werkten thuis op het ouderlijk bedrijf en de overigen waren werkzaam in een niet-agrarisch beroep.

De opvolging van de 9 boeren van 50 jaar en ouder waarvan 7 te kennen gaven één of meerdere opvolgers te hebben was vergemakkelijkt doordat 8 van de 15 voor opvolging in aanmerking komende zoons reeds een eigen bedrijf konden verkrijgen. Bij de vergroting van hun bedrijf hadden de boeren de uitbreiding soms ten goede laten komen aan hun zoon(s) die in een aantal gevallen nog thuis wonden waren.

De dochters

Van de dochters (van de geënquêteerden) in de leeftijdsklasse van 20-30 jaar had de helft een voortgezette opleiding na de lagere school gevolgd. Enkelen hadden een beroepsopleiding gekozen. Bij de 15-20 jarige meisjes was een grote belangstelling voor het voorbereidend hoger onderwijs, waaronder enkelen die een universitaire studie wilden gaan volgen. Enkelen meisjes hadden een werkkring gevonden bij de coöperatie. Het merendeel was evenwel werkzaam in de huishouding van de ouders. De gehuwde dochters waren allen met Nederlanders getrouwd. Evenals op Holambra I komen echter wel verscheidene huwelijken voor tussen Nederlandse jongens en Braziliaanse meisjes.

2.2 Enkele indrukken van het welzijn

De emigranten wonen verspreid over de fazenda. In het begin van de kolonisatie waren daartoe voornamelijk gebouwen in gebruik waarin naast een gedeelte voor het bedrijf een woongedeelte was afgescheiden.

Aanvankelijk hadden alleen de woningen op het centrum elektriciteit en was men buitenaf aangewezen op petroleumverlichting of een eigen aggregaat. Inmiddels zijn alle woningen voorzien van een netaansluiting. Waterleiding is alleen op het centrum aangelegd zodat men buitenaf water haalt uit een waterput. Op de bedrijven heeft men geen telefoonaansluiting; alleen het kantoor van de coöperatie heeft een verbinding naar buiten.

Door de verspreide bewoning, de nauwelijks verharde wegen die

Sfeervolle begroeiing rond woning

Pas gebouwde woning

soms moeilijk berijdbaar zijn, woont men nogal geïsoleerd. De laatste jaren is er in toenemende mate belangstelling om bij de opzet van nieuwe bedrijven op ver afgelegen gronden (40 km van het centrum) op de kavel een veldschuur te bouwen en een woonhuis op het centrum van de kolonie te betrekken.

De gemeenschapsvoorzieningen

Voor de relatief kleine groep van 345 personen heeft men een veelzijdige dienstverlening ontwikkeld. Hoewel ook Braziliaanse bewoners hiervan gebruik maken en ook wel steun van buitenaf werd verkregen moest het initiatief en de instandhouding voornamelijk van de Nederlandse bewoners komen.

Voor de parochie is er een eigen kerkgebouw waarin een Nederlandse pastoor uit het nabijgelegen plaatsje Paranapanema de diensten verzorgt. Vanaf het begin van de groepsvestiging hadden Nederlandse religieuze zusters een klooster op de fazenda. Zij verzorgden het onderwijs, hadden een belangrijk aandeel in de culturele vorming van de jeugd en waren werkzaam bij de medische verzorging. In de loop der jaren nam het aantal zusters sterk af; begin 1975 waren er nog 3 zusters op de fazenda. Hun taak is geleidelijk overgenomen door het Instituut Holambra. Het klooster is verbouwd tot een ziekenhuis.

Aan het ziekenhuis is een Duits sprekende dokter verbonden. Aanvankelijk - begin 1975 - heeft deze, vanwege een praktijk in Avaré, slechts één dag per week op Holambra gewerkt. Inmiddels komt de dokter 2 dagen per week en wordt getracht om hem permanent aan het ziekenhuis te verbinden.

De medische dienstverlening is belangrijk uitgebreid; kleine operaties en bevallingen kunnen nu op de fazenda worden verricht. Voordien was men aangewezen op het ziekenhuis van Avaré dat op 70 km is gelegen. Vooral voor de Braziliaanse bevolking is het nabije ziekenhuis een belangrijke verbetering.

Het ziekenhuis is van overheidswege erkend en krijgt subsidie van de z.g. Funrural. Begin 1977 werd een subsidie van 30.000 crs (ca. 6.000 gulden) per maand ontvangen. Dank zij de Funrural krijgen de Braziliaanse medewerkers in de landbouw een gratis medische behandeling. De kosten van dit, van overheidswege georganiseerd ziekenfonds, worden verhaald op de landbouwprodukten waarop bij verkoop af-boerderij een heffing van 2½% rust.

De medewerkers van de coöperatie vallen eveneens onder de verzekeringen. De Nederlanders hebben onderling een verzekering voor ziektekosten.

Voor het gezelligheidsleven heeft men een clubgebouw waarin een restaurant en bar zijn ingericht. Daaraan verbonden is een motel. Naast de kerk, de supermarkt en het kantoor van de coöperatie neemt de club een belangrijke plaats in als ontmoetingsplaats. Ook worden er feestelijke bijeenkomsten en dansavonden georganiseerd. De sport neemt evenals op Holambra I een belangrijke plaats in bij

de vrijetijdsbesteding. Men beschikt daartoe over sportvelden terwijl een sporthal in aanbouw is. Buiten de fazenda heeft men een eigen zwembad aan het stuwmeer aan de weg naar Avaré op ca. 18 km afstand van het centrum.

Voor het verkrijgen van levensmiddelen en vrijwel alle dagelijkse benodigdheden kan men terecht op het centrum in de supermarkt. Voor iets meer gespecialiseerde goederen is men aangewezen op het stadje Avaré. Ook maakt men wel gebruik van de mogelijkheid om bij een bezoek aan Holambra I in Campinas te gaan winkelen.

De leefwijze

De sfeer op Holambra II doet belangrijk minder Nederlands aan dan op Holambra I. Dit kan o.m. samenhangen met de ontstaanswijze van de gemeenschap. De belangstellenden van Holambra I voor vestiging op II hebben vooral in het begin de bereidheid tot pionieren moeten bezitten. Dit kan tot een zekere selectie hebben geleid. Voorts was er een zeer langzame aanvulling met emigranten uit Nederland en werden ook personen die reeds langer in Brazilië woonden in de groep opgenomen.

De aanwezigheid van een groot aantal jongeren die in Brazilië zijn opgegroeid en deels ook geboren zijn, komt tot uiting in het in mindere mate gebruiken van Nederlands als voertaal onder elkaar.

Men is sterk gericht op Braziliaanse communicatiemiddelen. In vrijwel alle gezinnen (85%) werd een Braziliaans dagblad gelezen, vooral de Estado de Sao Paulo was favoriet. De belangstelling ging voornamelijk uit naar het algemeen nieuws, de economie en de sport. De abonnees lazen ook meestal de artikelen over de Braziliaanse politiek. Voor het volgen van de gebeurtenissen had drie kwart een televisietoestel. Men bleek er evenwel nog weleens problemen te hebben met de kwaliteit van het beeld. In een deel van de gezinnen beschikte men niet over algemene nieuwsmedia hoewel de taal nauwelijks een probleem behoefde te zijn. Blijkbaar was de belangstelling minder groot voor deze activiteiten.

Voor de interne communicatie werd op de fazenda een eigen krantje uitgegeven "das Posses-bode", waarin de kerkberichten en ook de mededelingen van de coöperatie waren opgenomen. Dit weekblad werd sinds kort vervangen door een gezamenlijk maandblad met Holambra I. In dit blad worden de belangrijkste mededelingen en artikelen zowel in het Nederlands als in het Portugees opgenomen.

De gezellige beslotenheid van Holambra I mist men op Holambra II. De eerder genoemde leeftijdsopbouw van de bevolking waarin het bezadigde element van de ouderen weinig vertegenwoordigd is en het hoge tempo van bewegen lijkt enigermate de indruk te geven van een onstuimige sfeer. Vermoedelijk zal dit samenhangen met de geringe tijd die men voor andere dingen dan het bedrijf heeft en mogelijk kent men daardoor nu aan onderling contact tussen Nederlanders en aan culturele activiteiten wat minder waarde toe. De grote omvang van de bedrijven, die op zichzelf al tot een grootschaligheid leidt, zal hieraan eveneens een bijdrage leveren.

Door de scholing, die gezamenlijk met Braziliaanse kinderen heeft plaatsgevonden, heeft men al veel van de Braziliaanse leefwijze overgenomen. Aan festiviteiten en dansavonden nemen als regel ook de Braziliaanse bewoners deel, omgekeerd nemen de Nederlandse jongeren aan feestjes buiten de fazenda deel.

De jongere boeren gaan zich ook steeds meer als Braziliaanse ondernemers gedragen. Men stelt zich gemakkelijk individueel en daardoor materialistischer en soms ook harder op ten opzichte van anderen en ten opzichte van de gemeenschapsbelangen. Men gedraagt zich ook veel speculatiever dan op Holambra I hetgeen tot uiting komt in het aankopen van gronden, het pachten en de neiging om kredieten op te nemen. Deze neiging tot meer persoonlijke initiatieven kan samenhangen met de aanvankelijk geringere omvang van de coöperatieve dienstverlening waarin in tegenstelling tot Holambra I het Braziliaanse element veel sterker en reeds vanaf het begin vertegenwoordigd is geweest. Vooral in het begin was de Nederlandse gemeenschap klein en is slechts zeer langzaam gegroeid. Ook in economisch opzicht hebben velen in het begin moeten pionieren in betrekkelijk moeilijke omstandigheden. Enkele droogteperiodes, waarvan één ernstige, kort na hun vestiging in 1963 en nog eens één in 1967 kunnen eveneens tot mentale harding hebben geleid.

Het Instituut Holambra

De dienstverlening die aanvankelijk door de Nederlandse zusters werd verzorgd, is in de loop der jaren overgenomen door een speciaal instituut. In dit instituut werken de beide Holambra's sinds het begin van de zestiger jaren samen met de regering van de Staat Sao Paulo en met de Katholieke Universiteit van de hoofdstad van deze staat. Het doel van het instituut is onder meer om de levensomstandigheden van de bevolking te verbeteren door onderwijs en vorming en door het bieden van een goede medische verzorging.

Met middelen van de Nederlandse ontwikkelingshulp, beschikbaar gesteld door de Directie Internationale Technische Hulp van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, is in de periode 1965-1968 een scholencomplex opgezet. Van Nederlandse zijde werd voor de gebouwen 1,2 miljoen gulden beschikbaar gesteld en voor de uitzending van Nederlandse leerkrachten gedurende de 3 beginjaren nog eens 160.000 gulden. Het onderwijs en het onderhoud van het instituut zou worden verzorgd door de regering van de Staat Sao Paulo. De Ministeries van Onderwijs, Landbouw, Volksgezondheid en Sociale Zaken werkten in dit project samen. Voor de vestiging van het instituut had de coöperatie van Holambra II een terrein van 200 ha beschikbaar gesteld. Ook was het bestuur van deze coöperatie nauw bij de opzet en dagelijkse leiding van dit instituut betrokken.

Het onderwijsprogramma omvatte in 1975 een kleuterschool, een lagere school met een aansluitend vervolgonderwijs, voorbereidend hoger onderwijs het z.g. colegio en diverse cursussen.

Het aantal leerlingen is sinds het begin der opleidingen in 1969, toen men startte met 120 leerlingen, toegenomen tot een to-

taal van 550 leerlingen en cursisten in 1975. Het onderwijsverslag over 1974 geeft hiervan een verdeling over 15 klassen met 476 leerlingen en van 8 cursussen met in totaal 80 deelnemers.

Het onderwijs wordt gezamenlijk door kinderen van Braziliaanse en van Nederlandse origine gevolgd. De kinderen van Nederlandse afkomst vormen slechts een klein deel van het totaal aantal leerlingen. Hun aandeel bedroeg bijna 20% van het totaal. Op de lagere school was 14% van de leerlingen van Nederlandse of Zwitserse afkomst.

Tabel 2.2 Verdeling van de leerlingen van het Instituut Holambra in 1974

	Aantal klassen	Aantal leerlingen	waaronder van Neder- landse afkomst
Kleuterschool	2	57	25
Lager onderwijs			
1e klas	3	112	6
2e klas	2	86	9
3e klas	2	60	14
4e klas	1	32	6
5e klas	1	41	8
6e klas	1	23	3
7e klas	1	25	3
8e klas	1	16	3
Middelbaar onderw.	1	24	9
Totaal	15	476	86

Hoewel in het totaal aantal leerlingen zowel jongens als meisjes gelijk vertegenwoordigd zijn, verschilt deze verdeling per leerjaar. Zo zijn er in de laagste klassen meer jongens dan meisjes terwijl in de hogere klassen meer meisjes dan jongens zijn.

Aan de lagere school zijn 12 onderwijzeressen naast een staf van 5 personen werkzaam in de eerste 4 klassen, terwijl in de hogere klassen gespecialiseerde leerkrachten werkzaam zijn. Onderwijs wordt gegeven in o.m. geschiedenis, aardrijkskunde, biologie, landbouwkunde, Portugees, Frans, Engels, wiskunde, opvoedkunde, muziek, huishoudkunde.

Het colegio heeft 6 en de kleuterschool 3 leerkrachten.

De cursussen omvatten zowel lager onderwijs voor volwassenen, en lessen in Nederlands, Portugees, huishoudkunde, naaldvakken en technische lessen in grondbewerking en kunstmatige inseminatie.

De lagere school en het 4 jaar daaropvolgend onderwijs kunnen gratis worden gevolgd. In de kosten van de kleuterschool en van het colegio (genoemd naar de oprichter "Charles Jacques Jean Hogenboom") en ook van de cursussen dienen de leerlingen een bij-

Het scholencomplex dat met Nederlandse ontwikkelingshulp werd gebouwd

Bezoek van de Nederlandse ambassadeur aan het instituut 'Holambra'

drage te leveren. De lagere school is een z.g. Staatsschool waarvan het personeel sinds 1972 door de Staat wordt betaald, de overige kosten zijn voor de coöperatie Holambra.

In het aanvankelijke onderwijsprogramma was na de lagere school een landbouwopleiding opgenomen. Dit z.g. ginasio rural zou men kunnen vergelijken met de Nederlandse lagere landbouwschool. Holambra II telde toen één van de 24 landbouwscholen van de Staat Sao Paulo. Hoewel de nadruk lag op de praktische vorming in de landbouw zouden de leerlingen na de opleiding de mogelijkheid hebben om via een colegio agrícola aan een landbouwhogeschool verder te gaan studeren. Door de wettelijke uitbreiding van de lagere school tot 8 leerjaren, waardoor het ginasio kwam te vervallen, moest van de oorspronkelijk opzet worden afgeweken. Ten behoeve van de genoemde landbouwschool werd op het terrein van het instituut een modelstal gebouwd met steun van het Nederlandse Ministerie van Landbouw. Een Nederlandse melkveestapel is eveneens door het Ministerie beschikbaar gesteld en vervult een functie bij een praktische vorming van de leerlingen en bij de propaganda voor export van Nederlands vee naar Brazilië.

2.3 De Braziliaanse bewoners

Op het grondgebied van de groepsvestiging wonen begin 1975 ca. 500 Braziliaanse gezinnen; in totaal 2000-3000 personen. Zij wonen op het centrum en verspreid over het gehele gebied bij de landbouwbedrijven. In totaal werden ca. 330 woningen op de landbouwbedrijven en bij het centrum bewoond door medewerkers en hun gezinnen; hieronder 75 woningen van de coöperatie. Zowel de boeren als de coöperatie hebben nieuwe woningen gebouwd voor hun personeelsleden. Meestal wonen de personeelsleden in stenen woningen, met een pannen dak en is hun woning aangesloten op het elektriciteitsnet. Op de pas in gebruik genomen en de ver afgelegen gehuurde grond wonen de Braziliaanse gezinnen nog wel in houten en soms erg primitief uitziende woningen.

Tabel 2.3 De werkgelegenheid en woningen op Holambra II (1975) voor Braziliaanse medewerkers

	Vaste mannelijke arbeidskrachten	Woningen voor medewerkers	Aantal bewoners
Op landbouwbedrijven	430	260	1560
Bij de coöperatie	130	70	420
Totaal	560	330	1980

Om de medewerkers dicht bij hun werk te laten wonen, werden door de boeren o.m. op Takaoka nieuwe woningen gebouwd. Meestal waren het 4-kamerwoningen, niet luxueus maar voldoende aan de behoefte. Deze woningen kostten begin 1975 ca. 12000 crs of wel 3600 gulden 1). In genoemde periode kwamen op het centrum 30 nieuwe woningen gereed voor personeelsleden van de coöperatie.

De vaste medewerkers - begin 1975 ca. 550 mannen - woonden vrijwel allen in dienstwoningen van boeren bedrijven en van de coöperatie. In totaal werd toen aan ca. 2000 personen woongelegenheid verschaft. In de helft van de gezinnen van de medewerkers van de landbouwbedrijven werkte naast het bedrijfshoofd een zoon mee. Naast het arbeidsloon doen de meeste Braziliaanse medewerkers nog wat aan voedselteelt en veehouderij om in hun levensonderhoud te voorzien.

De vestiging van de Nederlandse kolonie heeft voor de Braziliaanse bevolking op en in de omgeving van de fazenda das Posses een ingrijpende verandering in hun levensomstandigheden tot gevolg gehad. Het aantal gezinnen is sterk gegroeid. In 1963 stonden er op de plaats van het huidige centrum slechts enkele huisjes. Voorts waren er nog enkele uiteengelegen groepen van woningen, onder meer bij het vroegere fazendahuis. Op de vlakke aaneengesloten stukken vormden de verspreid staande woningen soms een hindernis bij de ontginning. Aan de bewoners werden dan nieuwe stukken grond toegevoegd waarop zij zich gevestigd hebben 2).

De onderwijsvoorzieningen zijn, zoals is gebleken bij de functie van het Instituut Holambra, sterk verbeterd. Aanvankelijk waren er nauwelijks onderwijsvoorzieningen op de fazenda das Posses. Vóór de vestiging van het Instituut was er slechts één enkele onderwijzeres die het onderwijs van drie op grote afstand van elkaar gelegen schooltjes verzorgde.

-
- 1) De prijs van een volledig ingerichte arbeiderswoning met licht- en waterleidingaansluiting was begin 1977 opgelopen tot 10 à 12000 gulden.
 - 2) Bij de ontginning had men te maken met het meer algemene probleem van de z.g. posseiros. Op de grote landgoederen hebben zich in de loop der jaren gezinnen gevestigd die leven van de zelfvoorzieningslandbouw. Soms heeft de eigenaar geen weet van hun aanwezigheid. De moeilijkheden gaan zich voordoen als het land ontgonnen gaat worden of men de zaak wil verkopen aan iemand die wil gaan ontginnen. De Braziliaanse wet schrijft dan voor dat degenen die langer dan 10 jaar zit, mag blijven zitten. Voor bewoners met een periode van 2 tot 10 jaar kan een afkoopregeling worden getroffen en de kort verblijvende (minder dan 2 jaar) behoeft geen compensatie te worden gegeven. Het probleem van de posseiros blijkt zich vooral voor te doen in het Noorden van Brazilië en in de afgelegen binnenlanden (zie Kruse).

Een arbeiderswoning van het type pau-o-pique

Nieuw gebouwde arbeiderswoning

Belangrijke vorderingen zijn gemaakt bij de verbetering van de medische verzorging. Van belang zijn eveneens de grotere ontspanningsmogelijkheden voor de jeugd en de bouw van een supermarkt waardoor men gemakkelijker en veelal ook goedkoper dan voorheen zijn inkopen kan doen.

Om het welzijn van de bevolking in de omgeving van Holambra II te verbeteren zijn vanuit Nederland een aantal jonge vrijwilligers werkzaam geweest. Sinds enkele jaren is het project overgenomen door een consortium waarin de omliggende gemeenten samenwerken.

Vanuit Nederland zijn er geen vrijwilligers meer aan het project verbonden.

Het huidige levenspeil van de Braziliaanse bevolking steekt gunstig af bij de omgeving. Dit blijkt uit een onderzoek 1) dat enkele jaren geleden werd ingesteld. Er werd daartoe een enquête gehouden onder inwoners van de gemeente Paranapanema. In totaal betrof dit onderzoek ruim 1200 gezinnen waarvan meer dan 300 in het centrum en 880 in het buitengebied. Gedeeltelijk was de geënquêteerde groep woonachtig op de fazenda das Posses of op andere grond van Nederlandse boeren.

Uit de enquête blijkt dat ongeveer een kwart van de gezinnen in een zeer primitieve woning leefde die wordt aangeduid met pau-o-pique. Eveneens een kwart woonde in een houten huis en de overigen hadden een stenen huis. De pau-o-pique is een optrekje van gevlochten takken die met leem zijn aangesmeerd. Ramen zijn er niet in zodat de deur steeds moet openstaan. Varkens en kippen lopen in en rond het huisje. De dakbedekking bestaat meestal uit gras. De vloeren in de pau-o-pique's zijn meestal van leem, terwijl de stenen en houten woningen van een cementen vloer zijn voorzien. De stenen huizen hadden meestal een badgelegenheid en een toilet; de helft van de houten woningen beschikt eveneens hier over. In de helft van de pau-o-pique's had men de beschikking over een toilet. Deze voorzieningen zullen zich niet in, maar in de buurt van de woningen buiten bevinden, want het water werd gehaald uit de beek of rivier maar ook uit putten en bronnen.

Ongeveer een derde van de woningen was aangesloten op het elektrisch net maar ook waren veel huizen aangewezen op olielampen en kaarsen. Dit kwam niet alleen buitenaf voor, maar ook in de bebouwing van het centrum van Paranapanema.

Slechts weinig gezinshoofden in Paranapanema hadden de lagere school gevolgd. 40% had nooit de lagere school bezocht en de helft had de lagere school niet voltooid. Wat de vrouwen betreft is de onderwijssituatie nog bedroevender; 57% had nooit de school bezocht en 28% had de opleiding afgebroken.

1) Hiroshi Saito en anderen, "Capão Bonito, Paranapanema" juni 1974.

De geënquêteerde gezinshoofden in Paranapanema waren merendeels als landarbeider werkzaam, zij verdienden daarbij als regel het geldende minimumsalaris, enkelen bleven daar zelfs beneden. De vrouwen verrichtten veelal geen werkzaamheden buiten de huishouding.

De opleiding van de kinderen is weliswaar beter dan die van de ouders, maar 40% van de leeftijdsklasse van 12-20 jaar had de lagere school niet afgemaakt. Een derde had de lagere school voltooid en geen verdere opleiding meer gevolgd en een kwart had het ginasio bezocht van wie een klein aantal deze opleiding reeds had voltooid.

Evenals hun ouders was het merendeel van de jongeren werkzaam in de landbouw. Van de meisjes werkten de meesten in de huishouding. De ambities van de jongeren reikten verder dan hun huidige beroep; kantoorwerk en geschoolde beroepen als elektriciën, monteur en trekkerbestuurder hadden de interesse van de jongens. De meisjes gaven de voorkeur aan naaister, verpleegster, kok of kapster.

Bij de jongeren was een grote belangstelling voor de trek naar de grote steden. Zo dachten zij vooral in Sao Paulo en ook in de nabij gelegen kleinere steden zoals Sorocaba, Avaré en Itapetininga beter aan de slag kunnen.

Uit de enquête bleek verder dat een groot aantal van de bewoners nog nooit een dokter had bezocht; tot voor kort woonde de dichtstbijzijnde arts op 70 km van hun huis. Tevens kwam naar voren dat een groot aantal van de werkende jongeren niet geregistreerd was zodat hun dienstbetrekking niet gold voor het verkrijgen van uitkeringen uit de sociale verzekeringen en voor de pensioenaanspraken.

3. HET GRONDGEBRUIK EN DE VEEHOUDERIJ

3.1 De ontwikkeling van de bewerkte oppervlakte

Het grondgebied van de groepsvestiging Holambra II omvatte begin 1975 ca. 30000 ha. Deze oppervlakte wordt gevormd door grond in eigendom van de coöperatie, grond in eigendom van de leden en ook door de leden gepachte grond. Het geheel bestaat uit diverse fazenda's (landgoederen) in de omgeving van de in 1960 verkregen fazenda das Posses. Gelijktijdig werd toen de nabijgelegen fazenda Taquari aangekocht.

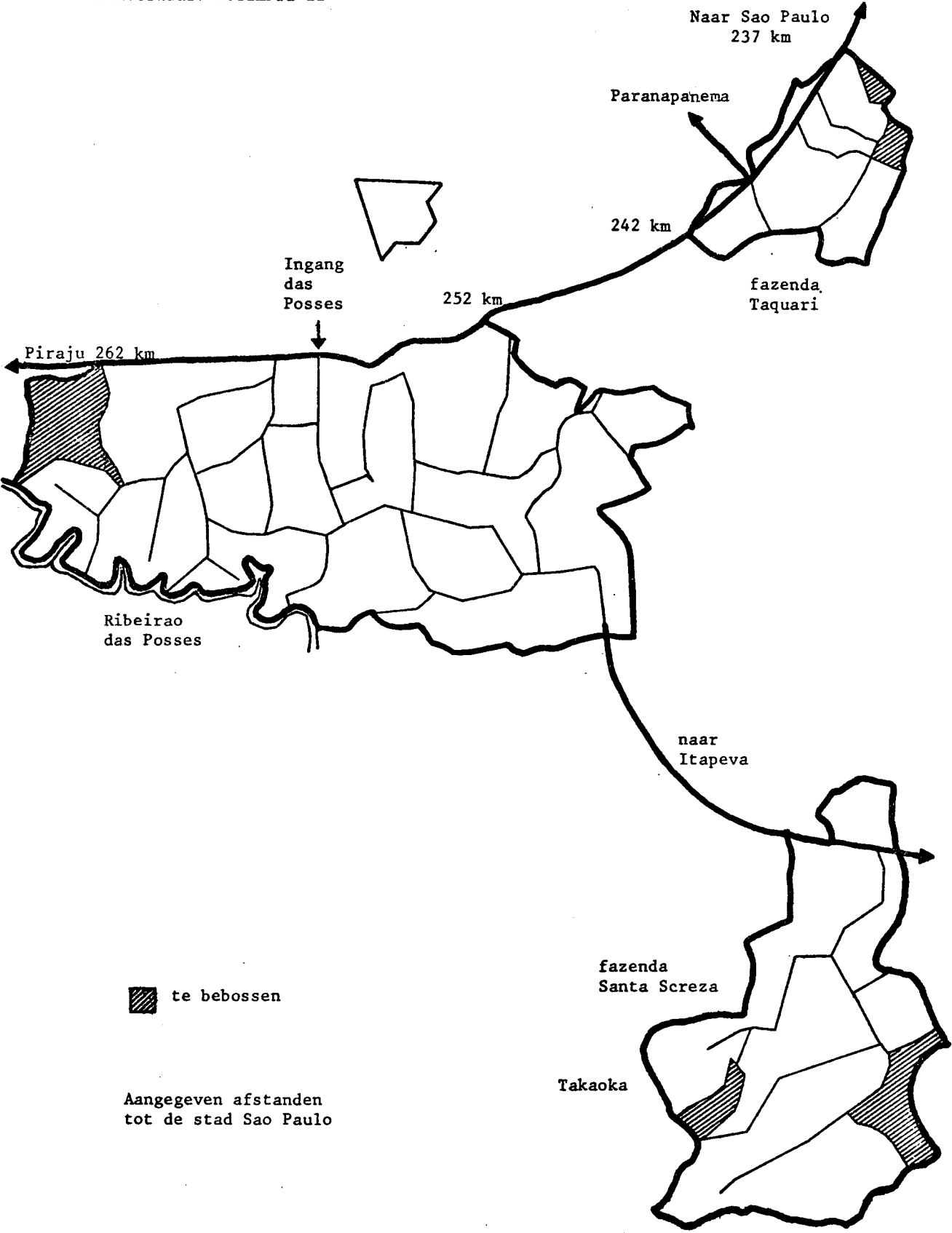
Tabel 3.1 De grond van Holambra II in 1975

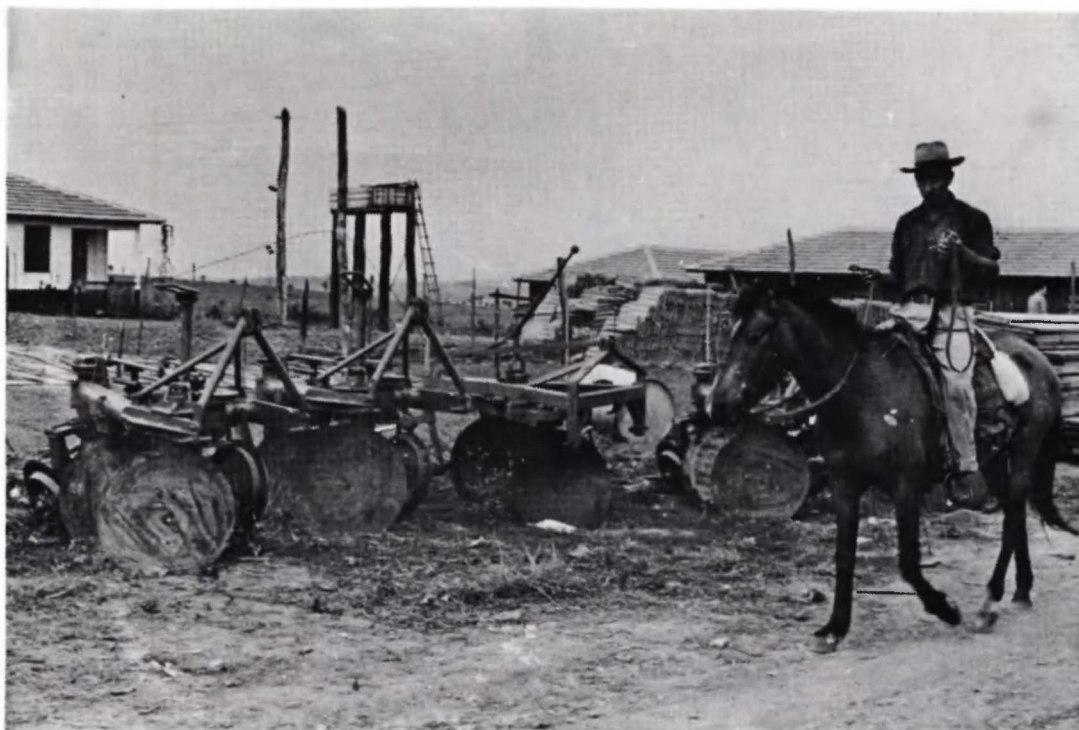
Aangekocht door	In gemeente	Oppervl. in ha
- de coöperatie: fazenda das Posses	Paranapanema	13000
" Taquari	"	1700
" Santa Screza	Itapeva	6700
overige gronden	"	800
- de leden	"	700
" "	Paranapanema	2000
" "	Itai	500
gepacht door leden	diverse	5000
Totaal		30400

Vanaf 1970 werd het grondgebied regelmatig uitgebreid. Zo kochten in de jaren 1970-1975 10 leden op eigen gelegenheid 3200 ha en werd door de coöperatie 7300 ha verworven. Tevens werd door het pachten van ca. 5000 ha van omliggende grondbezitters het grondgebied vergroot. In 1976 werd 1000 ha bijgekocht in de gemeente Itai en werd 2000 ha bijgepacht voor de duur van 5 jaar. Bij de pacht die soms voor meerdere jaren wordt aangegaan werd soms een kooprecht door de pachter overeengekomen. De pachter dient de grond veelal zelf in cultuur te brengen.

De verkregen gronden bestonden voornamelijk uit z.g. campo-gronden die voor het weiden van zebu-mestvee werden gebruikt. Dergelijke gronden die gedeeltelijk met secundair bos zijn begroeid dat na het jaarlijkse afbranden ontstaat werden tot voor kort ongeschikt geacht voor de landbouw. Bij de Brazilianen hadden vooral de bossen een zeer goede naam voor het gebruik als landbouwgrond. Men hakte daartoe een stuk bos kaal op enkele dikke bomen na en stak het geheel in een droge periode in brand waarna in de as de

Schetskaart Holambra II

Gebouwen en opslag van materialen op het centrum van de pas begonnen kolonie

Bewerking van de grond voor de eerste oogst

gewassen werden gezaaid. De bossen hadden het in het Braziliaanse ontginningssysteem dan ook hard te verduren omdat regelmatig een nieuw perceel werd aangepakt, terwijl men het uitgeputte liet verwilderen.

Sinds het begin van de ontginning op Holambra II is ook een belangrijk deel van de bestaande bosbegroeiing gerooid. Als gevolg van de toegenomen vraag naar grond werd ook de zwaardere begroeiing niet gespaard. Het rooien brengt een herbebossingsplicht mee waarvoor de minder goed bewerkbare percelen worden bestemd. Men plant er voornamelijk snel groeiende eucalyptus die o.a. voor de cellulosefabricage gebruikt kunnen worden.

De in tabel 3.1 genoemde oppervlakten zijn z.g. bruto-oppervlakten.

Een deel van de verworven grond is niet voor de landbouw te gebruiken, maar bestaat uit ravijnen, steile hellingen, bossen of beekdalen die alleen voor veehouderij te bestemmen zijn. Ook moest een deel onttrokken worden voor de aanleg van wegen en voor de bouw van woningen en magazijnen en voor gemeenschapsvoorzieningen zoals op het centrum van Holambra II. Zo is ruim 3000 ha niet uitgegeven aan bedrijven maar blijft eigendom van de coöperatie en is o.m. voor herbebossing en voor veehouderij bestemd.

Op het centrum van de fazenda das Posses werd zoals vermeld een 200 ha groot terrein beschikbaar gesteld voor de vestiging van het Instituut Holambra.

3.2 Akkerbouwgewassen

Van de ca. 30000 ha wordt ruim 25000 ha als cultuurgrond beschouwd; het grasland wordt gewoonlijk niet tot de cultuurgrond gerekend. Vrijwel de gehele oppervlakte bewerkte grond wordt voor de teelt van akkerbouwgewassen bestemd. Slechts een klein deel is beplant met appelbomen of wordt beteeld met bloemisterijgewassen.

In het grondgebruik neemt de teelt van sojabonen ruim de helft van de beschikbare oppervlakte in. De katoenteelt beslaat + 20% van de oppervlakte, mais (15%) en rijst (8%) nemen de rest voor hun rekening.

Sinds het begin van de ingebruikneming van de vroegere weidegronden is de oppervlakte sojabonen voortdurend toegenomen. In mindere mate nam ook de katoenteelt toe. De oppervlakten voor mais en rijst namen daarentegen sterk af. Ten aanzien van de verdeling in tabel 3.2 kan worden opgemerkt dat het aandeel van de sojabonen op gehuurd land in 1975/1976 nog hoger zal liggen, zodat het aandeel binnen het gehele grondgebruik eveneens hoger zal zijn.

Tabel 3.2 Het aandeel van de gewassen in het gebruik van de cultuurgrond

	1968/69	1973/74	1974/75 1)	1975/76 2)	1976/77
Katoen	16	27	27	25	18
Sojabonen	27	37	41	49	60
Rijst	31	26	18	9	8
Mais	26	10	14	17	14
Totaal	100	100	100	100	100

1) Alleen geënquêteerde boeren (14700 ha).

2) Opgave die betrekking heeft op eigen land (ca. 18000 ha).

De sterke ontginningsactiviteiten komen tot uiting in het hoge percentage rijst in het grondgebruik. In 1973 was ruim 25% van de oppervlakte met droge rijst beteeld, een jaar later was dit percentage nog 18%. Op de ontginningsgronden wordt de eerste jaren rijst gezaaid, omdat dit gewas op nieuwe gronden minder last heeft van ziekten en onkruiden dan andere gewassen.

Door de geringe eisen aan bemesting past de rijst op de bedrijven in ontwikkeling. Ook de zaaitijd kan over een iets langere periode worden uitgestrekt. Een periode van regenval of van regenachtig en donker weer in de bloeitijd is bepalend voor de hoogte van de opbrengst. Scherp drogend weer geeft als regel een misoogst, omdat de bloemen dan verdrogen. Na de rijst als eerste gewas wordt de grond zwaar bekalkt opdat eveneens sojabonen verbouwd kunnen worden.

Het aandeel van de sojabonen is vooral onder invloed van de hoge wereldmarktprijzen in 1974 toegenomen tot + 60% van de oppervlakte bouwland. De grote belangstelling voor dit gewas hangt mede samen met de vrijwel geheel gemechaniseerde teeltwijze en ook met de goede grond die het gewas nalaat waarop in de winter als tweede gewas tarwe geteeld kan worden. Dit maakt het mogelijk een betere benutting van de (oogst-)machines te verkrijgen. Evenals sojabonen had tarwe een zeer gunstige prijsontwikkeling. Een bezwaar is evenwel de kans op ziekten (roest). Dank zij het ontwikkelen van resistente rassen kon in 1975 ca. 5000 ha tarwe worden geteeld. Men teelt er geen vorstbestendige tarwesorten zodat door de nachtvorst in juni 1975 een zware schade werd toegebracht.

De oppervlakte katoen is opgelopen tot ca. 20% van de oppervlakte bouwland. Door de sinds enkele jaren ingevoerde mechanische oogstwijze leent dit gewas zich ook voor de aanplant op grote schaal. Een voordeel van dit gewas is ook de iets grotere resistentie tegen droogte dan andere gewassen zoals b.v. mais. Ook bij dit produkt is de prijsvorming mede afhankelijk van de vraag op de wereldmarkt.

Het aandeel van de korrelmaisteelt neemt iets toe, nadat het

aandeel in de beginperiode belangrijk hoger is geweest. Kort na de ingebruikneming van de fazenda werd overwegend mais geteeld. Naast mais wordt ook sorghum als voergewas geteeld; in 1975 werden hiervan enkele tientallen ha geteeld. Omstreeks 1970 was sorghum van meer belang in het teeltplan en werd ca. 7% van de oppervlakte hiermee beteeld. Ook werden vezelgewassen beproefd. In het begin vezelvlas. Nadien heeft de teelt van crotalaria enige omvang van belang gehad.

3.3 De appel- en bloementeelt

Ten opzichte van de akkerbouw is de teelt van tuinbouwgewassen van een bescheiden omvang. In korte tijd zijn evenwel de oppervlakte fruit en snijbloemen sterk uitgebreid. In 1975 werd een oppervlakte van 66 ha met gladiolen beteeld en had men 5 ha snijrozen.

Na een aarzelende beginperiode waarin veel moeilijkheden op het gebied van de teelt en de afzet overwonnen moesten worden heeft de appelteelt een duidelijke vlucht genomen. De oppervlakte met appelaanplant was toegenomen van ca. 130 ha in 1974 tot ca. 350 ha in 1976. Het aantal appelbomen werd nadien nog verder vergroot tot 400.000 in 1977. Men plantte aanvankelijk gemiddeld 700 à 800 bomen per ha. Nadien is de plantdichtheid vergroot tot ca. 1000 bomen per ha.

Door bespuitingen is men er in geslaagd de bladafval te forceren en één periode van bloei te verkrijgen. Het klimaat met enerzijds de te lage temperaturen in de koude tijd voor de subtropische vruchtenteelt maakt het anderzijds door deze koude periode mogelijk om appels te kunnen telen. Een probleem bij de appelteelt vormen de hagelbuien die tot een belangrijk kwaliteitsverlies kunnen leiden.

De appels worden verkocht in de Braziliaanse bevolkingsconcentraties. Brazilië heeft een groot tekort aan appels, die er als een luxe produkt worden beschouwd. Men voert appels in uit Argentinië. Van de uitvoer uit dat land (gemiddeld ca. 350.000 ton per jaar ¹⁾) gaat zelfs 50-70% naar Brazilië. Ten opzichte van de Argentijnse produktiegebieden hebben de telers van Holambra een belangrijk transportkostenvoordeel.

3.4 Veehouderij

De veehouderij omvat voornamelijk het weiden van mestvee op voor akkerbouw minder geschikte percelen. Het aantal mestrunderen

1) C.F.A.: Organo de la Corporacion fruticola Argentina, dec. 1972, dec. 1973.

neemt sterk toe. In 1974 waren er bijna 1500, nadien is het aantal meer dan verdubbeld tot ca. 4000 begin 1977. Het mestvee behoort overwegend tot het zebu-type. Deze dieren hebben een grote weerstand tegen ongunstige omstandigheden en kunnen ook met een weinig verzorging op droog en schraal grasland worden gehouden. Bij een goede bemesting en verzorging van het grasland is het mogelijk een hoge veedichtheid te bereiken; soms kunnen 3 à 4 dieren per ha worden geweid. De Braziliaanse weiders steken hierbij schrill af, zij weiden slechts enkele tientallen dieren op 1000 ha.

De oppervlakte grasland op Holambra II omvatte in 1975 ca. 2000 ha waarvan de helft bestond uit door inplanten van grassen aangelegde weiden en de andere helft uit natuurlijke weiden.

De melkveehouderij is in opkomst. Begin 1977 was er een tiental bedrijven met melkveehouderij. De melk wordt geleverd aan een zuivel-fabriek te Avaré. Er zijn plannen om een eigen ontvangststation te bouwen. Tot voor kort was de melkproduktie voornamelijk nog gericht op de lokale zelfvoorziening. In 1974/75 bedroeg de produktie in totaal nog 120.000 liter. Er werd toen melk geleverd aan een fabriek te Angatuba.

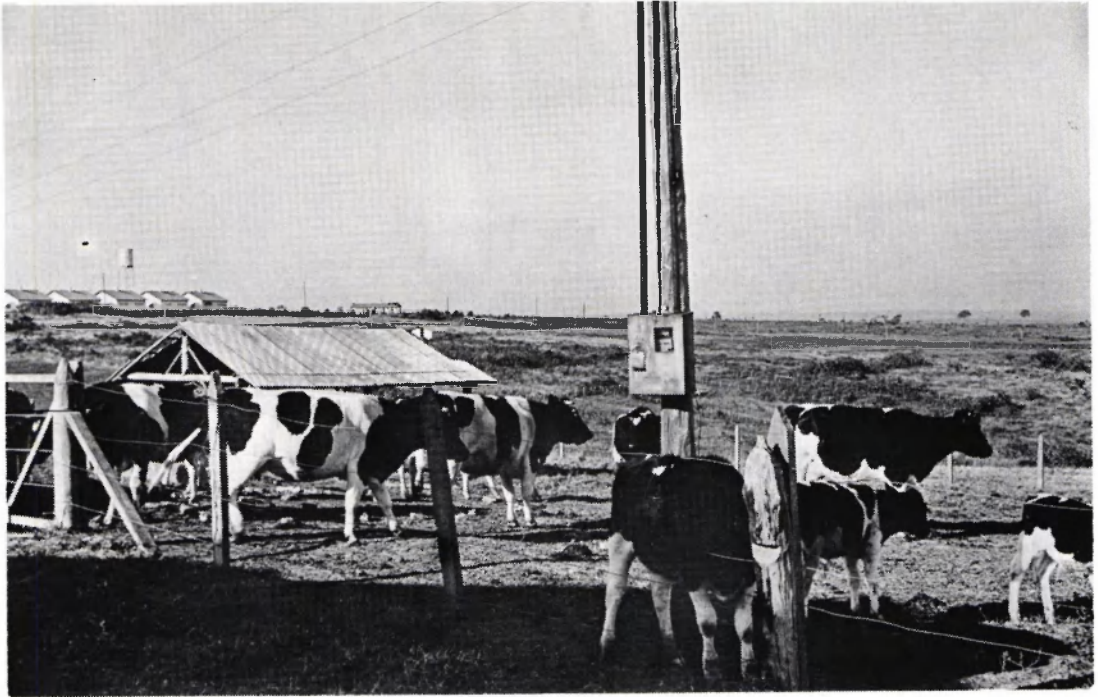
De opkomst van de melkveehouderij hangt vooral samen met de steun die van overheidswege aan de veehouders wordt verleend. Onder meer door kredietfaciliteiten aan veehouders wil men de tekorten in de zuivelvoorziening verminderen.

De intensieve veehouderij is eveneens in opkomst. Het aantal varkens zowel als het aantal slachtkuikens nam de afgelopen jaren toe. De varkensstapel omvatte begin 1976 ca. 700 stuks; men leverde in dat jaar ca. 4000 varkens af.

De slachtkuikenhoudery had een omvang van ca. 40 à 50000 stuks.

Ook in de zestiger jaren waren pogingen gedaan om de slachtkuikenhoudery op gang te brengen. Naast de hoge kosten als gevolg van de te geringe omvang van deze sector, was vooral de prijsontwikkeling oorzaak van de teleurstellende resultaten.

De ontwikkeling van de veehouderij is van groot belang omdat daardoor een grotere verscheidenheid in de produktie kan worden verkregen. De risicogevoeligheid van de bedrijven en daarmee ook van de coöperatie kan er door worden verminderd. Tevens levert de veehouderij een belangrijke bijdrage in de organische stofvoorziening van de bodem, hetgeen de oogstzekerheid en de kg-opbrengsten ten goede komt.

Nederlands vee van de modelstal

De teelt van appels gaat in opgaande lijn

4. DE LANDBOUWBEDRIJVEN

4.1 Het aantal bedrijven

Bij de oprichting van de coöperatie in 1960 werd gestart met 3 Nederlandse en 9 Braziliaanse leden. Het ledental nam geleidelijk toe tot 95 in maart 1976. Niet al deze leden hebben een eigen bedrijf. Er zijn slechts 76 landbouwbedrijven. Een deel van deze bedrijven wordt door meerdere leden gezamenlijk gevoerd. Bovendien zijn er leden die een functie in het bestuur van de coöperatie uitoefenen en geen bedrijf op Holambra hebben.

Van de ca. 90 leden op landbouwbedrijven zijn er 29 als emigrant rechtstreeks uit Nederland gekomen. Zoals eerder gezien betreft dit zowel oudere als jongere boeren.

Van de huidige boeren zijn er 30 afkomstig van Holambra I. Dit zijn voornamelijk zoons van de boeren die zich daar als emigrant gevestigd hebben, enkele hadden op Holambra I reeds een eigen bedrijf. 17 boeren hebben voor hun vestiging op Holambra II elders Brazilië gewoond. Onder hen zijn voormalige emigranten die Holambra I in de beginperiode hebben verlaten en tiental Zwitserse boeren die na een ca. 20-jarig verblijf in Brazilië naar Holambra II overgingen. Inmiddels hebben 12 zoons van emigranten van Holambra II een eigen bedrijf verkregen.

Tabel 4.1 De ontwikkeling van het ledental van de coöperatie

	1961/63	1964/67	1967/71	1972/75	Totaal
Uit: Nederland	15	22	1	3	41
Holambra I	6	12	3	13	34
Brazilië en					
Holambra II	1	15	4	8	28
Totaal toegetreden	22	49	8	24	103
Vertrokken/beëindigd	1	7	8	-	16

Zoals uit tabel 4.1 blijkt heeft de groei van het aantal leden voornamelijk plaatsgevonden kort na de oprichting. De aanwas nadien kwam vooral van de zoons van zowel Holambra I als van Holambra II.

In de aanvankelijke opzet van de inrichting van de fazenda das Posses was men er van uitgegaan dat de aangekochte grond zich zou lenen voor een bedrijfstype met een intensief grondgebruik, zodat men evenals op Holambra I met een kleine oppervlakte per be-

drijf een bestaan zou kunnen verkrijgen. De eerste bedrijven werden daarom uitgegeven met een oppervlakte van 25-50 ha. Op de beschikbare oppervlakte zouden zich enkele honderden gezinnen kunnen vestigen.

In de loop der jaren bleek evenwel dat de omstandigheden slechts extensieve akkerbouw toelieten. Het voorkomen van nachtvorst in de droge tijd beperkte de mogelijkheden om subtropische aanplantingen zoals op Holambra I aan te brengen. Ook brachten droogteperioden tijdens het groeiseizoen ernstige teeltrisico's mee.

De ongunstige rentabiliteit van de akkerbouw maar ook van de pluimveehouderij omstreeks 1967 maakten het noodzakelijk om de bedrijven te vergroten. Er werd toen een sanering uitgevoerd waarbij van de 62 bedrijven er 7 kleine werden beëindigd. Met de vrijkomende grond, met grond van de coöperatie en met bijgepachte grond werden 24 bedrijven vergroot. Als gevolg van de herverkaveling moesten voor enkele boeren nieuwe gebouwen worden geplaatst. Door de sanering was de gemiddelde bedrijfsoppervlakte van de betreffende bedrijven toegenomen van 39 tot 70 ha. Ook bij de nadien uitgegeven bedrijven werd uitgegaan van 80 à 100 ha minimaal. Bij de huidige gemechaniseerde teeltwijze zou de minimumoppervlakte ca. 200 ha bedragen.

De ontwikkeling in de bedrijfsgrootte wordt weergegeven door de groei van de gemiddelde bedrijfsoppervlakte; in 1963 bedroeg deze 32 ha en in 1973 hadden de bedrijven gemiddelde 343 ha.

De bedrijven verschillen sterk in oppervlakte. Naast de kleine bedrijven, een derde had in 1975 minder dan 200 ha, zijn er grote bedrijven waaronder enkele van 1000 ha en meer. Deze grote bedrijven worden voor een deel beheerd door samenwerkingsvormen van broers en vader/zoon(s) combinaties.

Dooreengenomen zijn de bedrijven van de jongere bedrijfshoofden belangrijk kleiner dan die van de ouderen. Zo hebben de boeren jonger dan 30 jaar gemiddeld 266 ha, terwijl de categorie 30-40 jaar over gemiddeld 470 ha beschikt. De ouderen (40 jaar en ouder) waaronder men zowel boeren met een grote als kleine oppervlakte grond aantreft hebben gemiddeld ruim 300 ha.

De boeren jonger dan 30 jaar zijn voor het merendeel afkomstig van Holambra I. Zij hebben hun bedrijf verkregen op het in 1973 aangekochte gebied dat Takaoka genoemd wordt. Het betrof voor het merendeel ongehuwde zoons in de leeftijd van 20-25 jaar die soms met beperkte middelen, een stuk ontginningsgrond van 100 tot 150 ha gingen bewerken. Daarnaast zijn er grote bedrijven van onder meer zoons die reeds in het begin van Holambra I naar II zijn overgegaan.

De bedrijfshoofden die voor hun vestiging op Holambra II elders in Brazilië hebben geboerd en ook de zoons van de boeren op Holambra II hebben dooreengenomen grote bedrijven, ruim 400 ha gemiddeld. Naast oudere zijn er in deze groep ook jonge boeren, gemiddeld zijn zij 36 jaar.

Tabel 4.2 De landbouwbedrijven ingedeeld naar de bedrijfsoppervlakte en de leeftijd van het bedrijfshoofd (1975)

	Jonger dan 30 jaar	30-40 jaar	40 jaar en ouder	Totaal- aantal
Tot 100 ha	4	2	4	10
100-200 ha	12	2	4	18
200-300 ha	4	3	5	12
300-500 ha	2	8	7	17
500 ha en meer	3	11	5	19
Alle bedrijven	25	26	25	76
Aantal ha totaal	6653	12445	7895	26993
Gemiddeld per bedr.	266	477	315	355

De bedrijven van de emigranten die rechtstreeks uit Nederland kwamen zijn belangrijk kleiner dan die van eerder genoemde categorieën; de helft is kleiner dan 200 ha waaronder een derde met minder dan 100 ha.

De emigranten zijn belangrijk ouder dan de zoons van Holambra I en de boeren die elders gewoond hebben. Ruim de helft is ouder dan 40 jaar met een gemiddelde leeftijd van 43 jaar. Voor een aantal van de ouderen zal de geringe bedrijfsomvang - gemiddeld ruim 240 ha - samenhangen met het beginnen van een bedrijf door een of meer zoon(s). De oppervlaktevergroting werd in een aantal gevallen aan de zoon(s) doorgegeven.

4.2 De bedrijfsvergroting

De ontwikkeling van de bedrijfsgrootte blijkt uit tabel 4.3.

Tabel 4.3 De bedrijven naar de oppervlakte cultuurgrond

	1963	1968	1973
Tot 25 ha	8	1	1
25- 50 ha	8	4	3
50- 75 ha	2	12	4
75-100 ha		27	2
100-200 ha		16	14
200-300 ha			13
300-500 ha			18
500 ha en meer			18
Totaal	18	60	73

Na de eerder genoemde reorganisatie omstreeks 1967-1968 heeft de tendentie naar een grotere oppervlakte per bedrijf zich voortgezet. Daartoe werd grond op grote afstand van het bedrijf in gebruik genomen. De verspreideligging van de bewerkte grond wordt wel als een nadeel beschouwd, maar zou tevens de risicogevoelighed van de bedrijven voor het soms grillige klimaat verminderen.

De vergroting van de bedrijven was spectaculair in de periode 1968-1973. Van de 48 bedrijven die in deze periode hetzelfde bedrijfshoofd behielden werden er 40 vergroot en 8 bleven gelijk of werden in geringe mate verkleind. Het waren vooral de reeds grotere bedrijven die ingrijpend werden vergroot. Van de bedrijven vanaf 100 ha was de helft toegenomen tot boven de 500 ha. In de klasse van 75 tot 100 ha was eveneens een belangrijke groei; veel van deze bedrijven werden vergroot tot 300-500 ha.

De nieuw gevormde en overgenomen bedrijven waren voor het merendeel 100 à 200 ha groot, enkele waren kleiner dan 100 ha en 8 waren groter dan 300 ha.

Tabel 4.4 De ontwikkeling van de bedrijfsoppervlakte in de periode 1968-1973

In 1973	Aantal bedrijven met in 1968				totaal
	tot 75 ha	75-100 ha	100-150 ha	150 ha en meer	
Verdwenen	6	4		1	11
Met hetzelfde bedr.- hoofd tot 100 ha	4	4			8
100-200 ha	2	1			3
200-300 ha	3	2	3		8
300-500 ha	1	12	3		16
500 ha en meer		4	4	4	12

De vergroting van de bedrijven vond o.a. plaats door het aankopen en pachten van grond, ook buiten de oorspronkelijke fazanda. De grond die later verworven werd, werd soms toebedeeld aan een zoon, zodat de groei van de oppervlakte niet steeds in het voor- gaand overzicht tot uiting komt.

De pacht van land neemt bij de bedrijfsvergroting een belangrijke plaats in. Ruim de helft van de boeren pacht land waaronder omstreeks een kwart die meer dan de helft van de in gebruik zijnde oppervlakte pacht. Voor een deel van de gepachte grond hebben de pachters een recht van koop verkregen na het einde van de pachttermijn. Zij hebben de grond veelal zelf moeten ontginnen en in cultuur brengen, hetgeen met zware bekalking gepaard kan gaan en waartoe het aanbrengen van voorzieningen voor de erosiebestrijding vereist is.

De sterke groei van de grote bedrijven heeft ertoe geleid dat in de verdeling van het grondgebruik over de oppervlakteklassen een sterke verschuiving is opgetreden. Ongeveer de helft van de grond is in gebruik op bedrijven vanaf 500 ha, terwijl de bedrijven van minder dan 200 ha ca. 10% van de totale oppervlakte hebben. In 1968 hadden de bedrijven met minder dan 100 ha nog 59% van de totale oppervlakte.

4.3 De gewenste oppervlakte

De groei in de voorbije jaren is er vermoedelijk de oorzaak van dat slechts weinig boeren wensen ten aanzien van een vergroting van hun bedrijf kenbaar maken. Bij de enquête spraken 18 van de 47 boeren zich uit over een gewenste bedrijfsuitbreiding, een zelfde aantal vond hun huidige bedrijfsoppervlakte voldoende en uit het onbeantwoord laten van deze vraag door 11 boeren kan men afleiden dat er op dit punt geen uitgesproken aspiraties zijn. Bovendien ontbreekt het inzicht op dit punt doordat 29 boeren niet gereageerd hebben.

Tot degenen die geen reactie hadden gegeven op de vragen behoort o.m. een groot aantal boerenzoons die slechts enkele jaren geleden een bedrijf waren begonnen. Voor hen was het blijkbaar erg moeilijk om zich uit te spreken over de verdere bedrijfsontwikkeling.

Tabel 4.5 De geënquêteerden ingedeeld naar hun wensen ten aanzien van de bedrijfsoppervlakte

	Huidige bedrijfsoppervlakte (1974-1975)					totaal
	tot 75 ha	75-150 ha	150-300 ha	300-500 ha	500 ha en meer	
Geen vergroting		1	4	7	6	18
Vergroting met:						
0-100 ha	3		2			5
100-200 ha		4		1		5
200-300 ha		1		1	1	3
300 ha en meer	1		1	1	2	5
Onbekend			5	3	3	11
Geen opgave	2	9	7	4	7	29
Aantal bedr.	6	15	19	17	19	76

De wensen van de 18 bedrijfshoofden die een grotere oppervlakte noemen geven een gemiddelde toeneming van 250 ha per bedrijf aan. De gemiddelde oppervlakte zou dan ca. 540 ha gaan bedragen. Een deel van de betreffende bedrijven was in de afgelopen

5 jaar eveneens reeds sterk gegroeid, namelijk van ongeveer 130 ha in 1969 tot ruim 400 ha in 1974. Daarnaast is er een aantal bedrijven waarvan de oppervlakte niet of nauwelijks was toegenomen en waarvan wel een toeneming wordt gewenst. Dit betrof voornamelijk bedrijven van oudere emigranten uit Nederland. De groei van de oppervlakte werd vooral gewenst door degenen die reeds eerder elders in Brazilië gewoond hebben en die bovendien tot de jongere leeftijdsklasse behoorden.

De boeren die geen wensen hadden ten aanzien van de oppervlaktevergroting bewerkten veelal reeds grotere bedrijven; gemiddeld ruim 400 ha. Bovendien was op deze categorie bedrijven de bedrijfsoppervlakte sinds 1969 bijna verviervoudigd. Blijkbaar is men van mening dat men genoeg om handen heeft. Bovendien kan van invloed zijn, dat men bij de bedrijfsvergroting door pacht zal proberen de bijgepachte oppervlakte in eigendom te verkrijgen voordat aan een verdere vergroting wordt gedacht.

Tabel 4.6 De geënquêteerden ingedeeld naar hun gedachten over de bedrijfsoppervlakte per leeftijdscategorie en herkomst

	Geen vergro- ting	Wel vergro- ting	Onbe- kend	Geen opgave	Totaal
W.v. tot 30 jaar	2	8	3	10	23
30-40 jaar	11	2	3	12	28
40 jaar en ouder	5	8	5	7	25
W.v. emigrant	7	8	1	8	24
Holambra I	7	2	7	10	26
Holambra II en Braz.	4	8	3	11	26
Totaal	18	18	11	29	76

De prijsverhogingen van de grond zullen bij de gedachte over de bedrijfsoppervlakte een belangrijke rol hebben gespeeld. Zo is de grondprijs in de omgeving van Holambra II in enkele jaren sterk opgelopen. Begin 1973 kon nog grond worden verkregen voor 1000 crs (ca. 500 gulden) per ha en begin 1975 werd voor dezelfde soort onontgonnen grond 5500 crs (ca. 1700 gulden) per ha betaald. Ook de pacht- prijzen voor zebu-weide die als bouwland te gebruiken is zijn sterk opgelopen van enkele tientallen crs per ha tot honderden. Gegevens over 1977 wijzen er op dat de grondprijs in de omgeving van Holambra II is opgelopen tot 15000 crs of wel 3000 gulden per ha. Op Holambra II zelf zijn de prijzen belangrijke hoger; gemiddeld ca. 8000 gulden per ha.

5. DE ARBEIDSORGANISATIE

5.1 Arbeidsbezetting

Op vrijwel alle landbouwbedrijven maakt men gebruik van de hulp van Braziliaanse arbeidskrachten. Naast de vaste medewerkers die op de bedrijven wonen, heeft men losse arbeidskrachten die van elders komen.

Het aantal vaste medewerkers per bedrijf verschilt al naar gelang men over gezinsarbeidskrachten kan beschikken en met de grootte en het type van de bedrijven. Bijna de helft van de bedrijven heeft meer dan 5 vaste medewerkers. Een enkel bedrijf heeft zelfs 40 mannelijke arbeidskrachten in vaste dienst.

Tabel 5.1 De geënquêteerde bedrijven ingedeeld naar het aantal vaste arbeidskrachten 1) per bedrijf in 1975

	Tot 100 ha	100-200 ha	200-300 ha	300-500 ha	500 en en meer	Totaal
Arb.krachten:						
geen	3	1				4
1- 2	2	4	1	1		8
3- 4		3	6	4		13
5-10		1	1	7	4	13
10 en meer	1				8	9
Totaal	6	9	8	12	12	47
Met totaal arb.krachten	22	21	26	64	157	290

1) Mannelijke niet-gezinsarbeidskrachten.

Het aantal arbeidskrachten per bedrijf is met de groei van de bedrijfsoppervlakte sterk toegenomen. Uit een vergelijking van de arbeidsbezetting op een beperkt deel (21) van de bedrijven in 1970 met diezelfde bedrijven in 1975 blijkt een toeneming van het aantal vaste arbeidskrachten van 24 tot 168. Van deze bedrijven waren er in 1970 5 zonder vaste medewerker, 10 hadden 1 man en op 6 bedrijven waren 2 of meer medewerkers. Daarnaast waren er op betreffende bedrijven 10 medewerkende zoons. In 1975 waren nog 4 bedrijven zonder vreemde arbeidskrachten, 6 hadden 1-5 medewerkers en op 11 bedrijven had men 6 of meer medewerkers.

Gemiddeld heeft men 60 ha per één vaste niet-gezinsarbeidskracht. In totaal zijn ca. 430 mannelijke arbeidskrachten in vaste

dienst. Op een klein aantal bedrijven, onder meer in de bloementeelt, zijn ook vrouwelijke arbeidskrachten in vaste dienst, zodat er totaal enkele tientallen bij de boeren werkzaam zijn.

Naast de vaste arbeidskrachten die op of bij de bedrijven wonen werken er nog ca. 1000 losse arbeidskrachten. Deze hebben geen vast dienstverband bij een bepaald bedrijf, maar hebben regelmatig werk op verschillende bedrijven. In de drukke perioden, zoals bij de verzorging van de gewassen en in de oogsttijd van de katoen heeft men een nog veel groter aantal losse arbeidskrachten; soms wel 2000 extra. De z.g. turma's (mannen, vrouwen en kinderen) werden tot voor kort per vrachtauto uit "omliggende" plaatsen aangevoerd, sommigen moesten dagelijks 180 km per vrachtauto reizen. Momenteel worden de arbeidskrachten ook per autobus vervoerd.

5.2 Mechanisatie en de vervoermiddelen

De bewerking van de grond en van de gewassen vindt in belangrijke mate met machines plaats. De boeren beschikken daartoe over een groot aantal (240) tractoren. Per bedrijf heeft men gemiddeld ruim 2 trekkers.

De inventaris bestaat verder op de meeste bedrijven uit één of meerdere schijvenploegen en schijveneggen, sproeimachines voor de gewasbescherming en verder heeft bijna de helft van de boeren één (en soms meerdere) maaidorsers en heeft een kwart van hen een katoenplukmachine.

In totaal beschikt men over 45 maaidorsers, waarvan een belangrijk deel in coöperatief verband werd aangekocht van de Belgische fabriek Clayson. De boeren die geen eigen of gezamenlijke maaidorsers hebben, maken gebruik van de dienst van een loonwerker die 6 maaidorsers heeft. Gemiddeld is er per machine ca. 350 ha mais, soja en rijst te oogsten. Bovendien worden maaidorsers gebruikt bij de tarweoogst.

Voor de katoenoogst heeft men 28 plukmachines. Sinds enkele jaren wordt steeds meer overgegaan op het machinaal plukken van katoen. De katoenfabriek van de coöperatie kan ook de machinaal geplukte katoen verwerken. Indien alle katoen machinaal geplukt zou worden is er per machine 250 ha beschikbaar. Een belangrijk deel wordt met de hand geplukt.

Het gebruik van trekkers is met de groei van de bedrijfsoppervlakte sterk toegenomen. In 1967 werden op de 52 bedrijven van Nederlandse boeren in totaal 41 trekkers gebruikt. Op bijna een kwart van de bedrijven had men toen geen eigen trekker. Uit vergelijking van een klein aantal dezelfde bedrijven blijkt sinds 1967 een verzesvoudiging van het aantal trekkers.

Het wegen van de handgeplukte katoen

De machinale katoenpluk

Tabel 5.2 Bedrijven 1) naar het gebruik van trekkers

	1967	1971	1975
Zonder eigen trekker	5	1	1
Met 1 trekker	12	5	2
Met 2 trekkers		6	3
Met 3 trekkers		3	2
Met 4 trekkers		2	3
Meer dan 4 trekkers			6
Totaalaantal bedrijven	17	17	17
Met eigen trekkers	12	34	78

1) Alleen dezelfde bedrijven.

De gemiddelde bewerkte oppervlakte is in de loop der jaren sterk toegenomen. In 1967 was per trekker gemiddeld 50 ha beschikbaar, in 1971 had men gemiddeld bijna 70 ha en in 1975 werd met één trekker gemiddeld 100 ha bewerkt.

Een gering aantal boeren met bloementeel heeft daartoe een speciale inventaris opgebouwd. Men past ook kunstmatige berekening toe. De fruittelers die tot voor kort hun eigen produkten verzorgden hebben hun sorteermachines overgedaan aan de coöperatie, zodat zij hun produkten nu aan een centrale sorteerplaats afleveren.

Op alle bedrijven heeft men een auto; gemiddeld had men begin 1975 2 auto's per bedrijf. Voor het vervoer van de produkten had bijna een derde van de boeren een eigen vrachtauto; enkelen hadden er zelfs meerdere. Op ruim drie kwart van de bedrijven had men een bestelwagen of een kleine vrachtwagen. In de plaats daarvan en ook daarnaast kwam op een derde van de bedrijven een luxe auto voor. Zo waren op de 47 geënquêteerde bedrijven in totaal:
 20 vrachtauto's;
 44 bestelauto's;
 21 luxe auto's.

De grote afstanden die afgelegd moeten worden over soms moeilijk berijdbare wegen maken een degelijk vervoermiddel onmisbaar. Door het ontbreken van telefoon is men voor alle contacten aangewezen op de auto.

6. BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN

6.1 Verschillen in teeltplan

Na een beginperiode waarin op het pas ontgonnen land vrijwel uitsluitend mais en rijst werden verbouwd is na enige jaren meer verscheidenheid in de produktiesamenstelling gekomen door de teelt van katoen en sojabonen. De verschillen tussen de bedrijven zijn later nog vergroot door de aanplant van appelbomen (15 bedrijven) de teelt van bloemen (5 bedrijven) en de rundveemesterij (+ 17 bedrijven). De intensieve veehouderij is op slechts weinig bedrijven van betekenis; enkele boeren hebben varkens en enkelen houden slachtkuikens.

In tabel 6.1 is een overzicht opgenomen van de situatie in 1973/1974. Daaruit blijkt dat de appelbomen zowel zijn geplant op grote als op kleine bedrijven. Ook de bloementeelt heeft plaats op grote en kleine bedrijven terwijl het houden van mestvee vooral belangstelling ondervond op bedrijven met een oppervlakte van meer dan 500 ha.

Tabel 6.1 De bedrijven ingedeeld naar hun produktiesamenstelling (1973/1974)

	Tot 100 ha	100-200 ha	200-300 ha	300-500 ha	500 ha en meer	Totaal
Bloemen	2				1	3
Appels	3	2	2	5	3	15
Mestvee	1	1	1	2	10	15
Katoen:						
geen	3	4				7
tot 20%	1	4	4	1	5	15
20-30%		4	3	6	8	21
30-40%		2	3	6	3	14
40% en meer	6	1	2	4	2	15
Totaal	10	15	12	17	18	72

Binnen de akkerbouwsector doen zich tussen de bedrijven vooral verschillen voor door een uiteenlopend aandeel van de arbeidsintensieve katoenteelt. Op vrijwel alle bedrijven wordt katoen geteeld. Alleen de bedrijven met pas ontgonnen grond telen geen katoen. Het aandeel van de katoenteelt was op 40% van de bedrijven meer dan 30% het totale grondgebruik. Anderzijds had 20% van de bedrijven minder dan 20% van de oppervlakte met katoen beteeld.

Het zijn vooral de kleinere bedrijven waarop veel katoen wordt geteeld. Op de bedrijven tot 100 ha beslaat de katoenteelt de helft van de oppervlakte. Op bedrijven met 500 ha en meer is dit aandeel nog ca. een kwart van de oppervlakte.

Sojabonen worden evenals katoen op vrijwel alle bedrijven geteeld. Het aandeel in het grondgebruik verschilt weinig per oppervlakteklasse; overal zijn de sojabonen het belangrijkste gewas qua oppervlakte.

Tabel 6.2 De verdeling van de oppervlakte over de gewassen (1973/1974)

	Tot 100 ha	100-200 ha	200-300 ha	300-500 ha	500 ha en meer	Alle be- drijven
Katoen	49%	19%	28%	32%	26%	27%
Sojabonen	35%	29%	33%	38%	39%	37%
Rijst	5%	36%	29%	21%	28%	26%
Mais	11%	16%	10%	9%	7%	10%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Aantal ha	540	1790	3180	6880	12520	24910

Het hoge aandeel van de rijstteelt op bedrijven van 100-200 ha (36%) hangt voornamelijk samen met de beschikbaarheid van de ontginningsgronden. Het aantal rijsttelers hangt daarmee eveneens samen en vormde in 1975 nog ca. 70% van het aantal bedrijven. In 1968 werd op alle bedrijven rijst geteeld en gemiddeld nam de oppervlakte rijst een derde van de oppervlakte op zowel grote als kleine bedrijven in.

Korrelmais wordt op ca. 70% van de bedrijven geteeld. Hoewel van de kleinere bedrijven er minder mais telen dan van de grotere, hebben de kleinere gemiddeld een relatief omvangrijkere maisteelt dan de grotere.

6.2 De oppervlakte per gewas

De grootschaligheid komt naar voren uit het aantal ha per gewas. Zo wordt er op meer dan de helft van de bedrijven meer dan 100 ha katoen verbouwd, een zelfde verhouding treft men aan bij de rijstteelt. De sojabonen worden in nog grotere eenheden verbouwd; enkele telers hebben zelfs meer dan 300 ha sojabonen. De maisteelt telt een groter aantal kleine eenheden, de helft van de bedrijven heeft minder dan 50 ha mais.

Tabel 6.3 De bedrijven ingedeeld naar de grootte van de eenheden per gewas in 1974/1975

	Katoen	Rijst	Soja	Mais
Per bedrijf:				
geen	7	15	6	24
tot 50 ha	17	10	15	30
50-100 ha	15	20	11	13
100-200 ha	26	20	25	6
200 ha en meer	8	8	16	
Totaalaantal	73	73	73	73
Gemiddeld per teler	105	114	137	46

Ten opzichte van 1968 is een sterke vergroting van de eenheden opgetreden. De mechanisatiemogelijkheden zullen hierbij een belangrijke rol hebben gespeeld. Op vele bedrijven besloegen in 1968 de betaalde oppervlakten katoen 10-25 ha. Rijst, mais en sojabonen werden meestal in eenheden van 25-50 ha verbouwd.

Tabel 6.4 De bedrijven ingedeeld naar de oppervlakte per gewas in 1968

	Katoen	Rijst	Soja	Mais
Geen	8	1	7	7
Tot 10 ha	8	3	2	1
10-25 ha	33	18	18	26
25-50 ha	11	33	31	20
50 ha en meer		5	2	6
Totaalaantal	60	60	60	60
Gemiddeld per teler	16	28	26	27

De vergroting van de betaalde oppervlakte per bedrijf heeft er toe geleid dat in 1974/1975 80% van de geteelde katoen in eenheden van minstens 100 ha werd geteeld. Voor soja en rijst zijn deze verhoudingen resp. 87 en 76%. Mais is een kleinschaliger gewas gebleven met per bedrijf ruim 70% van de totale oppervlakte op bedrijven met minder dan 100 ha mais. De bedrijven met 50-100 ha mais hadden een derde van de totale oppervlakte mais. Het merendeel werd nog geteeld in eenheden tot 50 ha.

Appelbomen zijn op 20% van de bedrijven aangeplant. Dit betreft zowel bedrijven met een grote als met een kleine oppervlakte cultuurgrond. De boomgaarden waren in 1974 gemiddeld 9 ha groot. Begin 1976 was de oppervlakte uitgebreid tot 342 ha welke als volgt was verdeeld:

Het erf van een bedrijf

Bloemenbedrijf

30 ha en meer, 4 telers met 206 ha;
15-30 ha , 6 telers met 117 ha;
tot 15 ha , 5 telers met 19 ha.

Grotendeels betreft het nog jonge bomen die eerst over 5 jaar een behoorlijke produktie zullen gaan leveren.

De teelt van gladiolen en rozen heeft zowel op 2 kleine als op 3 grote bedrijven plaats. De beteelde oppervlakte per bedrijf was op 2 meer 20 ha en 3 bedrijven hadden minder dan 3 ha.

Doordat op de kleine bedrijven de bloementeelt wordt gecombineerd met fruit zijn de akkerbouwgewassen er nauwelijks nog van belang voor de inkomensvorming. Gezien de grotere waarde per ha die aan de tuinbouw moet worden toegekend.

Mestvee treft men op + 17 bedrijven aan. Dit zijn vooral de grotere bedrijven, waarop een deel van het land niet voor de teelt van akkerbouwgewassen is te gebruiken. Op enkele bedrijven heeft men evenwel speciale weiden ingeplant. Het aantal mestrunderen dat in 1974 in totaal 1500 stuks bedroeg was einde 1975 vergroot tot ca. 2200 dieren. Bijna 1000 hiervan waren 2 jaar of ouder. De verdeling van de dieren over de koppels was toen als volgt:

3	bedrijven	200 of meer	dieren	met	totaal	1022	stuks;
4	"	100-200	"	"	"	588	" ;
10	"	tot 100	"	"	"	503	" .

De varkenshouderij vindt plaats op 3 bedrijven. Men heeft in totaal ruim 600 varkens. De oppervlakte van deze bedrijven is ca. 200 ha.

De melkveehouderij heeft voornamelijk belangstelling van de boeren met grotere bedrijven; zij kunnen het melken en de verzorging van het melkvee door een medewerker laten verrichten.

6.3 De ontwikkelingen in de komende jaren

Op basis van de antwoorden van de boeren over de gewenste bedrijfsontwikkeling, kan het volgende beeld worden gegeven.

De maisteelt zal zich in de komende jaren sterk uitbreiden en de teelt van rijst grotendeels gaan vervangen. In het grondgebruik zal de mais 22% innemen en het aandeel van de rijst zal verminderen van 18% in 1974/1975 tot ca. 6%. De oppervlakte sojabonen zal nog iets toenemen tot ca. 50% van de gebruikte oppervlakte, terwijl het aandeel van de katoen iets zal teruglopen tot 23%.

Uit de teeltplannen van 1975/1976 en 1976/1977 blijkt reeds dat deze tendenties zich aftekenen. De oppervlakte mais bedroeg al 17% van het grondgebruik en nog slechts 9% was beteeld met rijst.

Voor de appelteelt is een grote belangstelling. Men had plannen om de bestaande oppervlakte (+ 130 ha) te verviervoudigen; de boomgaarden zouden dan in totaal 500 ha gaan omvatten. Van de kwekers zouden er 5 meer dan 30 ha appels willen inplanten en eveneens 5 zouden hun boomgaard tot 15 à 30 ha willen uitbreiden. Uit

recente gegevens blijkt dat de oppervlakte met appelbomen reeds van 135 ha tot ruim 300 ha was uitgebreid.

De bloementeelt heeft een grote belangstelling. De betreffende telers gaven een drie keer grotere oppervlakte dan zij reeds hadden als gewenst aan. Bij de teelt van gladiolen doet zich het probleem van de verzadiging van de markt voor. De telers van Holambra I en II hebben daarom onder elkaar een verdeling van de totale produktie uitgewerkt. Alleen in de andere bloemensoorten is nog ruimte voor nieuwe telers en voor uitbreiding van bestaande bedrijven.

De rundveemesterij zal gezien de gewenste uitbreiding van het grasland eveneens sterk groeien. Zo gaven de (12) geëquëterden met mestvee de wens te kennen het grasland uit te breiden van 800 tot 4800 ha. Hun melkveestapel zou dienen toe te nemen van 800 tot ca. 6200 dieren. Het aantal belangstellenden voor de rundveemesterij was groter en bedroeg ca. 20. Het gewenste aantal mestrunderen dat deze boeren gezamenlijk opgaven bedroeg in totaal ruim 8000 ha.

De rundveemesterij zal volgens de helft van de geëquëterden naast de akkerbouw een belangrijke produktierichting van hun bedrijf gaan vormen. Slechts een klein aantal boeren zou zich alleen op de teelt van akkerbouwgewassen willen toeleggen. Circa een derde van de boeren wenst een intensieve bedrijfsvoering; de teelt van appels en snijbloemen dient op hun bedrijf naast de akkerbouw een belangrijke plaats in te nemen. Een enkeling heeft naast belangstelling voor de intensieve teelten zoals appels en bloemen nog belangstelling voor de extensieve rundveehouderij.

Tabel 6.5 Enkele gewenste produktierichtingen 1)

	Op bedrijven met een oppervlakte			
	tot 200 ha	200-500 ha	500 ha en meer	totaal
Aantal appeltelers	7	7	2	16
Met ha appels	205	155	175	535
Aantal bloementelers	4		2	6
Met ha bloemen	67		45	112
Aantal mestveehouders	7	3	10	20
Aantal dieren	1500	1037	5610	8147

1) Alleen geëquëterden: 47 van de 76 bedrijfshoofden.

Het zijn vooral de boeren die hun oppervlakte wensen te vergroten die tevens belangstelling tonen voor de uitbreiding van de rundveemesterij. Ze willen blijkbaar de oppervlaktevergroting bestemmen voor de rundveeweiderij. Anderzijds blijkt op bedrijven waarvan men de oppervlakte toereikend vindt geen belangstelling voor rundveemesterij maar willen juist deze boeren appels gaan telen.

7. DE AKKERBOUWPRODUCTIE

Sinds het begin van de ontginning van de fazenda das Posses werd de beteelde oppervlakte sterk uitgebreid waarbij naast mais en rijst de teelt van sojabonen en katoen een steeds belangrijkere plaats ging innemen. Van de bewerkte oppervlakte wordt ca. 98% met deze 4 hoofdgewassen beteeld. Als 2e gewas in de z.g. winterperiode wordt tarwe verbouwd.

Van de 4 hoofdgewassen zal hierna de ontwikkeling van de productie in totaal en per ha worden nagegaan. Hiertoe kan gebruik worden gemaakt van gegevens van de opgaven van de boeren over de beteelde oppervlakte en van de coöperatie over de afgezette produktievolumina. De berekening van de jaarlijkse produkties per ha die uit deze 2 gegevens resulteert kan enige afwijking vertonen met de werkelijke uitkomsten. Met name de opgave van de beteelde oppervlakte wordt niet steeds gelijk en mogelijk met uiteenlopende nauwkeurigheid verricht. Een soms globale opgave die voor de zaai-tijd plaatsvindt en waarin soms nog te ontginnen grond kan zijn begrepen, zal niet steeds in overeenstemming zijn met de werkelijk beteelde oppervlakte. Te meer daar soms herzaai van gewassen plaatsvindt of indien het te laat is geworden om nog katoen te zaaien men in de plaats daarvan soja zaait.

7.1 Mais

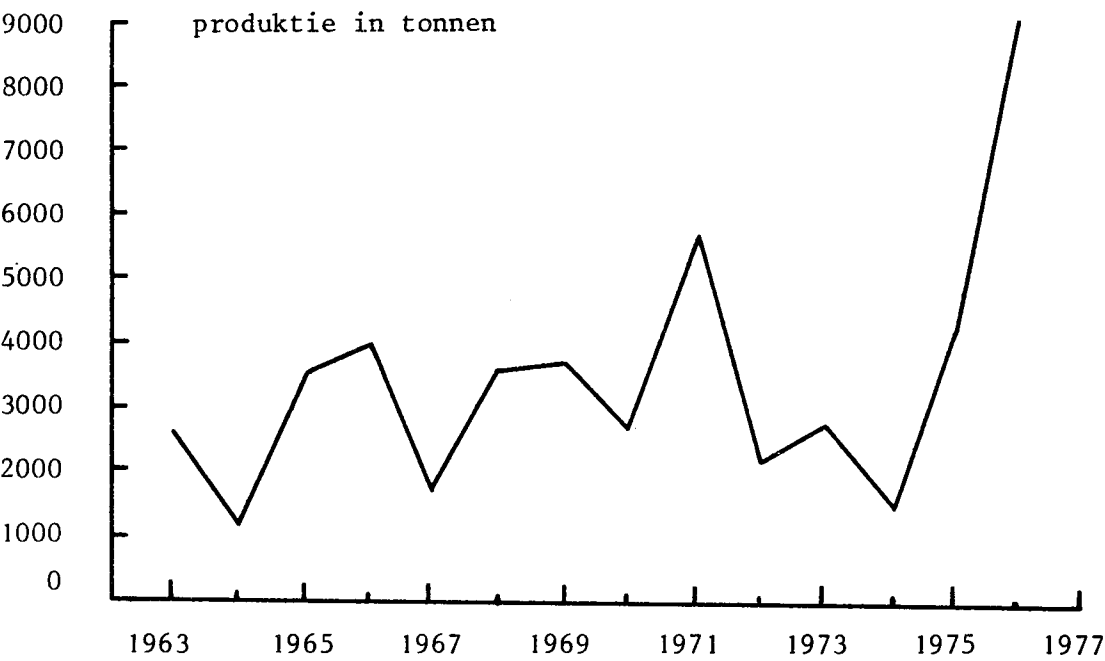
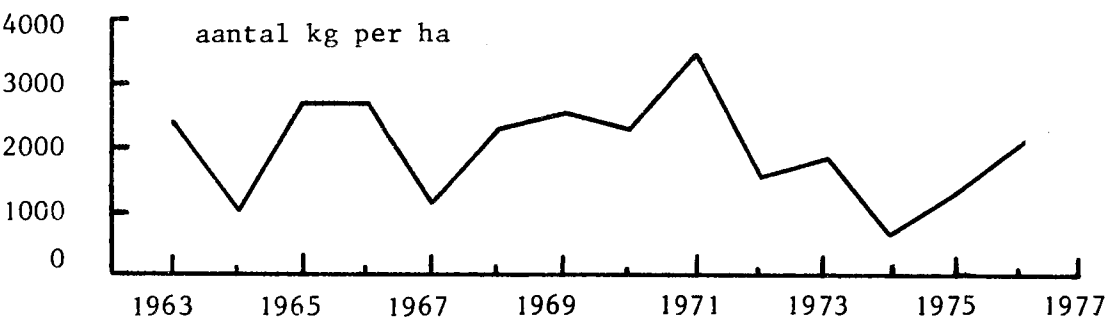
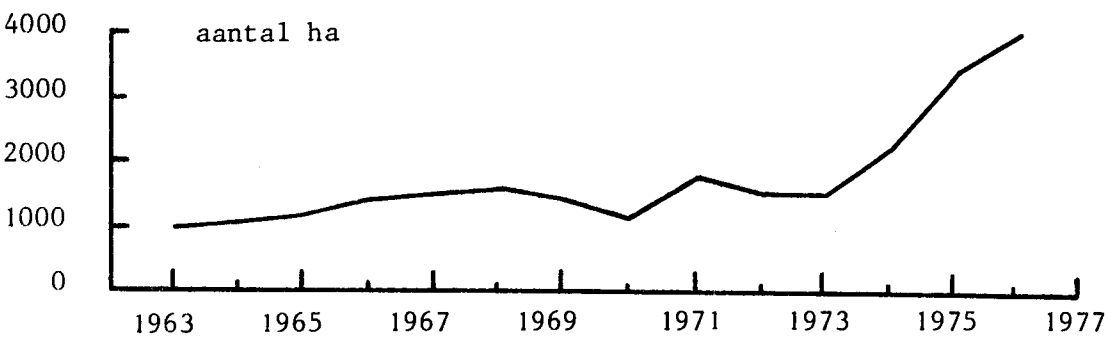
Met een vrijwel gelijk gebleven oppervlakte is de productie in de periode 1963-1973 sterk verschillend geweest. In enkele jaren bedroeg de productie nog niet de helft van de gemiddelde opbrengst. De invloed van droogteperiodes heeft zich daarbij sterk doen gelden. Daarbij kan van invloed zijn dat de oppervlakte regelmatig werd uitgebreid waardoor de teeltintensiteit verminderd is. Ook de overgang naar mechanisch te oogsten maisrassen is van invloed geweest op de productie. Aanvankelijk werden overwegend hoogopgaande maisvariëteiten geteeld. Bij deze produktieve rassen groeiden de kolven te hoog om machinaal te kunnen worden geoogst.

Met een gemiddelde opbrengst van ca. 2000 kg per ha ligt Holambra II op hetzelfde niveau als de Staat Sao Paulo. Deze opbrengst bedraagt ongeveer de helft van de gemiddelde productie die op Holambra I wordt verkregen.

Naast de kleinere en beter verzorgde oppervlakte per bedrijf zal hierbij eveneens het ruimer gebruik van organische bemesting van invloed zijn.

Per bedrijf blijken de opbrengstniveaus belangrijk te verschillen. Zelfs in de periode met dooreengenomen ongunstige omstandigheden was een deel van de boeren in staat relatief goede op-

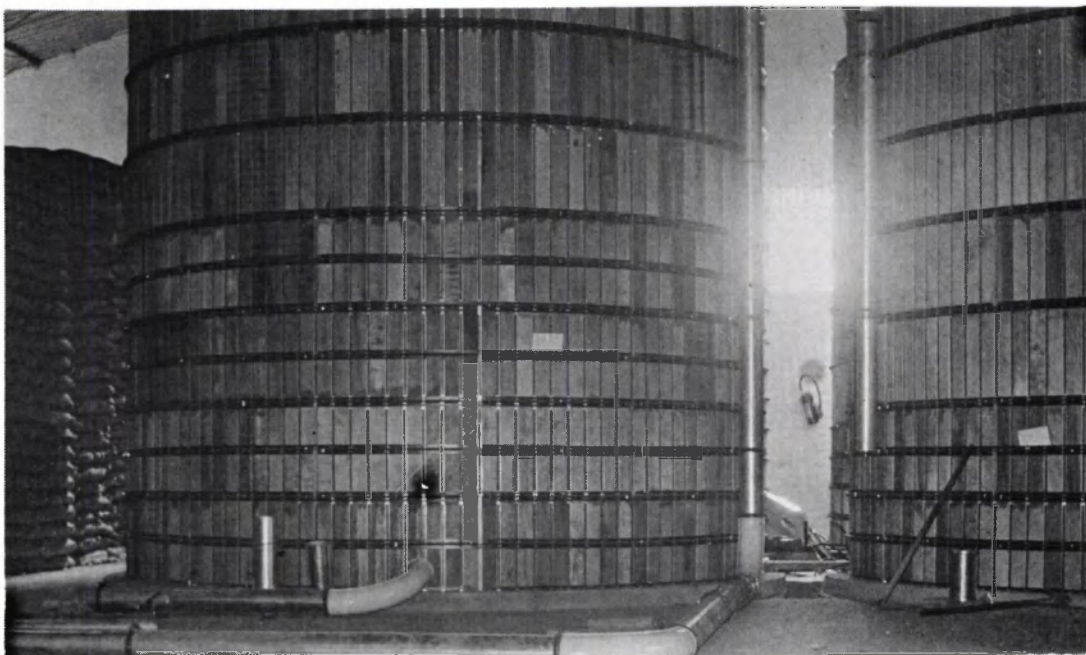
Grafiek 1. De ontwikkeling van de maisproduktie

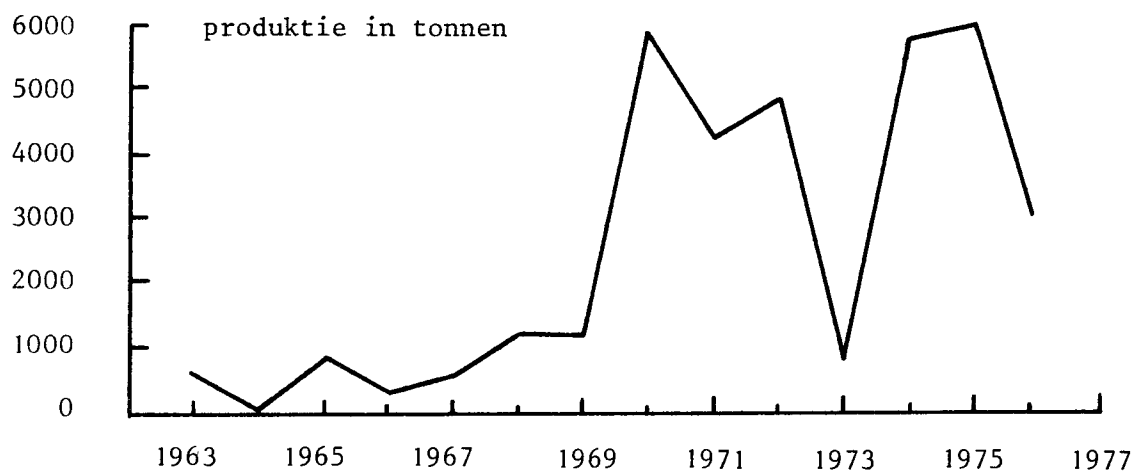
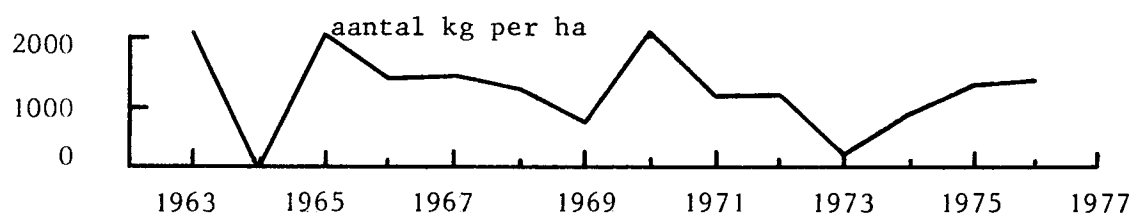
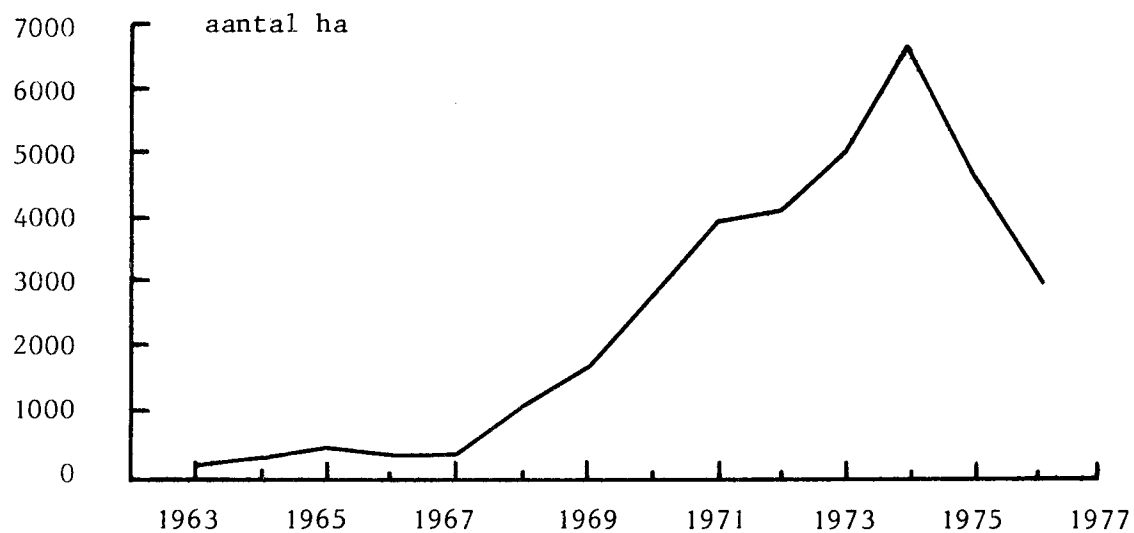

Loodsen voor de opslag en bewerking van zaaizaden

Drogen en opslag zaaizaad; sojabonen

Grafiek 2. De ontwikkeling van de rijstproduktie

brengsten te behalen. Naast een goede gewasbehandeling kan hierbij eveneens het verschil in ligging van invloed zijn geweest. Plaatselijk kunnen de grondsoort en de regenval sterk verschillen.

7.2 Rijst

De oppervlakte rijst is regelmatig toegenomen met de ingebruikneming van de ontginningsgronden. Vooral bij dit gewas, dat zonder bevoeiing wordt geteeld, doen de weersomstandigheden zich in sterke mate gelden. Zelfs een korte periode met een lage luchtvochtigheid tijdens de bloei kan tot een scherpe opbrengstvermindering leiden. Een voorbeeld van invloed van het droogterisico vormt o.m. 1964. Ook in 1973 werd van 5000 ha vrijwel geen opbrengst verkregen.

Naast vakmanschap vormt geluk een belangrijke factor bij de droge rijstteelt. Een gelukkige omstandigheid hierbij is dat de oogstvoorbereiding niet erg kostbaar is. Door het spreiden van de zaaitijd en ook door op verschillende plaatsen te zaaien probeert men het risico wel te spreiden. Met een gemiddelde opbrengst van 1150 kg per ha ligt Holambra II ongeveer op hetzelfde niveau als de Staat Sao Paulo.

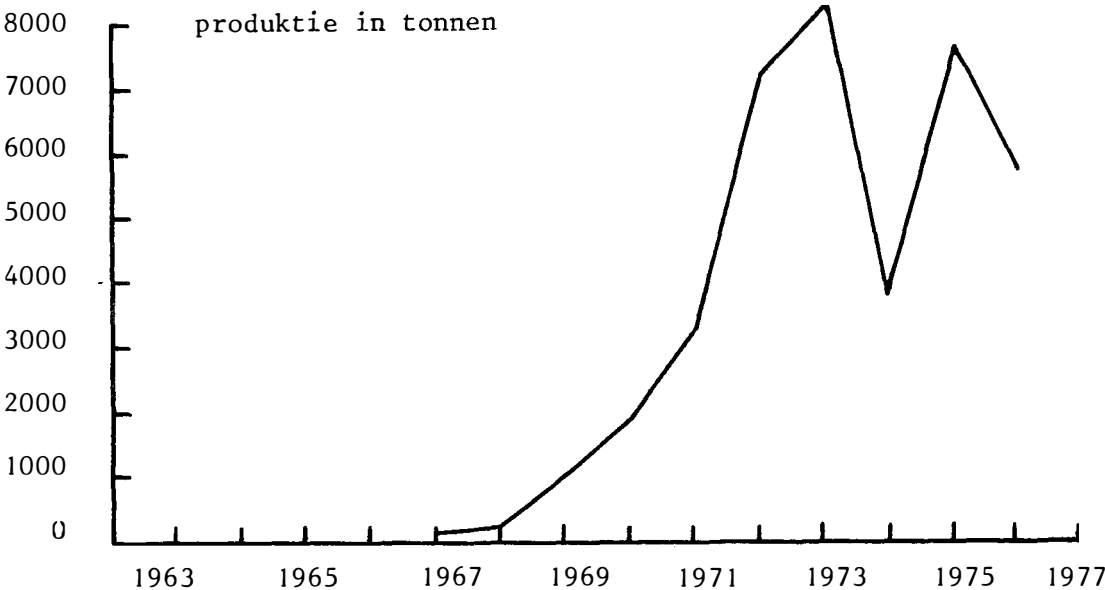
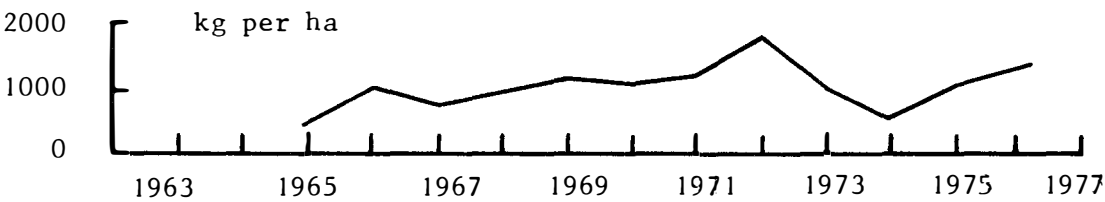
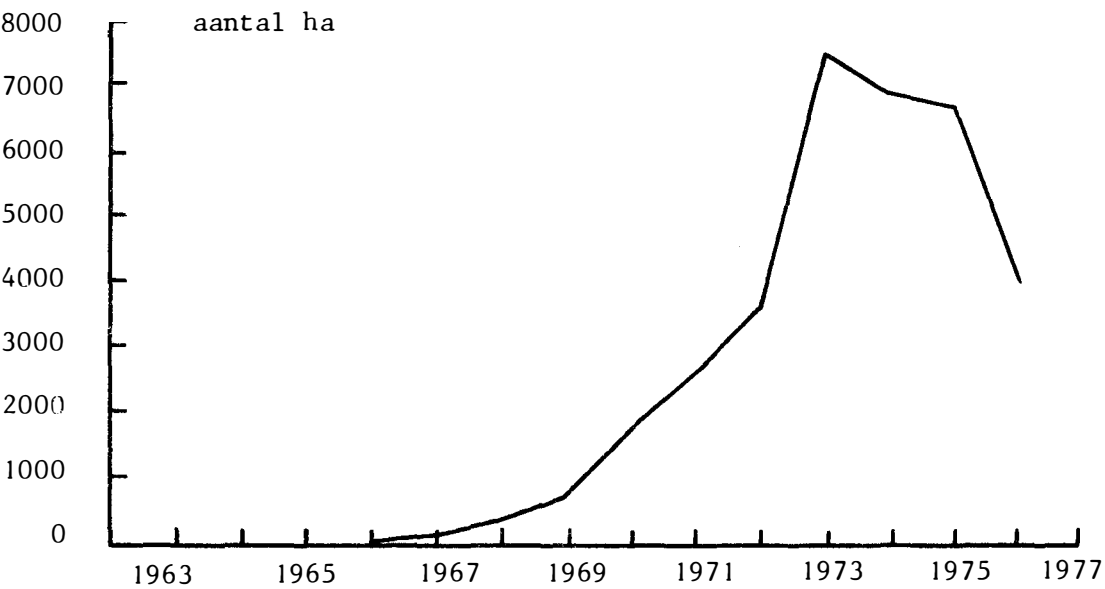
7.3 Katoen

Na een geringe aanplant in de beginperiode is de oppervlakte katoen van 1969-1974 jaarlijks met ca. 1000 ha toegenomen. De katoenproduktie is eveneens sterk gegroeid en ligt op een niveau van ca. 7000 ton. Gemiddeld per ha wordt ca. 1400 kg geoogst. Opbrengstverschillen kunnen eveneens samenhangen met klimaatsinvloeden. Voor een goede ontwikkeling vereist de katoen warm weer. Tijdens het afrijpen dient er een periode van stabiel droog weer te volgen, anders dreigt het gevaar dat de katoen verregent. Ten aanzien van de opbrengstontwikkeling is eveneens de overgang van handplukken op machinaal plukken van invloed. Bij de machinale pluk zullen meer verliezen optreden doordat niet alle gevormde zaden tot volledige ontwikkeling zijn gekomen. Anderzijds treden bij onvoldoende oogstcapaciteitsoms verliezen op doordat de regen invalt. Het opbrengstniveau ligt ongeveer even hoog als van de Staat Sao Paulo; ten opzichte van de merendeels intensief gevoerde bedrijven van Holambra I waar men ca. 2000 kg katoen per ha oogst blijft men dooreengenomen belangrijk achter.

7.4 Sojabonen

De oppervlakte sojabonen is vanaf 1972 met duizenden ha vergroot.

Grafiek 3. De ontwikkeling van de katoenproduktie

Grafiek 4. De ontwikkeling van de sojabonenproductie

Met ca. 15000 ha heeft men een op de bestaande oppervlakte mogelijk de maximale uitbreiding verkregen. Ruim de helft van de cultuurgrond wordt met sojabonen beteeld. In andere delen van Brazilië wordt zelfs uitsluitend soja geteeld en wordt tarwe als 2e gewas verbouwd. Na de oogst - omstreeks maart - laat de soja een goed bewerkbare grond na. Bij deze nauwe vruchtwisseling doet zich de vraag voor of de ziektenrisico's hierdoor niet toe zullen nemen.

De produktie van sojabonen is met de groei van de oppervlakte sterk toegenomen. De afgelopen jaren werd ca. 23000 ton sojabonen afgezet. De gemiddelde opbrengst bedraagt ca. 1400 kg per ha. Men heeft hetzelfde opbrengstniveau als op Holambra I en in de Staat Sao Paulo. Tussen de bedrijven onderling verschillen de opbrengsten belangrijk.

Tabel 7.1 Verdeling van de bedrijven naar opbrengst per ha voor sojabonen

	1965	1966	1967	1968
2000 kg en meer	2	5	2	
1500-2000 kg	3	10	13	18
1000-1500 kg	4	1	6	7
Tot 1000 kg	1		4	2
Aantal telers	10	16	25	27

Bij de verbetering van de opbrengsten vormt de bekalking van de grond een belangrijke maatregel. Voor het teeltjaar 1975/1976 werd ca. 50000 ton kalk gekocht. Voor een beteelde oppervlakte van 15000 ha is dit 3000 kg per ha. Soms wordt 8 ton kalk per ha gestrooid.

Om de bacteriegroei bij de sojateelt op nieuwe grond op gang te brengen wordt entstof gebruikt.

7.5 Tarwe

De teelt van tarwe heeft een aanvullend karakter. De oppervlakte van dit nagewas is uitgebreid tot 5000 ha. De teelt gaat gepaard met grote risico's. Naast droogte waardoor het gewas niet tot ontwikkeling kan komen zijn er ziekten en plagen (roest, luizen) en blijkt ook de incidenteel optredende vorst veel schade te kunnen veroorzaken.

Na een succesvol beginjaar (1962/1963) waren er slechts weinig jaren waarin de tarweteelt aan de verwachtingen beantwoordde. In enkele jaren was het zelfs een complete mislukking. Zo ging in 1963 de tarwe geheel verloren door de droogte en ook in 1975 toen men inmiddels rassen met roestresistentie had, werd Zuid-Brazilië

- inclusief de koffieteeltgebieden - getroffen door een uitzonderlijke strenge vorst, waardoor ook de tarwe bevroor. Gemiddeld oogstte men toen slechts 180 kg per ha. In 1976 was de tarweteelt veel succesvoller; men oogstte toen gemiddeld 1200 kg per ha.

In vergelijking met de Nederlandse verhoudingen geeft de tarwe ook bij een gunstige ontwikkeling slechts lage opbrengsten; een goed gewas kan 1200-1500 kg per ha opleveren. Vanwege de ongunstige ervaringen hebben vele boeren een zekere huiver voor de tarweteelt. De overheid stimuleert evenwel vanwege de grote invoerbehoefte de tarweteelt. Een hoog prijsniveau, kredieten voor de teelt en voor opslagruimten alsmede de uitbreiding van onderzoek en voorlichting vormen de middelen om de tarweteelt aan te moedigen.

8. FINANCIËLE ASPECTEN VAN DE BEDRIJFSVOERING

De boeren hebben bij het leiden van hun bedrijf op Holambra II te maken met geheel andere omstandigheden dan zij in Nederland (ten dele) hebben gekend. Op enkele van deze verschilpunten zal hier worden ingegaan, vooral voor zover deze van invloed kunnen zijn voor de ontwikkeling van de rentabiliteit en de financiering van de landbouwbedrijven.

De ontwikkeling van de financiële positie zal eveneens worden bezien. Bij gebrek aan recente individuele gegevens uit boekhoudingen is gebruik gemaakt van algemene gegevens over de landbouw in de Staat Sao Paulo. Voor een aantal punten kon evenwel gebruik worden gemaakt van gegevens van een 30-tal bedrijven. Hoewel deze bedrijfsgegevens niet representatief kunnen worden geacht geven de cijfers wel een indruk over de ontwikkeling op de bedrijven van onder meer de jongere boeren.

8.1 Financieel-economische omstandigheden

De maatschappelijke en financieel-economische situatie in Brazilië verschilt in belangrijke mate met de Nederlandse. Men heeft te maken met een in ontwikkeling zijnd land dat een veel lager welvaartspeil heeft dan Nederland. In 1974 lag het gemiddeld inkomen per hoofd op ca. 2000 gulden, in Nederland op 15000 gulden. Tussen de verschillende bevolkingsgroepen en ook tussen de verschillende delen van het land doen zich grote welvaartsverschillen voor. In het algemeen is de bevolking in de steden beter bedeeld dan die op het platteland, die zich voor een belangrijk deel nog met zelfvoorzieningslandbouw bezig houdt. De inkomens- en bezitssituatie verschilt, maar ook het ontwikkelingspeil loopt sterk uiteen. In de stedelijke gebieden treft men grote krottenwijken aan op geringe afstand van moderne stadsdelen.

In de zuidelijke staten en vooral langs de kust zijn de omstandigheden belangrijk beter dan in het noorden en de meer binnenlands gelegen staten.

Vanaf het begin van de vestiging van Holambra II is er in Brazilië een sterke economische vooruitgang geweest. Tussen 1970 en 1974 was er zelfs een zeer sterke economische groei; gemiddeld nam de produktie toen jaarlijks met 10% toe. In 1975 was de groei evenwel teruggelopen tot 4,3%. Ook in eerdere jaren trad er een ernstige stagnatie op, zoals omstreeks 1964 en 1967.

De groei gaat gepaard met een geldontwaarding. Dooreengenomen bedraagt deze een veelvoud van die in Nederland. Alleen in het begin van de zeventiger jaren was men er in geslaagd de inflatoire ontwikkelingen af te remmen.

De boeren houden bij hun bedrijfsbeslissing veelal rekening met de voortgaande geldontwaarding. Vooral investeringen in grond, gebouwen en machines worden vaak zo vroeg mogelijk gedaan met het oog op de vrijwel voortdurende prijsstijging. Deze investeringen met geleend geld brengen naast de kans op het bereiken van het beoogde resultaat tevens risico's mee b.v. als men van overheidswege probeert met ingrijpende maatregelen de financieel-economische situatie te stabiliseren.

De prijsvorming van de produkten voor de binnenlandse markt (rijst, snijbloemen, appels) is vooral afhankelijk van de welvaartsontwikkeling in de industriële centra. De prijzen voor soja-bonen, katoen en mais hangen sterk samen met de exportmogelijkheden.

Voor de belangrijkste produkten stelt de overheid basis-minimumprijzen vast. Het export- en marktbeleid wordt o.m. geregeld via staatsbedrijven die zelf ook op dit gebied actief zijn. Voor vele produkten geldt dat de prijzen na de oogst op een laag niveau zijn, maar in de loop der tijd verder stijgen zodat men door bewaring veelal een belangrijk hogere prijs kan maken. Anderzijds houdt de bewaring het risico in dat weleens tegen een lagere prijs verkocht moet worden. De kans hierop is groter indien men produkten meer dan één seizoen bewaart en indien het exportprodukten betreft.

Het overheidsbeleid ten aanzien van de landbouw omvat belangrijke kredietmogelijkheden. Men kan een financiering verkrijgen van de kosten die rechtstreeks verband houden met de teelt van de gewassen. Deze gewassen zijn dan ook mede verzekerd tegen hagel en vorst-risico's. Bij investeringen in gebouwen, machines, veestapels en o.m. aanplantingen zoals van appelboomgaarden, kunnen kredieten worden verkregen met een looptijd van meerdere jaren.

De over de kredieten verschuldigde rente is veel lager dan de normale handelsrente. In 1975 bedroeg de rentevergoeding voor investeringen 13-15%, dit is ongeveer de helft van de normale rentevoet. In genoemd jaar is men in verband met de gestegen kunstmestprijzen, begonnen met de subsidiëring van het kunstmestgebruik. Van de kosten voor kunstmest neemt de overheid 40% op zich.

De belastingen worden overwegend geheven via de verkochte landbouwprodukten. Naast deze omzetbelasting die een bepaald percentage van de verkoopwaarde omvat, kent men een heffing van 2½% voor het z.g. Funrural. Dit is een fonds waaruit de sociale voorziening voor de landarbeiders wordt betaald. Inkomstenbelasting is alleen bij een zeer grote bedrijfsomvang verschuldigd. Deze bedrijven dienen dan ook een boekhouding te voeren. De middelgrote bedrijven moeten in een kasboek de inkomsten en uitgaven aantekenen en voor de kleine bedrijven vindt een inkomens-schatting plaats.

Aan de coöperatie Holambra dragen de leden bij op basis van de verkoopwaarde van hun produkten. Deze heffing wordt bestemd voor de algemene kosten zoals bestuur, onderhoud van kerk en school en diverse algemene voorzieningen. De leden zijn verplicht al hun

Het dorsen van de geplukte maïskolven

Maïsoogst met de combine

produkten via de coöperatie te verkopen. De coöperatie zet deze produkten in opdracht van de leden af. De coöperatie int bij de verkoop, naast de kosten verbonden aan de verkoop, de algemene heffing en houdt ook de verschuldigde omzetbelasting in. De aankoop van grondstoffen en machines loopt eveneens merendeel via de coöperatie. Men treedt tevens als kredietbemiddelaar op. Tussen de leden en de coöperatie Holambra bestaat dan ook een groot aantal financiële bindingen. De coöperatie draagt zorg voor het afdragen van de omzetbelasting over de produkten die via haar bemiddeling worden verkocht. Tevens is de coöperatie aansprakelijk voor de verplichtingen van de leden-kredietnemers voor zover het leningen betreft die leden via de coöperatie hebben aangedaan.

In perioden van een ongunstige rentabiliteit waarbij de leden moeilijkheden ondervinden om hun financiële verplichtingen na te komen kunnen spanningen optreden tussen leden en de coöperatie. Dit was o.m. het geval omstreeks 1967 toen men op de toen nog kleine bedrijven bij de ongunstige conjuncturele situatie in ernstige financiële moeilijkheden kwam. Bovendien kampte men gelijktijdig met geringe opbrengsten vanwege de droogte. Door een aantal leden werd toen een heffing van 15% over hun verkopen als een ernstige aanslag op hun bestaansmogelijkheden beschouwd. Een deel van de boeren kon deze moeilijkheden niet verwerken en vertrok naar Nederland. Sommigen probeerden in die situatie de heffingen te ontgaan door buiten de coöperatie om te verkopen hetgeen tot interne spanningen leidde.

8.2 Rentabiliteit

Van de produktiekosten kan een globaal beeld worden verkregen uit de schattingen voor het jaar 1975/1976 gemaakt voor de Staat Sao Paulo (Prognostico 1975/1976). In deze kostenbepaling is geen vergoeding voor het gebruik van de grond opgenomen; de kosten voor de grond dienen op het saldo van opbrengsten in mindering te worden gebracht.

De arbeidskosten vormen voor mais en soja slechts een klein gedeelte van de totale produktiekosten. Voor katoen (plukken in handwerk) en rijst (onkruidbestrijding) is de arbeid een veel belangrijkere kostenfactor. Voor bloemen- en appelteelt is dit nog sterker het geval.

Opvallend hoog zijn de kosten voor kunstmest en bestrijdingsmiddelen, ondanks een subsidie van 40% op de kosten voor kunstmest. Bij de teelt van sojabonen en tarwe vormt het zaaizaad een belangrijke kostenpost. In Nederland is dit b.v. voor tarwe slechts enkele procenten van de kosten.

Tabel 8.1 De verdeling van de geschatte produktiekosten van enkele gewassen (1975/1976) (in procenten)

	Katoen	Rijst	Mais	Sojabonen	Tarwe
Zaaizaad	2	6	2	16	20
Kunstmest	17	14	29	31	21
Bestrijdingsmiddelen	16	5		5	7
Machinegebruik	12	10	27	27	34
Arbeid	16	50	15	17	4
Plukken	29				
Overige kosten (rente)	8	15	27	4	14
Totaal	100	100	100	100	100
Produktiekosten (crs)	4513	2512	1861	1393	1865
Opbrengsten bij minimumprijzen (crs)	4772	2102	2112	2250	2600
Aantal kg per ha	1575	1440	2460	1800	1560

In vergelijking met de opbrengsten, die zijn bepaald bij de minimumprijzen en de geschatte kg-opbrengsten komt een laag saldo naar voren voor rijst waarvoor zelfs bij de aangegeven verhouding geen dekking van de kosten plaatsvindt. Ook voor de katoen en mais blijft er slechts een laag saldo over voor de vergoeding van de kosten van de grond. Veel gunstiger zijn de verhoudingen bij de soja en tarweteelt. Uitgaande van de gemiddelde oppervlakte op Holambra II van 350 ha en de verhouding van de geteelde gewassen komt men voor een dergelijk akkerbouwbedrijf tot een verhouding van de opbrengsten tot de kosten van 120%.

In 1974/1975 werd bij de geldende verhoudingen een saldo verkregen dat gemiddeld 140% van de produktiekosten bedroeg. De verhouding tussen opbrengsten en kosten was met name gunstig omstreeks 1973. Uit berekeningen van een aantal bedrijven van Holambra II bleek dat de opbrengsten gemiddeld op 179% van de kosten lagen. De verhouding in 1970 bedroeg ca. 147%.

In de tijd blijkt niet alleen een stijging van het kostenniveau, maar ook verschoven de kostenverhoudingen. Kunstmest werd belangrijk duurder en nam toe van 18% tot 23% van de kosten in de periode 1970/1973. De machinekosten stegen van 10 tot 20% en de arbeidskosten verminderden vooral door een geringer aandeel van de oogstkosten. Vooral voor de gewassen katoen en rijst was het kostenpeil door de verhoging van de loonkosten sterk opgelopen.

De lonen bevinden zich ondanks de voortdurende stijgingen voor Nederlandse verhoudingen op een erg laag peil. Een trekkerchauffeur verdiende begin 1975 bijna 600 crs per maand. Dit was toen ongeveer 200 gulden.

Vanaf de beginperiode van Holambra II (1963) tot 1975 ging het reële maandloon van een trekkerchauffeur met ongeveer 210% omhoog. De loonsverhogingen in crs (nominaal) waren veel indrukwekkender zoals blijkt uit tabel 8.2.

Tabel 8.2 Het maandloon van een trekkerchauffeur

	Werkelijk loon in lopende prijzen (in crs)	Gecorrigeerd voor het prijsniveau (in crs van 1971)	Index 1971 = 100
1963	12	146	63
1967	86	187	80
1971	233	233	100
1974	502	290	124
1975	592	307	132

Bron: Prognostico 1975/1976.

De kosten van de mechanisatie zijn na 1968 in verhouding tot de opbrengsten van de gewassen belangrijk gedaald. De prijzen voor trekkers namen van 1968 tot 1975 weliswaar in nominale waarde met 168% toe, maar reëel (gecorrigeerd voor de ontwikkeling van het algemene prijsniveau) was er een daling met ca. 40%. Van veel invloed was de ontwikkeling van de prijzen van de landbouwprodukten voor de verhouding van mechanisatiekosten en opbrengsten. Dit wordt geïllustreerd door de hoeveelheid produkten die voor de aanschaffing van een trekker van een zelfde uitvoering (44 pk) nodig was. Een trekker van dit type kostte in 1975 ruim 36000 crs. De hoeveelheid van de belangrijkste produkten die overeenkwam met de waarde van deze trekker was sinds 1967 ca. een derde verminderd. Waren in 1967 nog 66000 kg sojabonen vereist om een trekker te kunnen kopen in 1975 waren hiervoor nog slechts 24000 kg vereist.

Tabel 8.3 Aantal kg (x 1000) dat overeenkomt met de aanschafwaarde van een trekker (44 pk)

	Rijst	Mais	Soja	Katoen
1967	44	129	66	39
1970	53	101	45	30
1973	30	58	27	17
1974	22	55	26	13
1975	15	43	24	17
Gemiddeld 1967/1975	36	92	43	25

Bron: Prognostico 1975/1976.

De mechanisatie van de landbouw is door deze ontwikkeling sterk bevorderd. De produktie van landbouwmachines maakte een geweldige opgang. De jaarlijkse produktie van trekkers nam in genoemde periode (1967/1975) toe van 6000 tot ca. 44000. Nederlandse emi-

granten ontwikkelden in Zuid-Brazilië (Campo-Real) een bloeiende industrie van ploegen en werktuigen voor de grondbewerking.

De gunstige rentabiliteitsontwikkeling omstreeks 1973/1974 was een gevolg van de sterke verhoging van de prijzen. Voor enkele belangrijke produkten was van 1972 op 1973 bijna een verdubbeling van de prijzen opgetreden. Om een indruk te geven van de prijsontwikkeling zijn de prijzen in cruzeiro's omgerekend in guldens. De voor de verandering in het algemeen prijsniveau aangepaste prijzen zijn daartoe uitgedrukt in guldens waarvoor de koers van 1976 is gebruikt.

Tabel 8.4 Herleide prijzen af-boerderij in ct. per kg

	1970	1971	1972	1973 1)	1974 1)	1975 1) (voorlopig)
Mais	18	17	20	37	38	46
Rijst	32	53	53	50	68	87
Sojabonen	38	40	38	68	50	57
Katoen				88	119	84
Tarwe				30	63	

1) Gemiddelden voor katoen en tarwe voor het teeltjaar.

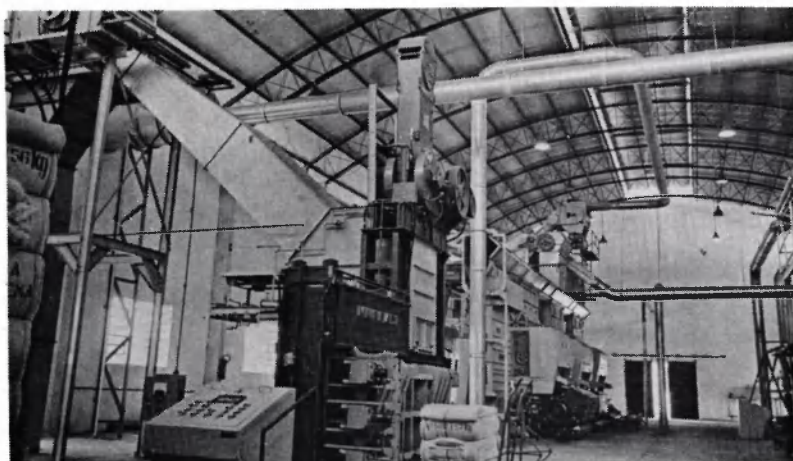
Bron: Prognostico 1975/1976.

De prijzen variëren niet alleen van jaar op jaar onder invloed van de marktsituatie maar ook binnen het jaar komen sterke schommelingen voor. Van rijst loopt de prijs in de loop van het jaar soms wel met 100% op. Dit was onder meer het geval in 1971 en 1974.

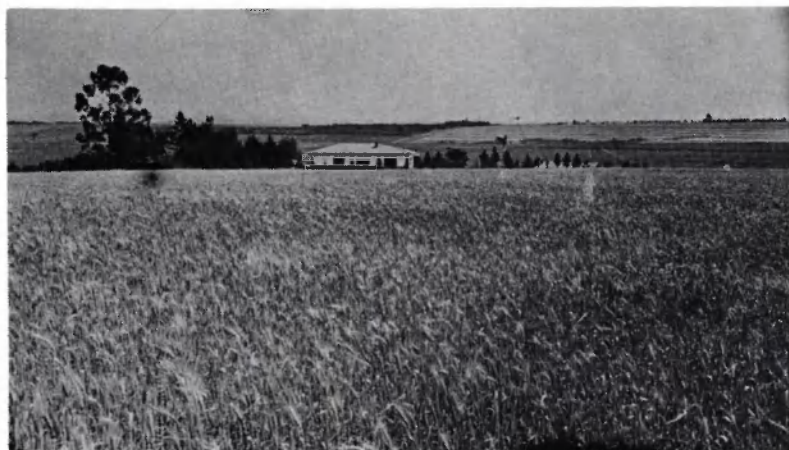
8.3 Financiering

De boeren op Holambra II hebben hun grond veel op termijnbetaling van de coöperatie kunnen kopen. Vanwege de gunstige financieringswijze van de coöperatieve vestiging kon daarbij in het begin met een aanbetaling van een derde bij uitgifte worden volstaan terwijl het overige gespreid kon worden over 10 jaarlijkse termijnen. De aanvankelijke uitgifteprijs bedroeg ca. 400 gulden per ha. Dit was voor in cultuur gebracht land. In de periode 1964/1971 werd in totaal 3240 ha uitgegeven.

Voor de vestiging was in de beginperiode - toen bedrijven werden uitgegeven van 30-50 ha - een minimumkapitaal van ca. 15000 gulden vereist. Later wordt dit bedrag verhoogd, vooral vanwege de grotere oppervlakte en de ongunstigere rentabiliteit van de intensieve landbouw. Omstreeks 1967 werd het minimumkapitaal verhoogd tot 55000 gulden.

De katoenfabriek

Tarweveld met woning op de achtergrond

De graansilo's op het centrum

De vermogensbehoefte is in de loop der jaren belangrijk toegenomen. Medio 1972 werd de totale financiering van een 200 ha akkerbouwbedrijf geschat op 400.000 gulden.¹⁾ Bij de toenmalige grondprijzen (+ 1000 gulden per ha) was bijna de helft nodig voor de financiering van de grond, 10% voor de gebouwen, 15% voor de benodigde machines en 29% voor de kosten van de gewassen. Hierbij waren ook de kosten van het levensonderhoud gedurende het eerste jaar begrepen.

Bij de beoordeling van de benodigde eigen middelen van de beginnende boeren werd o.m. rekening gehouden met de grootte en de samenstelling van het gezin. Voor ongehuwden kon veelal met een geringer eigen vermogen worden volstaan. Degenen die reeds gewend waren aan de wat soberder levenswijze in Brazilië konden als regel eveneens met minder kapitaal volstaan. Bovendien bleken de kansen op aanloopverliezen en problemen voor in Brazilië geboren en getogen Nederlanders minder groot.

De financiële omstandigheden in Brazilië leidden er toe dat men zoveel mogelijk met kredieten werkt. Vanwege de behoefte maar ook vanwege de geldontwaarding worden alle kredietmogelijkheden benut. Bij tegenvallende economische omstandigheden waarbij de vraag naar produkten tot een laag prijsniveau leidt of bij ernstige oogstdepressies zoals bij droogte, hagel of vorst kunnen ernstige liquiditeitsproblemen ontstaan. Dit was o.m. het geval omstreeks 1963 en 1967/1968. In 1963/1964 kon voor het geringe aantal bedrijven via versterking van de liquiditeit van de coöperatie een verlichting worden verkregen. In 1968 werd dank zij de medewerking uit Nederland - door een lening van het Emigratiebestuur - de ontwikkeling van een deel van de bedrijven veilig gesteld. Met medewerking van de coöperatie gingen deze boeren een lening in gulden aan met een vaste rente (6%) en een looptijd van 10 jaar.

Uit de gegevens van de betreffende leningnemers krijgt men een indruk van de ontwikkeling van de financiële positie. In 1970 had deze groep als geheel een eigen vermogen dat 44% van het balanstotaal (het totaal geïnvesteerde bedrag vlak voor de oogst) bedroeg. Het totaal van hun schulden werd toen voor ca. 60% gevormd door korte termijnverplichtingen. Dit betrof o.m. de kredieten voor kunstmest (9%) en oogstfinancieringen (29%) die via de coöperatie van voornamelijk de Banco do Brasil waren verkregen. Daarnaast waren er nog renteverplichtingen en aanbetalingen voor gefinancierde grond en machines. Naast deze leningen stond er nog een vordering van de coöperatie die 7% van de totale schuldenlast bedroeg.

De verplichtingen op lange termijn betroffen o.m. de resterende aflossing van de grond (18%) en aanbetalingen voor machines (10%) en de lening van het Emigratiebestuur uit Nederland (11%).

1) Vestiging Brazilië in de landbouw; Nederlandse Emigratie Dienst, Den Haag, 1973.

Van de totale schuld was in 1970 27% rechtstreeks verschuldigd aan de coöperatie. Voor de overige bedragen - zoals het krediet van de Banco do Brasil (38%) - droeg de coöperatie aansprakelijkheid.

De gunstige rentabiliteitsontwikkeling vanaf 1970 stelde de boeren in staat hun verplichtingen na te komen en ook om hun bedrijven verder uit te bouwen door meer grond aan te kopen en door machines te gaan gebruiken. Het balanstotaal van de genoemde groep groeide daarbij nominaal (in crs) met ca. 450%. Het aandeel van het eigen vermogen nam inmiddels toe van 44% tot 63% in 1973.

De verschillen tussen de bedrijven onderling werden in de loop der jaren groter, zoals blijkt uit tabel 8.5.

Tabel 8.5 Bedrijven 1) ingedeeld naar het aandeel van het eigen vermogen in het balanstotaal 2)

	1970	1971	1973
Eigen vermogen:			
70% en meer		1	8
50 - 70%	10	11	12
30 - 50%	14	10	2
tot 30%	5	7	4
Aantal bedrijven	29	29	26

1) Bedrijven met lening van Emigratiebestuur.

2) Lopende prijzen.

Vooraf het aandeel van de grond in de totale bezittingen was sterk toegenomen; in 1973 vormde de grond ca. twee derde van de bezittingen. De waarde van machines en gebouwen was eveneens toegenomen maar lang niet in verhouding tot de grond.

De schulden in 1973 waren voor de helft kredieten van de Banco do Brasil, en ca. een kwart waren vorderingen van de coöperatie. Hierin waren de aanbetalen voor grondaankopen begrepen. Deze gronden werden in huurkoop van de coöperatie verkregen, waarbij vanaf 1971 een termijn van 5 jaar van toepassing was. Dit betrof de later bijgekochte grond waarvoor bij de aankoop door de coöperatie beperktere kredietmogelijkheden golden dan bij de aankoop van de fazenda das Posses werden verkregen. Sinds 1971 werd 8700 ha aan de leden in huurkoop uitgegeven. Ook bij de aankopen van grond door de individuele leden wordt de coöperatie ingeschakeld om voldoende zekerheid aan kredietverschaffers te verlenen. Een hypothecair krediet op grond of gebouwen met een lange looptijd zoals in Nederland kent men in Brazilië niet.

Voor jonge pas beginnende boerenzoons geeft dit problemen om de bedrijfsfinanciering voor elkaar te krijgen. Vooral omdat de

vorming van een eigen vermogen door sparen moeilijk is bij de soms sterke geldontwaarding. Jonge boeren zijn dan ook wel genoodzaakt met zware financieringen te werken. Dit betreft b.v. de groep jonge boeren die op Takaoka een bedrijf (ca. 150 ha) begonnen.

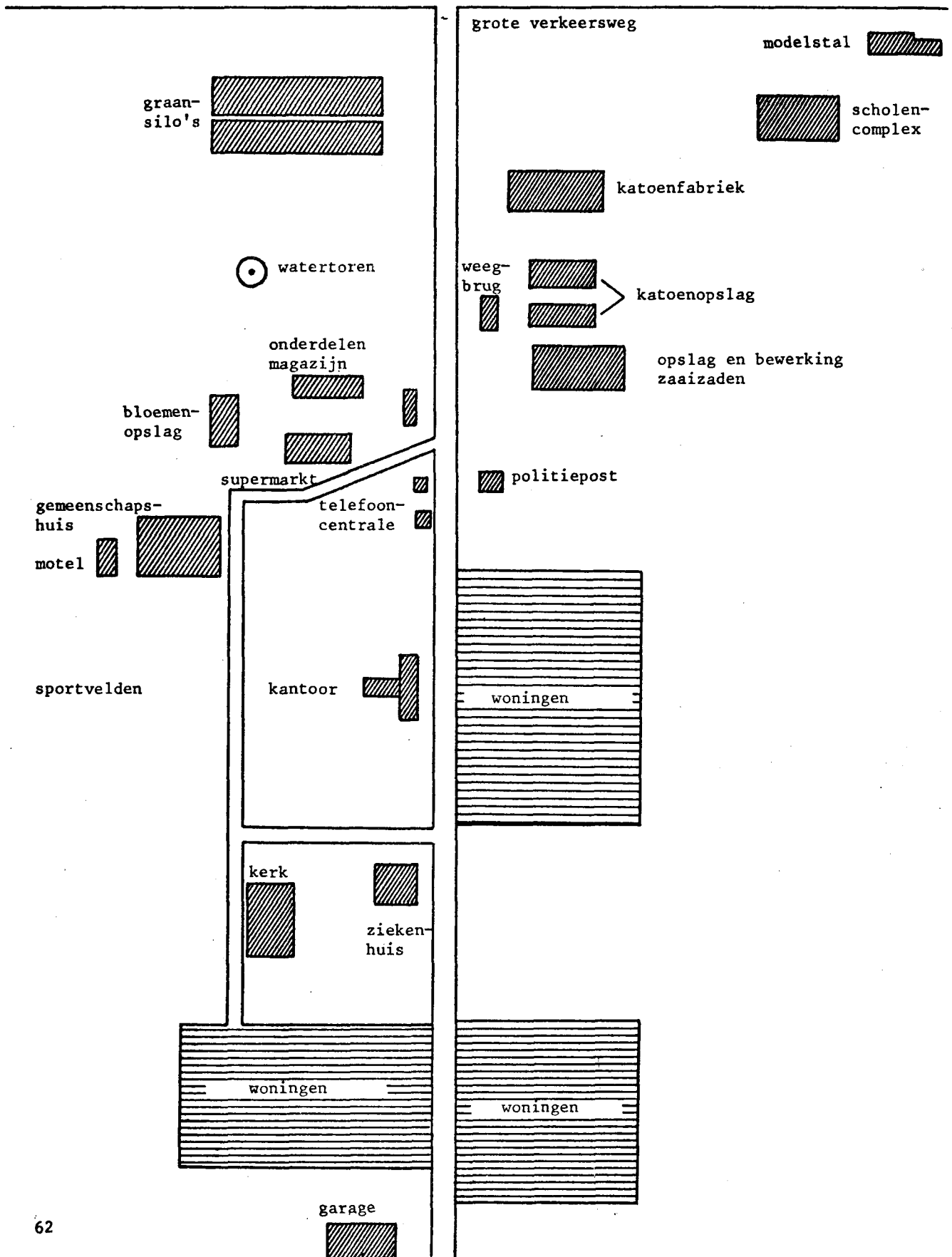
De vermogenspositie van de boeren is vooral door de ontwikkeling van de grondprijzen verbeterd. In vergelijking met de er op rustende afbetalingsverplichtingen is de soms aanzienlijke oppervlakte een grote waarde gaan vertegenwoordigen. De prijzen van landbouwgrond verdubbelden in de periode 1969-1973, terwijl door de grote belangstelling van 1973 op 1974 de prijzen nogmaals verdubbelden. In 1975 was er een stabilisatie van de grondprijzen. Dit zal o.m. samenhangen met de minder gunstige vooruitzichten voor de prijzen van landbouwprodukten.

De ontwikkeling van de grond- en produktenprijzen wordt geïllustreerd in enkele verhoudingsgetallen. Voor de verschillende produkten blijkt in de periode 1971-1975 een aanzienlijke toeneming van het aantal kg dat voor de aankoop van 1 ha cultuurgrond nodig was. Door de prijsstijgingen voor mais, katoen en sojabonen was dit aantal kg van 1971 tot 1973 nauwelijks gestegen, terwijl er voor rijst al een vrijwel dubbele hoeveelheid vereist was. In de laatste periode nam de hoeveelheid rijst nog iets toe, maar voor de andere produkten was in 1975 weer meer dan de dubbele hoeveelheid van 1973 vereist.

Tabel 8.6 Het aantal kg dat met de waarde van een hectare cultuurgrond overeenkomt

	1971	1973	1975
Mais	6480	7320	16290
Katoen	1620	2100	4275
Rijst	2220	4320	4700
Sojabonen	2900	3420	8220

Bron: Prognostico 1975/1976.

9. DE COÖPERATIE

In de onderlinge verhoudingen en bij de contacten van de groep naar buiten neemt de coöperatie een centrale plaats in. Alle emigranten met een eigen bedrijf zijn bij de coöperatie aangesloten.

Het bestuur en de raad van toezicht van deze volgens de Braziliaanse wetgeving werkzame rechtspersoon, worden gekozen door de algemene vergadering van de leden. Op deze jaarlijkse vergaderingen worden eveneens de financiële resultaten van de coöperatie voorgelegd.

In het bestuur hebben naast bewoners van Nederlandse afkomst eveneens enkele Braziliaanse leden zitting. Zij hebben evenwel geen bedrijf op de fazenda das Posses. Na het overlijden van de eerste Nederlandse voorzitter 1) - in 1971 - heeft men een Braziliaanse landbouwkundige tot voorzitter gekozen. Deze heeft nadien tevens het voorzitterschap van Holambra I op zich genomen. Bij de uitoefening van zijn taak wordt het bestuur bijgestaan door commissies van leden die over de verschillende terreinen advies uitbrengen. Zo zijn er commissies gevormd voor zaaizaden, katoenteelt, veehouderij, bloemeteelt, fruitteelt, proefvelden en culturele aangelegenheden.

De functie van de coöperatie binnen de groepsvestiging vertoont een grote overeenkomst met de coöperatie van Holambra I. Bij de voorlichting van emigranten en de bepaling van de voorwaarden van toetreding hadden de aspirantleden met de coöperatie te maken. Van de coöperatie kregen zij hun grond toegewezen.

De coöperatie beheert een ca. 3000 ha groot terrein waarop o.m. herbebossing zal gaan plaatsvinden. Een groot deel van het coöperatieve bezit ligt op het centrum, waar langs een enkele kilometers lange hoofdweg de bedrijfsgebouwen en woningen van de medewerkers van de coöperatie zijn gebouwd.

Op sociaal en economisch gebied is de coöperatieve organisatie werkzaam of verricht deze taken in samenwerking met andere instellingen zoals het Instituut Holambra dat het onderwijs op de fazenda das Posses verzorgt. In dit instituut nemen ook Holambra I en de Staat Sao Paulo deel. De coöperatie treedt in het algemeen op als belangenbehartiger van de groep.

De coöperaties van de beide Holambra's werken sinds enkele jaren nauw samen. Men heeft een gezamenlijke aan- en verkooporganisatie waarin de voorheen afzonderlijk werkende afdelingen werden ondergebracht. De voorlichting aan de leden werd eveneens geïnte-

1) De Heer C.J.J. Hogenboom was zowel voorzitter van Holambra I als van Holambra II.

greerd in één organisatie. Om de samenwerking te bevorderen werd de organisatiestructuur van de beide coöperaties zoveel mogelijk gelijk gemaakt; voor een coördinatie van de activiteiten van de beide directies werd één hoofddirecteur benoemd.

Met de groepsvestigingen van Nederlandse boeren in Paraná zijn eveneens contacten. Deze contacten worden vergemakkelijkt doordat men in Arapoti, Carambei en Castrolanda evenals op Holambra II in sterke mate op de akkerbouwproduktie is gericht. De afstand is relatief gering; tot Arapoti ca. 300 km. Bij gunstig weer kan zelfs via de (nog) onverharde binnenwegen over het grondgebied van Holambra II naar Arapoti worden gereden. De afstand bedraagt dan slechts 180 km.

9.1 De afdelingen

De dagelijkse leiding van de coöperatie berust bij een directeur die wordt bijgestaan door een aantal hoofden van afdelingen.

Begin 1975 telde de coöperatie in totaal 168 medewerkers. Een klein aantal (20) hiervan was van Nederlandse afkomst, waaronder eveneens enkele vrouwelijke medewerkers. Deze dames zijn voornamelijk werkzaam in de dienstverlening, in de winkel en op de administratie.

De mannelijke medewerkers zijn overwegend werkzaam in de magazijnen en verwerkingsruimten van de coöperatie. Ook bij de algemene dienstverlening, in de ontginning en bij het onderhoud van de wegen en terreinen is een belangrijk aantal personen werkzaam. De medewerkers van de coöperatie zijn evenals de vaste arbeidskrachten op de bedrijven verzekerd tegen risico's van ziekte en ongevallen; op 65-jarige leeftijd kunnen zij pensioen ontvangen.

Tabel 9.1 Het aantal medewerkers van de coöperatie begin 1975

	Vrouwen	Mannen	Allen
Administratie	10	11	21
Onderwijs	2		2
Supermarkt	5	5	10
Medische verzorging	5		5
Aan- en verkoop		7	7
Voorlichting		6	6
Fruit en bloemen		14	14
Katoenfabriek		6	6
Magazijnen		14	14
Weegbrug		9	9
Benzine- en olieverkoop		8	8
Graansilo's		8	8
Landbouw		24	24
Steenbakkerij	2	6	8
Overige medewerkers		25	25
Totaal	24	143	167

De parochiekerk

Het ziekenhuis, voorheen klooster

Sociale activiteiten

Ten behoeve van het onderwijs en de medische verzorging is bij het begin van de groepsvestiging een klooster gevestigd van Nederlandse religieuze zusters. Geleidelijk aan is echter de dienstverlening door de zusters overgenomen door het Instituut Holambra.

Bij de oprichting van het instituut heeft de coöperatie een belangrijke rol gespeeld. De voorzitter van de coöperatie was onder meer projectleider van het Nederlandse ontwikkelingshulpproject. Bij de verdere ontwikkeling werd eveneens een belangrijke stuwkracht geleverd door de coöperatie. Bij financiële tekorten moest de coöperatie bijspringen.

De coöperatie organiseert het medisch centrum met het daaraan verbonden ziekenhuis. Men ontvangt daarbij steun van het Funrural. Begin 1977 werd de maandelijkse bijdrage verdubbeld tot 30000 crs (ca. 6000 gulden). Voor de leden en hun gezinnen heeft de coöperatie een verzekering voor de ziektekosten opgericht.

Voorlichting

De technische voorlichting aan de bedrijven is met de vorming van de gemeenschappelijke voorlichtingsdienst sterk uitgebreid. Begin 1977 telde deze afdeling op Holambra II alleen al 11 medewerkers. Hiervan waren er 5 werkzaam ten dienste van de akkerbouw. Er was zowel een specialist voor de fruitteelt als voor de bloementeelt. Men heeft voor de veehouderij een eigen dierenarts.

Van de voorlichters zijn er drie opgeleid in Nederland, de overigen in Brazilië. Vier voorlichters hebben een academische opleiding gevolgd, waaronder 3 in Brazilië en één in Nederland.

Een belangrijke doelstelling van het voorlichtingsapparaat is de verhoging van het opbrengstniveau. Men tracht dit te bereiken door een verbetering van de teeltechniek, door een betere rassenkeuze en een tijdige gewasbescherming door bespuitingen met chemische middelen. De teelt van zaaizaden vormt eveneens een belangrijk punt van aandacht.

De bescherming van de bodem tegen afspoeling is voor de bedrijfsvoering van groot belang. Op percelen die nog slechts kort geleden in gebruik genomen waren ontbraken of waren de bodembeschermingsvoorzieningen nauwelijks voldoende. Door het ploegen van wallen langs de hoogtelijnen kan de afspoeling worden beperkt. De percelen worden daartoe met behulp van een waterpas in stroken uitgezet.

Naast de voorlichting aan de boeren wordt ook onderzoek gedaan. De coöperatie heeft een eigen proefbedrijf van 100 ha. De voorlichtingsorganisatie is eveneens belast met het beheer van de kwekerij van appelbomen die plantmateriaal aan de leden levert. De dierenarts en zijn medewerker zijn verantwoordelijk voor het beheer van de modelstal waarin Nederlands fokvee is ondergebracht.

De afdeling voorlichting van de coöperatie werkt samen met Braziliaanse overheidsinstellingen voor onderzoek en voorlichting. Informatie wordt tevens verkregen uit het buitenland. Daarnaast zijn de leveranciers van produkten van belang.

De relatief omvangrijke voorlichtingsorganisatie is nodig omdat de overheidsvoorlichtingsdienst in Brazilië minder goed is ontwikkeld dan in Nederland. Bovendien zorgt de voorlichting voor een aanvulling van de beperkte landbouwtechnische kennis van de boeren die zoals reeds is gebleken voor een deel slechts weinig opleiding hebben gehad. Vooral voor de boeren waarvan het bedrijf nog in een opbouwfase verkeert en die veelal over geringe financiële reserves beschikken is een goede technische en economische voorlichting van groot belang.

Het effect van de voorlichting is niet alleen beperkt tot de boeren op Holambra II, maar blijkt in de praktijk door te werken in de bedrijfsvoering van hun Braziliaanse collega's in de omgeving. Het voorbeeld van de werkwijze van de Nederlandse boeren wordt voornamelijk gevolgd door boeren die in ongeveer vergelijkbare omstandigheden verkeren. Dank zij o.m. een verbetering van de teeltwijze en een grotere verscheidenheid in de geteelde produkten worden hun bestaansmogelijkheden verbeterd.

Verwerking van de produkten

De sterke uitbreiding van de oppervlakte heeft nieuwe voorzieningen voor opslag en verwerking van de produkten nodig gemaakt. De grotere produktie maakte deze voorzieningen bovendien eerder rendabel.

De eigen opslag en verwerking van de produkten zijn van grote betekenis voor de prijsvorming omdat de prijzen van de produkten na de oogst als regel belangrijk lager zijn dan vlak voor het begin van de nieuwe oogst.

Voor de verwerking van de katoenoogst heeft men in 1975 een nieuwe grotere fabriek gebouwd. De katoenfabriek verwerkt jaarlijks ca. 8000 ton ruwe katoen. Ook de machinaal geplukte katoen kan hierin worden gedroogd en worden verwerkt; men ontpit en perst er balen. Het katoenzaad wordt geschikt gemaakt voor uitzaai en in samenwerking met het Ministerie van Landbouw in de handel gebracht. De diensten van het ministerie hebben ten doel de kwaliteit van het zaaizaad te bevorderen en houden daarom toezicht op de markt of brengen zelf zaden in de handel.

De coöperatie beschikt over twee silo's met bijbehorende drooginstallaties voor granen. Deze silo's met een lengte van 130 en een breedte van 30 m hebben een storthoogte van ca. 6 m. De totale opslagcapaciteit is 45000 ton. De silo's hebben trechtersvormige wanden van beton die worden gestut door betonnen zuilen en door grond. Dit type silo met een nissenhutdakconstructie treft men veel aan in de pas tot ontwikkeling gekomen graangebieden van de Staten Paraná en Rio Grande do Sul. Bij het lossen kan het graan via een rooster worden gestort en met een transporteur in de op-

slagruimte worden gebracht. De bijbehorende drooginstallaties hebben een capaciteit van 600 ton per dag; bovendien kan met het graan regelmatig laten omlopen. Voor zaaizaden zijn afzonderlijke bewerkingsruimten beschikbaar. Men schoont en triëert o.m. mais, sojabonen en tarwe. Men teelt op contract zaaizaden voor de handel.

Voor de bloemenopslag en verwerking heeft de coöperatie eigen koel- en sorteerruimten. De geteelde bloemen, voornamelijk gladiolen en rozen, worden via de gezamenlijke bloemenverkoopafdeling van de Holambra verkocht.

Deze gezamenlijke afzet is nog slechts kort geleden (1976) gestart. Tot dan toe werden de bloemen van de beide coöperaties onafhankelijk van elkaar verkocht. Op Holambra II had men daartoe eigen vervoermiddelen voor de bloemenafdeling. Men gebruikte toen 5 vrachtauto's en 3 bestelwagens.

De coöperatie had toen verder geen vervoermiddelen voor het vervoer van produkten.

De uitbreiding van de oppervlakte met appels heeft er toe geleid dat de verwerking van de eigen produktie niet meer verpakt en gesorteerd kon worden door de afzonderlijke telers. Men heeft daarom de sorteermachines van telers in een loods van de coöperatie gegroepeerd, hetgeen tot een gemakkelijker transport naar de markt te Sao Paulo kan leiden. Men verkocht daar het fruit via een Japanse coöperatie. Ook voor het uitgesorteerde fruit en voor het dunsel en de val bleken begin 1975 gunstige afzetmogelijkheden in de industriële verwerking.

De toelevering

De aan- en verkopen worden grotendeels verricht door de gemeenschappelijke afdelingen van de Holambra's. Tevens is de coöperatie Holambra II aangesloten bij de centrale aan- en verkoopcoöperatie te Campinas. Naast de beide Holambra's zijn 18 coöperaties bij deze centrale aangesloten, met een totaal van 23000 leden.

De levering aan de leden van Holambra II omvatte in het teeltjaar 1975/1976 ca. 9200 ton kunstmeststoffen hiervan bestond ca. 70% uit fosfaatmeststoffen waaronder een derde alleen fosfaat en daarnaast samengestelde meststoffen met een hoog fosfaatgehalte; ca. 40% van de meststoffen was stikstofhoudend, terwijl slechts weinig kalimeststoffen werden gebruikt. Voor de bekalking van de grond werd 50000 ton kalk geleverd.

De coöperatie leverde aan de leden in totaal 80 ton bestrijdingsmiddelen. Hieronder zijn de insecticiden (endrin, azodrin en folidol) veruit het belangrijkste. Bij de onkruidbestrijdingsmiddelen neemt treflan een aanzienlijk aandeel in.

De verkoop van benzine en andere brandstoffen aan de leden wordt door de coöperatie verzorgd. Men heeft daartoe een tweetal servicestations die zich ook met levering van banden en smeermiddelen bezighouden. Een station is gevestigd op het centrum van de fazenda en voor de grondgebruikers op de nieuw en veraf gelegen

gronden is een tweede station opgericht op ca. 30 km afstand. De sterke mechanisatie van de landbouwbedrijven heeft tot een omvangrijk gebruik van brandstoffen geleid zoals ook uit de verkoop van ca. 15000 liter per dag blijkt, hiervan is 70% dieselolie. Brandstoffen worden ook geleverd aan niet-leden.

Op de fazenda is eveneens een garagebedrijf en smederij die beheerd worden door een emigrant van Zwitserse afkomst.

De coöperatie beheert een omvangrijke supermarkt waar de eerste levensbehoeften en allerlei gebruiksartikelen in diverse sorteringen verkrijgbaar zijn. Zowel de leden als niet-leden betrekken een belangrijk deel van de huishoudelijke artikelen en levensmiddelen uit deze winkel. In 1973/1974 werd ca. de helft van de verkoopwaarde aan niet-leden afgezet. Voor hen biedt een dergelijke winkel met vaste prijzen belangrijke voordelen.

Evenals op Holambra I heeft de coöperatie een gemeenschaps-huis met bijbehorend restaurant en een motel. Een sporthal is in aanbouw.

Voor de bouw van woningen en bedrijfsgebouwen heeft de coöperatie een eigen steenfabriek waar per maand ca. 100.000 stenen worden gebakken.

Dienstverlening

Bij de contacten van de leden naar buiten heeft de coöperatie een belangrijke taak. Het kantoor van de coöperatie is voorzien van telefoon; daarnaast heeft men geen telefoonaansluitingen. Holambra II beschikt al vanaf het begin over een radiozendinstallatie waarmee men een verbinding met Holambra I onderhoudt. Ook beheert de coöperatie sinds kort (1977) een postagentschap met een gemeenschappelijk postbusnummer. De leden ontvangen en verzenden hun post veelal via de coöperatie. De financiële transacties van de leden verlopen eveneens geheel via de coöperatie die contacten onderhoudt met de banken en ook bemiddelt bij het opnemen van kredieten b.v. bij de oogstfinanciering door de Banco do Brasil.

Op het centrum van de fazenda is een waterleidingnet van de coöperatie aangelegd waarop woningen en bedrijfsgebouwen zijn aangesloten. Enkele putten leveren het water dat in een markante wassertoren (18 m hoog) wordt opgeslagen. Ook bij algemene voorzieningen als de wegeaanleg en het onderhoud van bruggen is de coöperatie betrokken. Men heeft overwegend onverharde wegen die regelmatig dienen te worden bijgeschaafd. Alleen op de sterkst hellende gedeelten is een verharding met steenslag aangebracht. Op het centrum van de fazenda was begin 1975 een begin gemaakt met de reconstructie van de doorgaande weg. Deze zal te zijner tijd van dubbele asfaltstroken worden voorzien.

Verder heeft de coöperatie belangrijke ontginningsactiviteiten. Voor uitgifte aan de leden worden de percelen ontdaan van begroeiing en in gereedheid gebracht voor het inzaaien van de le oogst. Daartegenover is men bezig met de herbebossing. De coöperatie heeft een eigen kwekerij van o.m. eucalyptus.

Overzicht van de gebouwen langs de hoofdweg

De coöperatieve supermarkt

9.2 De ontwikkeling van de omzet

Voor een goede vergelijking van de waarde van de produktie en dienstverlening van de coöperatie zijn de bedragen in crs herleid i.v.m. de geldontwaarding. Deze bedragen - ontleend aan de overzichten van de coöperatie - zijn na de correctie van de geldontwaarding uitgedrukt in guldens. Bij deze omrekening is de waardeverhouding van 1976 gebruikt.

De gezamenlijke verkopen en leveringen omvatten in 1976 een bedrag van ca. 50 miljoen gulden.

De verkopen

Bij de beoordeling van de verkoopwaarde dient men er rekening mee te houden dat de produkten in een verschillend stadium van bewerking worden afgeleverd. Katoen wordt sinds enkele jaren ontpit en geperst in balen afgeleverd, terwijl de pitten voor zaaizaad worden bestemd. Andere produkten worden nog steeds onbewerkt afgeleverd. Een juiste vergelijking van de produktiewaarde van jaar op jaar wordt bemoeilijkt doordat geen correcties voor voorraadveranderingen konden worden aangebracht. Men heeft de gewoonte om produkten soms langdurig te bewaren i.v.m. verwachte prijsverbeteringen. In het oogstjaar 1976 werd in totaal voor 33 miljoen gulden aan produkten verkocht. De waarde van de katoen en sojabonen vormden in 1976 resp. 20% en 40% van de verkochte produkten. Bloemen en tarwe hadden elk een aandeel van ca. 10%. Appels vormden ruim 1% van de verkoopwaarde, terwijl de veehouderij en overige landbouwprodukten (sorghum, bruine bonen) van geringe betekenis waren. In vergelijking met het voorgaande jaar was het aandeel van rijst en mais sterk verminderd.

De produktiewaarde is vooral de laatste jaren sterk gegroeid. Van 1974 op 1975 trad een verdubbeling op waarbij bedacht moet worden dat naast de verandering van de voorraden tevens de verlenging van de periode door overgang op een boekjaar dat gelijk met het kalenderjaar loopt een hogere omzet heeft veroorzaakt.

Tabel 9.2 De verkoopwaarde van produkten van leden (in 1000 gld.)

	Gemiddelde				1975	1976
	1962/66	1966/69	1969/72	1972/74		
Mais	607	522	793	479	3525	1629
Rijst	120	449	1681	1809	3055	450
Sojabonen		319	703	3179	10773	13225
Katoen		327	2895	8159	10063	9387
Bloemen				1926	3804	3757
Appelen				154	562	417
Tarwe	44	10	36	7	148	3088
Veehouderij				152	415	439
Overige	7	31	123	45	90	809
Totaal	778	1658	6231	16170	32435	33201

De levering aan de leden (en sinds kort in toenemende mate aan niet-leden) bestaat voornamelijk uit kunstmest, bestrijdingsmiddelen en brandstoffen. Daarnaast zijn machines en onderdelen en ook zaaizaden van belang. De winkelwaren en de verkopen in het gemeenschapshuis vertegenwoordigen ca. 9% van de geleverde waarde. Het aandeel van de leveringen aan niet-leden is geleidelijk gegroeid tot ca. 10% van het totaal in 1974/1975. Het gaat hierbij voornamelijk om winkelwaren en brandstoffen; andere aankopen zoals machines en onderdelen van machines zijn nog van weinig betekenis.

Een vergelijking van de samenstelling van de levering met voorgaande jaren gaat in belangrijke mate mank omdat de kunstmest-aankopen in 1973/1974 een afwijkend patroon vertoonden. In verband met de prijsverhoging werd een groot deel van de kunstmest geruime tijd vooruit gekocht. In 1974/1975 werd bovendien een subsidieregeling op kunstmestgebruik van kracht.

Tabel 9.3 De levering aan de leden 1) (in 1000 gld.)

	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1975	1976
Kunstmest	655	876	2057	13483	6996	5539
Insecticiden		480	888	853	1824	1409
Herbeciden	366	171	403	340	815	803
Zaaizaad	140	209	509	1265	2124	1290
Veevoer	49	138	77	22	89	176
Kuikens	15	37	19	10	-	-
Winkelwaren	204	281	358	842	1810	1823
Brandstoffen	465	709	1228	1637	3645	3544
Machines/onderdelen en bouwmaterialen	291	467	792	1828	1754	1932
Totaal	2185	3368	6331	20280	19057	16516

- 1) Aan niet-leden werd in 1973/1974 geleverd:
ca. 50% van de winkelwaren;
ca. 25% van de brandstoffen;
ca. 3% van de onderdelen en machines.

SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING

Samenvatting

De groepsvestiging Holambra II is de jongste georganiseerde kolonie van Nederlandse emigranten in Brazilië. Eind 1960 richtten bestuursleden van de toen reeds 12 jaar bestaande coöperatie Holambra I en enkele Braziliaanse landbouwkundigen de Cooperativa de Imigração et Colonização Holambra (II) op. Deze coöperatie verwierf de benodigde grond, voerde de ontginning uit en gaf grond uit aan emigranten uit Nederland en aan zoons van reeds in Brazilië woonachtige Nederlanders. Dit project was mogelijk door financiële steun van Noordamerikaanse zijde. Op gunstige voorwaarden werd door de Inter-American Development Bank een lening verstrekt.

De coöperatie kocht enkele landgoederen (15000 ha) in een van de armste en minst ontwikkelde delen van de Staat Sao Paulo. Het betrof z.g. campo-gronden, die werden beweid door mestvee en die nauwelijks een inkomen voor de bewoners opleverden.

Holambra II ligt in een gebied met een min of meer subtropisch klimaat. De relatief geringe regenval en voor de frequent optredende nachtvorst vormen echter belangrijke beperkingen voor de teeltmogelijkheden. Vooral in vergelijking met Holambra I dat een meer tropisch klimaat heeft. Men heeft er gronden met goede fysische eigenschappen die evenwel door de langdurige verwaarlozing arm aan kalk en meststoffen zijn.

Bevolking

De groepsvestiging omvat 300 Nederlanders en 50 Zwitsers. Naast de Nederlandse en Zwitserse boeren en hun gezinnen wonen er ca. 500 Braziliaanse gezinnen met in totaal à 3000 personen.

De z.g. emigrantenbevolking is overwegend jong; ruim de helft is jonger dan 20 jaar en slechts weinig personen zijn ouder dan 40 jaar. De ouderen zijn nog geboren en getogen in Nederland; sommigen vertrokken met hun zeer grote gezin naar Brazilië, andere veelal thuis werkende boerenzoons gingen na een stage van een half jaar, terug naar Brazilië. Daarnaast is er een groot aantal emigranten van de 2e generatie. Hieronder zijn de kinderen die nog in Nederland zijn geboren, maar ook een belangrijk aantal dat reeds in Brazilië is geboren en opgegroeid. Ook telt de groep personen - zoals de Zwitsers - die in andere groepsvestigingen in Brazilië hebben gewoond.

De integratie in de Braziliaanse samenleving is veel sterker dan op Holambra I. De voertaal is Portugees en enkelen zijn met een Braziliaanse getrouwd.

De beginjaren waren moeilijk. Door de droogteperioden, bleken de omstandigheden minder geschikt voor een intensieve bedrijfsvoe-

ring, terwijl voor een extensieve bedrijfsvoering de bedrijven te klein waren.

Voorzieningen

De langzame groei van de groep vormde een ernstige handicap voor de opbouw van de gemeenschappelijke voorzieningen. Inmiddels zijn echter vele van de aanvankelijke houten pionierswoningen vervangen door stenen huizen. Men heeft elektriciteitsaansluiting gekregen. De woningen maken met de omliggende tuinen een verzorgde indruk.

De kleine groep heeft thans de beschikking over een uitgebreid voorzieningenapparaat. Men heeft een eigen kerkgebouw en gemeenschapshuis. Er zijn mogelijkheden voor culturele activiteiten en voor sportbeoefening.

De medische verzorging vindt plaats in een eigen ziekenhuis, waaraan een dokter en verpleegster zijn verbonden. Voor de ziektekosten hebben de Nederlanders een onderlinge verzekering. Braziliaanse medewerkers worden er kosteloos geholpen.

Bij het onderwijs en de medische verzorging heeft tot voor kort het klooster van de Nederlandse religieuze zusters een belangrijke rol gespeeld. Geleidelijk aan is deze taak overgenomen door het Sociaal Instituut Holambra. Dit instituut is tot stand gekomen dank zij de bijdrage van de Nederlandse ontwikkelingshulp. Het onderwijsprogramma omvat een kleuterschool, een algemene lagere school (8 leerjaren) en een middelbare school. In cursusverband wordt ook onderwijs gegeven aan volwassenen. Nederlandse en Braziliaanse leerlingen volgen gezamenlijk onderwijs. In totaal zijn er ca. 550 leerlingen. Bij het instituut bevindt zich een modelstal met Nederlands stamboekvee (met steun van het Nederlandse Ministerie van Landbouw opgericht) waardoor er mogelijkheden zijn tot praktische vorming van Braziliaanse jongeren.

Braziliaanse bewoners

De leefomstandigheden van de Braziliaanse bewoners zijn door de vestiging van de Nederlanders sterk verbeterd. Circa 600 Brazilianen hebben vast werk op de landbouwbedrijven en bij de coöperatie.

Circa 330 gezinnen wonen op de bedrijven in veelal stenen huizen, die zijn voorzien van elektriciteit. Voor hen zijn de voorzieningen waarvan zij (kosteloos) gebruik kunnen maken van groot belang. De dichtstbijzijnde dokter woonde tot voor kort op 70 km.

De perspectieven voor de jeugd zijn belangrijk verbeterd door de scholingsmogelijkheden. Zij behoeven niet meer als ongeletterden - zoals hun ouders - naar de stad te trekken. Ook voor geschoolden zijn de werkgelegenheidsmogelijkheden verruimd.

Grondgebruik

De oppervlakte grond van de groepsvestiging is sinds 1970 ge-

leidelijk uitgebreid tot ca. 30000 ha in 1975. Naast de voornamelijk door de coöperatie aangekochte grond werd ook door de leden zelf grond gekocht en bijgepacht. Men bewerkt soms land op 70 km van het oorspronkelijke bedrijf.

Van de 30000 ha is ca. 25000 ha bestemd voor de teelt van landbouwgewassen. Het overige deel bestaat o.m. uit grasland, terreinen die zullen worden bebost en grond voor gemeenschapsdoeleinden.

Van de oppervlakte akkerbouwgewassen wordt ruim 50% ingenomen door sojabonen, ca. 20% door katoen, 15% door korrelmais en 8% door droge rijst. Als tweede gewas wordt in de winter tarwe geteeld. In 1976 was ca. 350 ha beplant met appelbomen en ca. 70 ha met snijbonen.

De veehouderij omvat voornamelijk het weiden van mestvee op voor akkerbouw minder geschikte percelen. Men heeft ca. 4000 mestrunderen. De melkveehouderij is in opkomst. Tot voor kort was deze alleen van betekenis voor de eigen melkvoorziening. Op beperkte schaal worden varkens gehouden en worden slachtkuikens gemest.

Bedrijven

De groepsvestiging omvat 76 landbouwbedrijven van sterk uiteenlopende grootte. Ruim een derde van de bedrijven is kleiner dan 200 ha en een kwart is groter dan 500 ha. De gemiddelde bedrijfsoppervlakte bedraagt ca. 350 ha. De kleinere bedrijven zijn voornamelijk in handen van zoons van boeren op Holambra I. De zeer grote bedrijven worden geëxploiteerd door o.m. samenwerkende broers. Als gevolg hiervan is het aantal leden van de coöperatie belangrijk groter dan het aantal bedrijven.

Als regel zijn de bedrijven van de boeren van de 2e generatie aanzienlijk groter dan die van de emigranten rechtstreeks uit Nederland.

Sinds het begin der uitgifte van grond is de minimum omvang van de bedrijven belangrijk opgevoerd. Aanvankelijk werden oppervlakten van 25-50 ha uitgegeven; later (1967) van 80 à 100 ha. Ook vele aanwezige bedrijven werden belangrijk uitgebreid. Voornamelijk op de kleine bedrijven wordt aan een verdere oppervlakte vergroting gedacht.

Arbeidsbezetting

Vrijwel alle bedrijven hebben Braziliaanse medewerkers in vaste dienst; bijna de helft van de bedrijven heeft meer dan 5 arbeidskrachten. Gemiddeld heeft men één vaste arbeidskracht per 60 ha. Naast de vaste medewerkers werken er regelmatig nog 1000 losse arbeidskrachten en bij topdrukke, zoals bij de oogst, zijn er zelfs 3000 losse arbeidskrachten werkzaam die van heinde en verre komen.

Mechanisatie

Men beschikt over ca. 250 trekkers, 45 maaidorsers en ca. 30

katoenplukmachines. Voor elke 100 ha heeft men 1 trekker. Voor het vervoer heeft men veelal een bestelwagen of kleine vrachtwagen. Op ca. een derde van de bedrijven heeft men een luxe auto en op ongeveer een derde van de bedrijven heeft men één of meer vrachtauto's. Gemiddeld zijn er bijna 2 auto's per bedrijf.

Teeltplan

De bedrijven verschillen niet alleen in oppervlakte maar ook in samenstelling van de produktie. Zo wordt op een deel van de bedrijven geen rijst geteeld en 50% verbouwt geen korrelmais. Ook het aandeel van de katoenteelt loopt sterk uiteen. Naast bedrijven zonder katoenverbouw, zijn er ook bedrijven die 40% van hun areaal met dit arbeidsintensieve gewas hebben beteeld. De kleinere bedrijven hebben als regel een groter aandeel van hun areaal met katoen beteeld dan de grotere. Op 15 van de 75 bedrijven worden appels geteeld en op 5 bedrijven snijbloemen, terwijl de rundveemesterij op 17, vooral grotere, bedrijven wordt uitgeoefend.

Bedrijfstype-ontwikkeling

De verschillen in produktiesamenstelling zullen in komende jaren nog groter worden. Circa een derde van de boeren zal zich voornamelijk toeleveren op de intensieve teelten zoals appels en/of bloemen, een derde zal de veehouderij als belangrijke produktietak gaan uitoefenen naast de teelt van akkerbouwgewassen, en ca. een derde zal zich tot de akkerbouw beperken. Van de akkerbouwgewassen zal de oppervlakte rijst verminderen, terwijl die van mais belangrijk zal toenemen.

De oppervlakte appels zal tot ca. 500 ha toenemen en ook de bloemeteelt zal zich uitbreiden.

Gezien de vermoedelijke uitbreiding van de oppervlakte grasland zal de rundveestapel voor de mesterij ongeveer verviervoudigd worden.

Opbrengstniveaus

De toeneming in de verscheidenheid in gewassen wordt mede bepaald door de grote risico's bij de teelt van akkerbouwgewassen. De produktie hiervan is door de uitbreiding van de oppervlakte sterk vergroot, maar het opbrengstniveau kon niet worden gehandhaafd. In vergelijking met de intensief gevoerde bedrijven van Holambra I, heeft men gemiddeld lage opbrengsten gehad. Ten dele zal dit samenhangen met een iets grilliger klimaat, waardoor ook van jaar op jaar grote opbrengstverschillen optreden. Daarnaast zullen ook verschillen in grondsoort en in bekwaamheid van de boer van invloed zijn geweest.

Rentabiliteit

Bij de bedrijfsvoering heeft men met omstandigheden te maken

die in financieel en economisch opzicht sterk van de Nederlandse verschillen. De vraag naar produkten is in Brazilië nog sterk afhankelijk van de algemene welvaartstoename. Als gevolg van de hoge wereldmarktprijzen en de sterke economische groei waren de opbrengsten in 1973 zelfs 180% van de kosten. Men heeft er nog lage arbeidskosten, terwijl ook de verhouding mechanisatiekosten/opbrengstprijzen van de produkten gunstiger is geworden. Kunstmest, bestrijdingsmiddelen en brandstoffen vormen daarentegen belangrijke kostenfactoren.

Financiële positie

De boeren hebben hun bedrijven op gunstige voorwaarden van de coöperatie kunnen verkrijgen. Aanvankelijk was er een afbetalings-termijn van 10 jaar, later van 5 jaar. Een groot aantal boeren kon daardoor met een gering eigen kapitaal een bedrijf beginnen. Men maakt zoveel mogelijk gebruik van overheidskredieten. Voor de oogstbewerking, voor kunstmest, gebouwen, machines en aanplantingen worden door de overheid kredieten verleend tegen lage rente. Door de voortgaande geldontwaarding is de waarde van de goederen en vooral van de grond belangrijk gestegen, en is de aanvankelijk ongunstige verhouding tussen bezittingen en schulden belangrijk verbeterd. Door afbetaling van de grondkredieten is door velen ook de financiële verhouding met de coöperatie verbeterd. Naast de kredietverlening voor grondverwerving garandeert de coöperatie als regel andere kredieten van de leden.

Coöperatieve organisatie

In het dagelijkse leven vervult de coöperatie een centrale functie. Alle bedrijven van de emigranten zijn bij de coöperatie aangesloten. De leden kiezen het bestuur en een raad van toezicht. Naast Nederlanders hebben ook Brazilianen zitting in het bestuur.

De dagelijkse leiding berust bij een directeur. Voor de uitvoering van de sterk verschillende taken zijn afdelingen gevormd. In totaal heeft men ca. 170 vaste medewerkers waarvan slechts een klein deel (10%) van Nederlandse afkomst is.

De coöperatie organiseert o.a. sociale en culturele activiteiten. Men is ook nauw betrokken bij de organisatie van de kerk, van medische verzorging en het onderwijs. Men heeft een omvangrijk dienstverleningsapparaat opgebouwd, waaronder een gemeenschapshuis en een supermarkt.

De boeren maken gebruik van de adviezen van gespecialiseerde voorlichters van de coöperatie. Ook kopen zij hun bedrijfsbenodigheden zoals kunstmest, bestrijdingsmiddelen, brandstoffen en machines via de coöperatie.

De leden zijn verplicht alle produkten via de coöperatie af te zetten. De coöperatie beschikt over silo's voor opslag en ruimten voor bewerking van de produkten. Voor granen heeft men een opslagcapaciteit van 45000 ton, terwijl er een katoenfabriek is met

een capaciteit van 8000 ton per jaar.

De leden laten hun financiële transacties via de administratie van de coöperatie lopen. Hierbij worden de kosten voor dienstverlening, de bijdrage in de algemene kosten van de coöperatie en de verschuldigde belastingen verrekend. De administratie van de coöperatie bemiddelt bij het verkrijgen van kredieten door de leden en verzorgt de contacten naar buiten.

De omzet

Het totaal van aan- en verkopen van de coöperatie omvatte in 1975 zowel als in 1976 een waarde die overeenkomt met ca. 50 miljoen Nederlandse guldens. In de totale produktiewaarde - 33 miljoen in 1976 - is het aandeel van sojabonen 40% en van katoen 20%. Verder zijn snijbloemen, tarwe, mais en rijst belangrijke producten. Appels en veehouderijprodukten zijn nog van weinig betekenis. Het aandeel van bloemen in de produktiewaarde neemt sterk toe.

De leveringen aan de leden - 16 miljoen in 1976 - bestaan voornamelijk uit kunstmest (30%), bestrijdingsmiddelen (15%) en brandstoffen (20%). Zaaizaden, machines en onderdelen alsmede winkelwaren vertegenwoordigen elk ca. 10% van de geleverde produkten. Ook niet-leden kopen in toenemende mate brandstoffen en winkelwaren bij de coöperatie.

Slotbeschouwing

De ontwikkelingen in de gemeenschap

De emigranten van de groepsvestiging Holambra II hebben in het begin moeilijkheden ondervonden. Evenals op Holambra I waren de resultaten teleurstellend, ondanks de grotere ervaring en de betere financiële startpositie. Als gevolg van de ongunstige weersomstandigheden en de tegenvallende conjunctuur moest 2 keer een beroep op hulp van buiten worden gedaan. De aanvankelijke opzet - een gemeenschap van enkele honderden emigrantengezinnen met kleine gemengde bedrijven - moest worden opgegeven. De omstandigheden leenden zich veel minder voor een intensieve bedrijfsvoering zoals op Holambra I.

De teruglopende belangstelling voor emigratie vormde een ernstige tegenvaller bij de opbouw van de groepsvestiging. Zowel de opbouw van de welzijnsvoorzieningen als van het dienstverleningsapparaat voor de bedrijven, werd door de langzame groei van het aantal bedrijven bemoeilijkt. Boerenzoons vestigden zich nog slechts incidenteel, veelal na een stage, op Holambra II. Een deel van de emigranten keerde na verloop van tijd naar Nederland terug, of vestigde zich elders in Brazilië. De voortgaande welvaartsontwikkeling in Nederland, zeker in vergelijking met het lagere welvaartspeil en de aanvankelijk zeer geringe economische groei in

Instructie bij het ploegen

Een van de K.P.J. -vrijwilligsters die bijdroegen tot de verbetering van de levensomstandigheden van de bevolking in de omgeving

Brazilië, heeft de animo voor emigratie doen verdwijnen en soms tot repatriëring geleid. Ook de traditionele emigrantenstroom uit Zuid-Europa richtte zich meer en meer op Noord-Europa in de plaats van op Zuid-Amerika.

Een verbetering van de situatie werd verkregen toen reeds in Brazilië woonachtige zoons, onder meer van boeren van Holambra I, en ook boeren van Holambra I zich op Holambra II gingen vestigen. Ook de komst van de Zwitsers betekende een versterking. De integratie van de gemeenschap in de Braziliaanse samenleving is hierdoor bevorderd waartoe eveneens het gezamenlijke onderwijs voor Nederlandse en Braziliaanse kinderen heeft bijgedragen.

De bestaansbasis is geleidelijk verbeterd door een grotere verscheidenheid in geteelde gewassen. Aanvankelijk werden voornamelijk mais en rijst geteeld, later is men steeds meer overgegaan op de teelt van katoen en sojabonen. Een vergroting van de bewerkte oppervlakte per bedrijf is daarmee gepaard gegaan. De coöperatie heeft de aankoop van grond voor bedrijfsvergroting sterk gestimuleerd.

Een verdere uitbreiding van het aantal produktierichtingen is tot stand gekomen door het opnemen van appels en snijbloemen in het teeltplan. De risico's worden daardoor meer gespreid, te meer daar men zich met deze produkten vooral op de binnenlandse markt richt. Voor veel boeren betekent deze intensivering dat zij met minder grond toch een redelijk bestaan kunnen opbouwen. Ook voor de melkveehouderij en de rundveemesterij wordt de belangstelling steeds groter, voornamelijk om de grote risico's van de akkerbouw te kunnen opvangen.

De verschillen in belangstelling voor de diverse produktietakken blijken samen te hangen met de herkomst van de boeren. De rechtstreeks uit Nederland afkomstige emigranten richten zich veelal op de intensieve teelten. De reeds langer in Brazilië verblijvenden zien veelal meer in de meer extensieve akkerbouw, gecombineerd met rundveemesterij.

De bijdrage tot de regionale ontwikkeling

Bij de opzet van de groepsvestiging Holambra II werd veel meer dan bij de vorming van Holambra I, gedacht aan een model voor de ontwikkeling van het Braziliaanse platteland. De steun uit de VS van Noord-Amerika voor dit project in één van de armste gebieden van de Staat Sao Paulo, wijst daarop.

De vestiging heeft de levensomstandigheden van de bevolking aanzienlijk verbeterd. Er is werkgelegenheid ontstaan voor een groot aantal Braziliaanse arbeidskrachten. In dit arme gebied zijn 4 à 5000 personen rechtstreeks afhankelijk van de groepsvestiging.

Voor de bewoners van de fazenda zijn vooral de woon- en leefomstandigheden sterk verbeterd. Dank zij de Nederlandse ontwikke-

lingshulp en de steun van de Staat Sao Paulo, zijn de opleidingsmogelijkheden en de medische verzorging belangrijk verbeterd. Tot voor kort was nog vrijwel de gehele Braziliaanse bevolking in de omgeving analfabeet en was men verstoken van vrijwel elke medische verzorging. Aan de verbetering van het welzijn van de plaatselijke bevolking hebben ook de Nederlandse jongere vrijwilligers een belangrijk aandeel gehad.

De voorzieningen in de groepsvestiging Holambra II blijken, evenals die in andere Nederlandse groepsvestigingen, steeds meer een functie te gaan vervullen voor de omwonende bevolking. Brazilianen kopen in toenemende mate levensmiddelen, brandstoffen en bedrijfsbenodigdheden bij de coöperatie. Er wordt naar gestreefd om ook de produkten van de Braziliaanse boeren te gaan verwerken en om hen gebruik te laten maken van de voorlichting. De voorlichting aan de boeren op Holambra II draagt overigens reeds bij tot de verbetering van de bedrijfsvoering van de Braziliaanse boeren in de omgeving; zij volgen het voorbeeld van hun Nederlandse collega's. Samenwerking met Braziliaanse instanties vindt onder meer plaats bij de teelt en de bewerking van zaaizaden.

Een startpunt voor verdere ontwikkeling

Tot voor kort had men bij de ontwikkeling van de groepsvestiging Holambra II te maken met een geringe belangstelling voor emigratie in Nederland. De beschikbare grond werd dan ook voornamelijk aan jongeren van Holambra I uitgegeven. In de afgelopen jaren blijkt evenwel de belangstelling voor emigratie iets te zijn toegenomen, onder meer als gevolg van de betere contactmogelijkheden. Door de opkomst van de charterreizen per vliegtuig maken jaarlijks vele Nederlandse emigranten een vakantietrip van ca. een maand naar hun moederland. Van Holambra II gaan jaarlijks 15 à 20 personen op vakantie naar Nederland. Omgekeerd gaan Nederlanders bij hun familieleden of kennissen op bezoek in Brazilië. Een deel van de bezoekers oriënteert zich op eventuele vestigingsmogelijkheden.

Belangstelling voor vestiging als zelfstandig boer hebben onder meer afgestudeerden van de Hogere Tropische Landbouwschool te Deventer, van wie een deel enigermate vertrouwd is met de omstandigheden in Brazilië. Sinds enkele jaren brengen jaarlijks nl. ca. 10 studenten van deze school hun praktijktijd op Holambra door. Daarnaast is er een programma voor Nederlandse agrarische jongeren voor een stage van een half jaar in Brazilië.

Voor eventuele aspirant-emigranten zijn evenwel de vestigingsmogelijkheden in groepsverband of binnen de reeds bestaande groepsverbanden gering. De groepsvestigingen Holambra I en II hebben geen grond meer beschikbaar voor nieuwe bedrijven. Voor de aankoop van een bedrijf in de nabijheid van deze vestigingen, zodat men van de aanwezige voorzieningen gebruik kan maken, of voor de overneming van een vrijkomend bedrijf op de groepsvestigingen, dient men over een aanzienlijk eigen vermogen te beschikken.

Enkele jaren geleden leefde de gedachte om in een gebied waar nog geen landbouw was, een nieuwe vestiging te beginnen. Men zou dan tegen lage prijzen grond kunnen uitgeven zodat met een geringer eigen vermogen zou kunnen worden gestart. Voor een dergelijk project zouden echter aanzienlijke investeringen zijn vereist om de infra-structuur op te bouwen. Aangezien deze vage plannen niet zijn gerealiseerd, zullen de nieuwe emigranten zijn aangewezen op individuele vestigingen.

Individuele vestiging in Brazilië, vooral in de minder ontwikkelde gebieden, stelt bijzondere eisen aan de emigranten. Vermoedelijk zullen dan ook slechts weinigen de mogelijkheid hebben om er zich als boer te vestigen. Men dient over een groot aanpassingsvermogen te beschikken. De landbouwkundige, sociale en economische omstandigheden verschillen sterk van de Nederlandse; vaak is ook de taal een probleem. Het welvaartsniveau ligt in Brazilië belangrijk lager dan in Nederland en ook het systeem van sociale voorzieningen is veel minder ver ontwikkeld.

Van de boeren wordt een grote vakbekwaamheid vereist. De voorlichting is er minder ver ontwikkeld als in Nederland en men komt er nog weleens voor onvoorziene situaties te staan. Voor de vestiging van een eigen bedrijf dient men over een aanzienlijk beginkapitaal te beschikken. Overigens eist ook de Braziliaanse overheid dat emigranten die zich in Brazilië willen vestigen, over een bepaald kapitaal beschikken.

Belangstellenden uit Nederland zouden, om ervaring op te doen en om de Braziliaanse omstandigheden te leren kennen, zich op de bestaande groepsvestigingen moeten oriënteren, alvorens een eigen bedrijf op te zetten.

- Besselaar, J. van den. Brazilië, ontwakende reus in de tropen. Terra-Bibliotheek, Meppel, 1967.
- C.F.A. Organo de la corporacion fruticola Argentina. 1972, 1973.
- Cooperativa Agro-Pecuaría Holambra, Cooperativa de Imigración e Colonización Holambra, Instituto de Estudios e Asistencia Social Holambra, Sao Paulo, 1971.
- Hiroshi Saito. "Capao Bonito, Paranapanema", nivel educacional e aspirações profissionais da mão de obra adolescente. Sao Paulo, 1974.
- Hoe en waar boeren Nederlanders in Brazilië? Nederlandse Emigratiedienst, Den Haag, 1974.
- Hornman Wim, Zuid-Amerika opnieuw ontdekt, Den Haag, 1963.
- International Financial Statistics I.M.F. Washington.
- Kruse, K.W. Schets van een aantal ontwikkelingen in de Braziliaanse landbouw; Bureau van de Landbouwattaché verbonden aan Hr.Ms. Ambassade te Brasilia, 1975.
- Mast, W. van der. Praktijk en patroon van recente Nederlandse groepsmigraties. Groningen, 1963.
- Prognóstico '74/'75; Instituto de Economia Agrícola, Sao Paulo, 1974.
- Prognóstico '75/'76; Instituto de Economia Agrícola, Sao Paulo. 1975.
- Ondanks alles praat ik nog graag over Brazilië; Libelle, april (16) 1977.
- Robert Harvey: A survey of Brazil. The Economist, July 31, 1976.
- Schaaf, A. van der. Ontwikkelingsimpulsen als gevolg van agrarische emigratie naar Brazilië; Landbouwkundig Tijdschrift, oktober 1975.
- Statistiek van de buitenlandse migratie 1973-1974. Centraal Bureau voor de Statistiek. Den Haag 1977.
- Vestiging Brazilië in de landbouw; Nederlandse Emigratiedienst, Den Haag, 1973.
- Wijnen, C.J.M. Holambra I, Nederlandse boeren in coöperatief verband in Brazilië. Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag, 1976.

Adressen met betrekking tot de Holambra's:

in Brazilië

- Cooperativa Agro-Pecuaría Holambra, Caixa Postal 528, Campinas.
- Cooperativa de Imigração e Colonização Holambra, Caixa Postal 382, Avaré (Estado de Sao Paulo).

in Nederland

- Katholieke Centrale Emigratie Stichting, Koningin Emmakade 167, Den Haag.

Bijlage. Enkele financiële gegevens van Brazilië

Jaar	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Waarde van 1 crs in guldens	27,73	17,89	10,55	6,94	3,73	2,06	1,66	1,41	1,13	0,90	0,81	0,66	0,54	0,45	0,39	0,31	0,24
Nat. inkomen in guldens (mld.)	72	68	65	78	81	71	84	95	106	112	131	143	150	202			
Inwoners (mln.)	70	72	74	76	78	81	82	85	87	90	92	95	97	100	103	107	109
Gem. inkomen in. guldens per hoofd	1030	944	883	1031	1042	879	1024	1114	1220	1253	1431	1514	1552	2020			
Jaarlijkse groei van de produktie (%)					2,9	2,7	5,0	4,7	9,3	8,9	9,5	11,3	11,0	11,9	9,6	4,0	
Jaarlijkse stij- ging consumenten- prijzen (%)	50	44	44	69	96	65	41	30	22	22	23	20	16	12	28	29	42

Bron: International Financial Statistics.